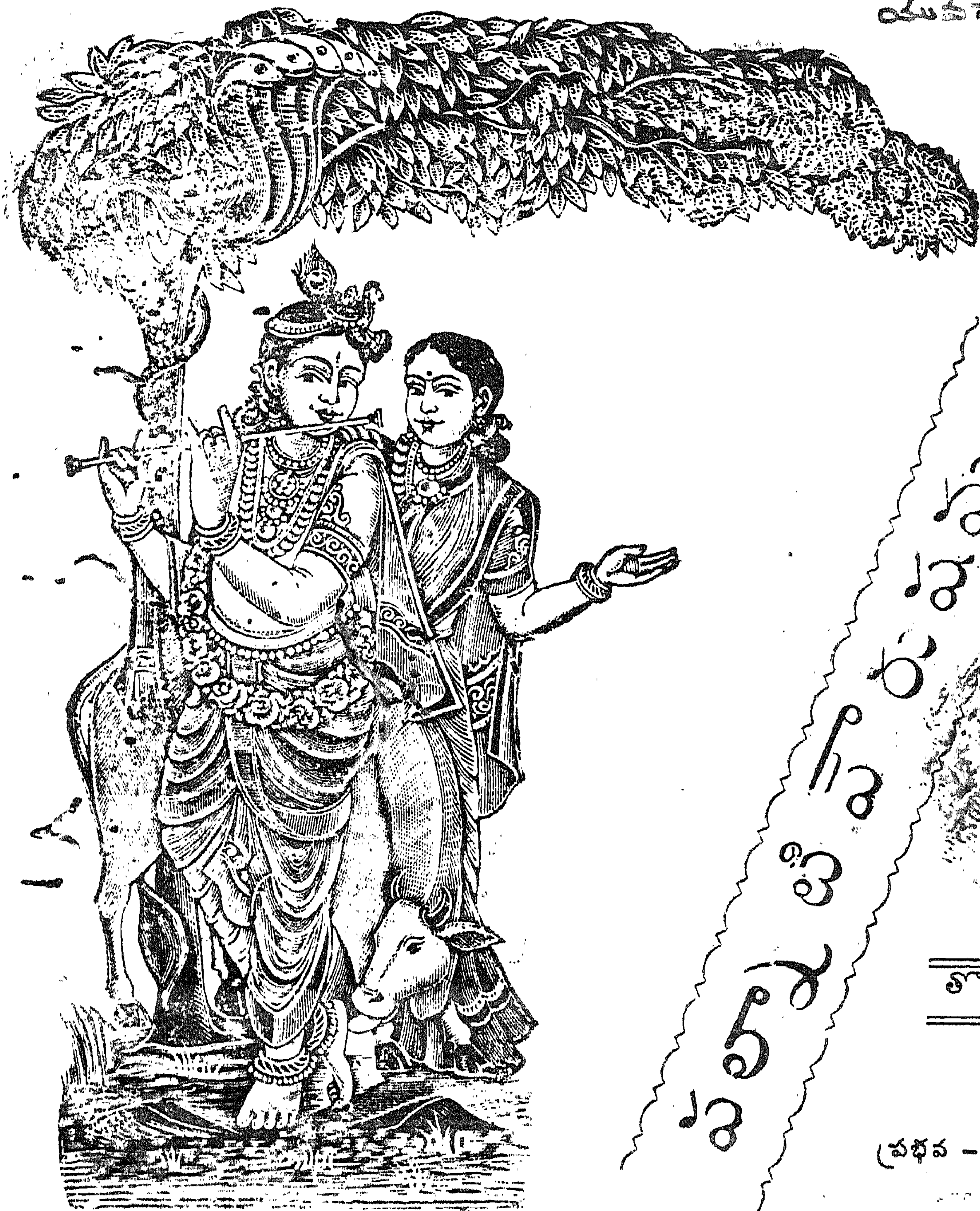

శ్రీకృష్ణతులాభారము

తొలికూర్పు

ప్రభవ – ఫాల్గుణము.

మార్చి 1928

పంగనామముల రామచంద్రరావు
గ్రంథకర్త

గుంటూరు శ్రీ వేంకటేశ్వర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము

పాత్రలు

[అంకెలు దృశ్య సంఖ్యఁ దెలుపును]

నలగామరాజు — గురిజాలరాజు (శైవమతస్థుఁడు) (4, 9, 13, 17, 27, 28)

నరసింగరాజు — నలగామరాజు తమ్ముఁడు (శైవమతస్థుడు) (5, 8, 9, 13, 16)

నాయకురాలు — గురిజాల మంత్రిణి శైవమతస్థురాలు (3, 4, 5, 8, 9, 13, 16, 17, 20, 25, 28)

కోటకేతుడు — రాయబారి, ధరణికోట రాజయిన భీమదేవుని కొడుకు (17,20,21.22,28)

అలరాజు — నలగామరాజున కల్లుఁడు, పెదమల్లదేవుని భావమఱఁది యగు కొమ్మరాజునకు గొడుకు. (శైవమతస్థుడు) (13, 14)

పెదమల్లదేవుఁడు — మాచెర్ల ప్రభువు, నలగామరాజు సవతితల్లి కొడుకు (వైష్ణవమతస్థుఁడు) (7, 10, 15, 22)

బ్రహ్మనాయఁడు — మాచెర్ల రాజ్యమంత్రి, నలగామమల్లదేవుల తండ్రి యయిన యలుగురాజు చనిపోయిన వెనుక రాజసోదరులను ప్రేమముతోఁ జూచుచు నీతి గఱపి యుండిన రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడు బలశాలి అంటరానితనమును బోఁగొట్టుటకై జీవితమును ధారవోసిన మహాత్ముఁడు (వైష్ణవమతస్థుఁడు) (2, 7, 10, 11, 15, 22, 24, 25, 28)

బాలచంద్రుఁడు — బ్రహ్మనాయనికిని నైతమ్మకును జాలకాలమునకుఁ గలిగిన వీరాధివీరుడు (1, 7, 10, 12, 15, 19, 22, 25,)

కన్నమదాసు — మొట్టమొదట బ్రహ్మనాయనికి సంతానము లేకపోవుట వలన నతఁడు పెంచుకొనిన మాలపిల్లవాఁడు (1, 7, 10, 15, 22, 28)

కొమ్మరాజు — కళ్యాణపురాధీశ్వరుఁడయిన వీరసోముని కొడుకు. కారణాంతరములచే రాజ్యము గోల్పోబడియుండుటచేఁ గొడుకగు నలరాజుతోఁ గూడఁ బెదమల్లదేవుని యొద్ద నుండిన వాఁడు. తన చెల్లెలిని బెదమల్లదేవుని కిచ్చి వివాహముఁ జేసిన వాఁడు (26)

రామశాస్త్రి — పెదమల్లదేవుని పురోహితుఁడు (23, 26)

అన్నమ్మ — వైశ్యతరుణి (19)

పోతరాజు — అలరాజు మరణవార్త వీరమేడపికిఁ దెచ్చిన బంధువు (15)

దోర్నీఁడు — బాలచంద్రుని స్నేహితుఁడు (6, 18, 19)

సేవకుఁడు — (4, 13, 15, 17, 18)

పల్నాటిపౌరుషము

మూలకథ

ఇప్పటి నాగపురము జబ్బల్పురము వనెడి రెంటికి మధ్యనున్న దేశము పూర్వము చేదిదేశమని పిలువఁబడుచుండెను. పండ్రెండవ శతాబ్దములో నా దేశమును బరిపాలించుచుండిన యనుగురాజు మహమ్మదీయుల దండయాత్రల వలననో తదితరకారణముల వలననో రాజ్యభ్రష్టుఁడై సకుటుంబముగా స్వదేశమును విడవలసివచ్చెను. తిరిగి తిరిగి గుంటూరు మండలములోని కృష్ణాతీరమందలి యమరావతికి వచ్చి స్వామిని సందర్శించి కడకచ్చటనే యుండ నిశ్చయించుకొనెను. తరువాతఁ గొన్నిదినములకుఁ జందవోలులో రాజ్యము సేయుచున్న ప్రభువు కూఁతును మైలాంబను నలుగురాజు వివాహమాడెను. తండ్రి కూఁతునకుఁ బల్నాడరణ మిచ్చెను. అందుచేత నలుగురాజు గురిజాల రాజధానిగాఁ జేసికొని పల్నాటికి రాజయ్యెను. మైలాంబ కాక యనుగురాజునకు వీరవిద్యాదేవి, భూరమాదేవి యను మఱి యిర్వురు రాణులు గలరు. మైలమ్మకు నలగామరాజు, భూరమాదేవికి నరసింగరాజు, కామరాజు, పెట్టిరాజు, పెరుమాళ్లరాజు, వీరవిద్యాదేవికిఁ బెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు, బాలమల్లదేవుఁడు — నను కుమారులు గలిగిరి. అనుగురాజునకు దొడ్డనాయఁడను వెలమ మంత్రిగా నుండెను. దొడ్డనాయనికి బాదరాజు, బ్రహ్మనాయఁడు కుమారులు.

మొదట ననుగురాజునకు సంతానము లేకపోవుట వలన నతఁడు బాదరాజును పెంచుకొని వివాహము గూడఁ జేసెను. రాజమంత్రికుటుంబములు రెండు నీరక్షీరముల వలెఁ గలిసియుండెను.

కొంతకాలమునకు రాజమంత్రులిర్వురును గతించిరి. నలగామరాజు సింహాసన మెక్కెను. నాగమ్మ యను నొక స్త్రీ (నాయకురాలు) యనుగురాజు పోయిన వెనుక శైవమతోద్ధరణము నిమిత్తము [illegible] నలగామరాజు నొద్ద మంత్రిణియై వైష్ణవమతమును ద్వేషించుచు శైవమతము నుద్ధరింపఁ జొచ్చెను. బ్రహ్మనాయఁడు, మల్లదేవులు మాత్రము వైష్ణవమతాభినివేశులు. మతదురభిమానమాత్సర్యంబు లేలేక నాయకురాలి దురాలోచనములే పల్నాటియుద్ధమునకుఁ గారణము. బ్రహ్మనాయఁడు చిన్నవాండ్రైన నలగామరాజు మల్లదేవులు మొదలగు వారి నందఱ నధికప్రేమమున జూచుచు నీతిబోధ గావించి యుండెను. అయినను శైవమతోద్ధ[illegible] టాకు పెట్టి వైష్ణవోద్రేకులయిన బ్రహ్మనాయనిపై మల్లదేవులపై నలగామరాజు ద్వేషవృత్తి ప్రసరించునట్లుగా నాయకురాలు పన్నుగడలఁ బన్నుచుండెను. తుదకుఁ బిల్లలగు మల్లదేవులకు విషము గూడఁ బెట్టింప నెంచెను.

అంతట బ్రహ్మనాయఁడు మల్లదేవుల పక్షమున వాగ్వాదము సల్పి వారిని మాచెర్లకుం గొంపోయి పెదమల్లదేవుండింకను జిన్నవాఁడే యగుట వలన దానే పరిపాలింప నారంభించెను. నాయని వైష్ణవమతాభిప్రాయములు గతానుగతికహిందూసంప్రదాయవృత్తులను గుదుళ్ళతోఁ బెకలించునట్లు శైవులకుఁ బొడఁగట్టెను. అతఁడు మానవులందఱు సమానులనియుఁ బంచములనస్పృశ్యులుగా భావించుట పాడి గాదనియు నుపన్యాసము లిచ్చుచుండెడివాఁడు. ఇదియే నాగమ్మకు నతనికి గలిగిన గొప్ప యభిప్రాయభేదము.

కొన్నినాళ్లకుఁ బెదమల్లదేవునికిఁ గళ్యాణపురాధీశ్వరుఁడైన వీరసోమేంద్రుని కూఁతును బెండ్లి

చేసి బ్రహ్మనాయుఁడు మాచెర్ల సింహాసన మిచ్చి తాను మంత్రిగా నుండి వ్యవహారమంతయు జరపుచుండెను.

నాగమ్మంతటితో విడువక నరసింగరాజుతోడి దురాలోచనములు చేసి కోడిపోరొకటి పెట్టి యందులో బ్రహ్మనాదుల నోడించి వారి రాజ్యమూడఁబెఱికికొని వెడలఁగొట్టెను. వారు మండాది యడవులలో నుండునప్పుడు నాయకురాలు చెంచులచేఁ బశువులదోఁపించిలంకన్నయను పశువులకాపరి నిజంపించెను. తరువాత వారు దూరభూములకుఁ బోయి మేడపిలో నివాస మేర్పఱచుకొనిరి. ఏడేండ్లు గడచెను. వీరసోముని యనంతరము రాజ్యము గోల్పోయిన కొమ్మరాజు నతని కుమారుఁడలరాజును పెదమల్లదేవుని యాశ్రయముననే యుండిరి. గడువేడేండ్లు దాటఁగానే బ్రహ్మనాయుఁడు — తన కుమారుఁడు బాలచంద్రుఁడు మొదలగు వారు వలదనినను — అలరాజును రాయబారిగా గురిజాలకుఁ బంపెను. నాయకురాలు మాచెర్ల రాజ్య మివ్వ ననెను. అలరాజు నలగామరాజునకుఁ బిల్ల నిచ్చి కొన్న యల్లుఁడైనను — నాయకురాలు నరసింగరాజుతో దురాలోచనముఁ జేసి చెర్లగుడిపాటి యరణ్యములలో రాయబారికి విషాహారంబు పెట్టించి చంపించెను.

ఈ కబురు మేడపిలోఁ దెలిసెను. వీరులు కోపోద్రిక్తులయిరి. యుద్ధము కారంపూడిలో జరగెను. ధరణికోట యువరాజయిన కోటకేతువు నాగమ్మను ప్రోత్సహించి కొన్ని మతనియమములతో మాచెర్ల రాజ్య మిచ్చివేయున ట్లొడంబఱచి పెదమల్లదేవుని సభకు యుద్ధము మొదలు పెట్టిన రెండుమూఁడు దినములకు సంధి సేయింపఁ గోరి వెడలెను. అలరాజును, జంపించిన కారణముచే రాజ్య మిచ్చుచున్నను బాలచంద్రుఁడు మొదలగు వారు సంధి కొప్పుకొనలేదు. యుద్ధము మఱల సాగించిరి. పెదమల్లదేవుఁడు బాలచంద్రుఁడు నరసింగరాజు మున్నగు యుద్ధవీరులు దెగిరి. బ్రహ్మనాయుఁడు నలగామరాజు నాయకురాలు మిగిలిరి. కడకు నలగామరాజు పల్నాటిరాజ్యమున కంతటికిఁ బ్రభు వగునట్లును బ్రహ్మనాయుఁడు మంత్రిగానుండునట్లును, గన్నమదాసను బ్రహ్మనాయుఁడు పెంచుకొన్న మాలకొడుకు వైష్ణవమతప్రచారమును, నాయకురాలు శైవమతమును నుద్ధరించునట్లును నియమము లేర్పఱుపఁబడెను. నలగామరాజు పల్నాటికిఁ బ్రభువయ్యెను.

శ్రీతిరుపతివేంకటేశ్వరార్పితము.

పల్నాటి పౌరుషము

దృశ్యము 1

- కన్నమదాసు - బాలచంద్రుఁడు ప్రవేశము.

గురిజాల పట్టణము.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

అన్నయ్యా! భగవల్లీలలు చిత్రములు మాత్రమే కాక హాస్యాస్పదములు గూడఁగదా.

జెట్టగామాలసాటి కంచెల సెపండో
—అవై చిన పిల్ల- పెంపకము... రెడ్డి
శ్రేష్ఠుఁడు గురిజాల రాజ్యమంత్రిత్వ మూను
నహహా! నాయకురాలి భాగ్యాతిశయము.

—♦ కన్నమదాసు ♦—

తమ్ముఁడా! బాలచంద్రా! వర్ణాశ్రమధర్మములు నిలుపుచు శైవమతోద్ధరణము గావించు ... నాశచే నాగమ్మకు నలగామరాజు మంత్రిపదం బిచ్చినాఁడే కాని యామెమతోన్మాదముచేఁగలుగు విపరీతప్రజ్ఞాప్రదర్శనము రాజ్యంబు నచిరకాలములో నొక కొలికికిఁ దీసికొనివచ్చునని తెలియఁగఁడు.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

వర్ణాశ్రమధర్మోద్ధరణము మనకుఁగూడఁ గావలసినదియే. భేదాభిప్రాయము నిమ్నజాత్యుద్ధరణవిషయమున మాత్ర మున్నది. ఏది యెట్లున్నను తండ్రిగారికి నేటితో గురిజాలనీటిబుణము తీఱిపోయినదిగదా.

—♦ కన్నమదాసు ♦—

ఆమె నేటితోసాయములు విషాహారదాన ప్రయత్నములలోనికిఁ గూడ దిగినదని తెలిసి తండ్రిగారు నోరుజేసికొని మల్లదేవులతోఁబాటు మాచెర్ల రాజ్య మూడఁబెఱికికొనెఁ గాని మన మంతగాఁ జింతింప నవసరములేదు.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

మనతండ్రిగారేయింక మాచెర్ల ప్రభువులు

—♦ కన్నమదాసు ♦—

అవును. కొన్నిదినములు మాత్రము. ఈ సంవత్సరము గడవఁగానే పెదమల్లదేవునికిఁ బరిపాలననిర్వహణసమర్థమైన వయస్సు వచ్చును గాన నాతనికి రాజ్యాభిషేకం బొనర్చి వారు మంత్రిపీఠ మలంకరింతురు.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

(దూరమునఁజూచి) అన్నయ్యా! కన్నమదాసూ!

చిరము పెరిగిన గురిజాలపురమునందు
నాన్నగా రిచ్చు తుదియుపన్యాసమునకుఁ
దరలెడి జనంబు తండోపతండములుగ
వారివాక్యామృతముఁ గ్రోలివచ్చుకొఱకు.

—♦ కన్నమదాసు ♦—

మనముగూడఁ బోవుదము రమ్ము.

(తెరపడును)

దృశ్యము 2

గురిజాలదేవాలయావరణము.

బ్రహ్మనాయుని యుపన్యాసము.

— బ్రహ్మనాయఁడు —

శాంతాకారం భుజగశయనం పద్మనాభం సురేశం
విశ్వాకారం గగనసదృశం మేఘవర్ణం శుభాంగం
లక్ష్మీకాంతం కమలనయనం యోగిహృద్ధ్యానగమ్యం
వన్దే విష్ణుం భవభయహరం సర్వలోకైకనాథం

(అనుధ్యానశ్లోకమును జదివి) శ్రీమతే రామానుజాయ నమః మహాశయులారా! గురిజాలమండలప్రజలారా!

అధికారధూర్వహుండను గాకపోయినను, మీరు విశ్వమానవసౌభ్రాత్రము మనసునం దుంచుకొని యీ సోదరుం డంపిన యాహ్వానమును బుర

స్మరించుకొని మీ మీ పనులు మాని యోపికతో వినవచ్చినందులకు వందనసహస్రంబు లర్పించుచున్నాను.

పల్నాటిరాజ్యము పూర్వ మనుగురాజు కాలంబునుండియుఁ దన యవిచ్ఛిన్నకీర్తినర్తకీలాస్యంబున నెట్లితరరాజ్యంబుల దిగ్భ్రాంతి నొందించుచున్నదో మీలోని పోలిరెడ్డిగారు, పంచమకులజులగు పిచ్చయ్యగారు, పుల్లానధానిగారు, మొదలగు వయోవృద్ధులకుఁ దెలియనిది కాదు. మా రేచర్ల వంశము వెలమవంశ మైనను క్షత్రియకులుండనని చెప్పికొను కీర్తిశేషుఁ డయిన యలుగురాజు తొలుదొల్త సంతానము లేమిచే నా సోదరుండగు బాదరాజును బెంచుకొని వివాహంబు గూడఁ జేసిన మాట మీ రెఱుంగనిది కాదు. అట్టి రాజబంధుత్వము గూడఁ గల్గి నీరక్షీరము లవలెఁ గలిసిమెలసి యుండి రాజ్యప్రతిష్ఠలు గాపాడవలసిన భారము నా మీఁదఁగూడ నున్నను నీ నాఁడు పల్నాటి రాజ్యములో నుండి మాచెర్ల భాగమును విభజింపఁ జేసి పెదమల్లదేవుని, చినమల్లదేవుని, బాలమల్లదేవుని దీసికొని గురిజాల విడిచి పోవుచున్నందులకు నన్ను మీరు నిందింపఁగల్గినను దురవగాహములగు లీలలు గల కాలపురుషునిగూడ మీ నిందలకు గురిచేయవలసియుండును. మావంశము క్షత్రియవంశము తోడి కలయిక — యను మకిలనీటికడవలోఁ బరస్పరానురాగస్నిగ్ధత్వ మనెడి చిల్లగింజ నఱగఁదీయుట వలన దేటినట్టి దృఢమైన యైకమత్యం బను తేటనీరు మధ్యవచ్చిన నాగమ్మగారి ప్రాభవమువలన నేమి - మా దురదృష్టంబు వలన నేమి - మఱలఁ గళంకితము చేయఁబడినది.

చిరకాలము మా తండ్రిగారగు దొడ్డనాయఁడు అలుగురాజుక్రింద మంత్రిపీఠం బలంకరించి యపారమైన ఖ్యాతి గడించియుండుట సర్వజనవిదితము. క్షత్రియుల అట్టి వానికిఁ బుత్రుఁడై పుట్టిన నన్ను మీ రెఱుఁగుదురు. అంతి యో మారులు సభలలో "పులిపిల్ల" యని పొగడ్తలాలసు "తండ్రిని మించిన కొడుకు" కనియు, "ద్రోణాచార్యుని మించిన యర్జునుఁ" డనియు, "వాల్మీకి నేల యని రామాయణమనోహరశ్లోకంబుల మించిన నిగమము గాదు. ధార్థసార" మనియు నిట్లెన్నెన్నియో మహా కోలుపలుకు లాడితిరి గాని యా పలుకులలో రగయు నై యాథార్థ్యమును జూపించుటకు భగవంతుఁ డెన్నగు వెట్టినది కాశ మిచ్చినవాఁడు గాఁడు. నిశ్చయముగా నిం మాట కీర్తిమంతమైన పల్నాటిరాజ్యవుఁ బ్రతిష్ఠఁ గాపాడగా మరాజ ముటకు నన్నసమర్థునిగా నెంచియే నాగమ్మ చుండుట మంత్రిపీఠంబునకు వచ్చునట్లు చేసెనేమో యెవ్వర్థవము చెప్పఁగలరు! కానిండు ఎవరికెన్నాళ్లనీటి బుడగ వ్యాహించినా తెలియదు గదా. కాని శారీరక బలమును బట్టి కాదు గాని మెదటియొక్క పటుత్వమును బట్టి కాని తదిత విషయములఁ బట్టి కాని సాధారణముగా నబట్టికాని గుర యని సార్థకనామముఁ బొందిన యాఁడుది రాజున్నాను. నైన నుండవచ్చును గాని మంత్రిపదంబున నుఱగామరా రాదేమో యని నాకు శంక వొడముచున్నది. అదటును జ్ఞుఁడను. నా యూహ సరికాకపోవచ్చును. అయమకారము మాత్రముచేత మంత్రిణిని దొలఁగింపుఁడని మిమ్ము విప్పితిఁ గలఁ బురికొల్పుటలేదు. అమాత్యపదము లేక డలిపోవుచయెను గదా యను చింత నాకే కోశమునందు లేదని దృఢముగా నమ్ముఁడు. కాని నా కడ చూపులసివచ్చియుండిన యెడల మాత్రము ప్రజాభిమానము యమునకు దోసి లొగ్గి ప్రజలకు రాజును మంత్రున్నాను. యును సేవకులుగా నున్నా ను కీర్తిని సంపాదిం ఇఁక యుండెడి వాఁడ నని చెప్పికొనుటకు గర్వపడను పరి చున్నాను. ఇది యాత్మస్తుతి యని నన్ను మీ రభిప్రాయ గర్హించినను బరిపాలకుల బాధ్యతపైఁ గల గాఢ

ప్రియములు నన్నట్లు పలికించుచున్నవి. క్షమిం పుఁడు. అంతియే కాని, మంత్రిపదవిఁ బూని యైహికభోగలాలసుఁడనై యుండవలెనని యెంతమాత్రము నాకు లేదు. అట్లయినచో గురిజాల విడిచి వేల యని శంకింతురేమో! కారణ మాత్మలాభము గాదు.

మహా ప్రతిభాశాలినియు రాజ్యతంత్రజ్ఞానచతురయు నైన నాగమ్మగారు పల్నాటి కొలువున నడుగు పెట్టినది మొదలు కృష్ణపక్షచంద్రికలవలె — మాట యేల? — పిల్లలగు మల్లదేవుల పై నలగామరాజుగారికి గౌరవానురాగములు దఱుగుచుండుటయే కాక వారి ముఖవైఖరియు వాచామార్దవము బొత్తిగాఁ బరివర్తనముఁ జెందినట్లు గ్రహించినాను. ఇంక నొక మహావిషయము మీకు గాని యితరులకుఁ జెప్పఁ జనదు. అది యొకగుట్టు. ఆ గుట్టువలననే మాచెర్లఁ బంపిణీ పికొని గురిజాల నీడి మల్లదేవులఁ దీసికొని పోవుచున్నాను. అలుగురాజు బ్రతికియున్నప్పుడు నలగామరాజుగారు మల్లదేవులు మొదలగు పిల్లల యెడలను (విచారముతో) ముద్దులాడి పెంచిన మమకారము గలవాఁడ నగుటచేత మల్లదేవుల పరిస్థితిఁ గూర్చి విచారించి గత్యంతరము లేక వెడలిపోవుచున్నాను. గురిజాల నీనాఁ డేదో దుష్టగ్రహ మావేశించి యుండుటచే మనుష్యుల నిట్లు ...న్నచూపుఁ జూచుచున్నది గాని మఱల దశ మాఱినప్పు డాదరింపకమాన దని విశ్వసించుచున్నాను.

ఇఁకఁ బరిపాలనవిషయము. ప్రజానురాగము పరిపాలనసౌధమునకు దృఢమైన పునాది. ప్రజాభిప్రాయమును బురస్కరించుకొనక రాజ్యపరిపాలనము నేయుట యిసుకలో గోడఁ గట్టుటవంటిది. బోధనకళాజ్ఞానము లేని యుపాధ్యాయుఁ డన్నిపట్లఁ దన వేత్రదండమునఁ జిన్న బాలురను దండించి తన యసమర్థతను జాటుకొనునట్లే ప్రజాభిప్రాయముఁ దృణీకరించి సదా శక్తిచేత రాజ్యము సేయు నెడల నది శక్తిహీనతనే సూచించును గాని వేఱొకటి గాదు. రాజ్యమునం దంతటఁ బ్రజాసంస్థలు నెలకొల్పి పరిపాలకులకు మంచికిఁ దోడ్పడుచు నవసరమగునప్పుడు సక్రమాందోళనము సల్పుచు మీ రిచ్చు పన్నులు మీ కన్నివిధముల సౌఖ్యకారిగా నుండునట్లు చేసికొనవలెనని మనవిఁ జేయుచున్నాను. మఱియొకటి. నేను జిన్ననాఁడు పెంచి పెద్దవానిని జేసిన నా ప్రేమపాత్రుఁ డయిన మీ నలగామరాజుగారిని గౌరవించుచుఁ బ్రజాభిప్రాయ బలంబుచేఁ జెడుత్రోవలం బోవనీక వారి కన్నివిధముల సాయపడవలెనని మీ యంతరాత్మ నుద్బోధించుచున్నాను. ఈ తెల్లవాఱుజాముననే మీ యాజ్ఞఁ బొంది మాచెర్లకుఁ బోవుచున్నాము. (విచారముతో) చిరకాలార్జితమైన పల్నాటి కీర్తిని బోఁగొట్టవలదని మఱియొక మాఱు మిమ్ముఁ బ్రార్థించుచుఁ గడసారి వందన మొసఁగుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను. (తెరపడును)

దృశ్యము 3

నాయకురాలు - ప్రవేశము.

మతాధిదేవత యుత్తేజమునకు రాజసన్మానము మూలకందము. మతధర్మము లెంత పవిత్రములైన నేమి రాజసన్మానము గగనకుసుమమైనయెడల — ప్రజాదరణము లేని రసవత్కవిత్వము వలె — క్రమక్రమముగా నధఃపతనము

జెందును. పాపము నలగామరాజుగారికి నంతకంటె నెక్కుడుగా నరసింగరాజుగారికి ననింద్యమైన శైవమతాభిమాన ముండుటచేత వారు బ్రహ్మనాయని వలలోఁ దగుల్కొనక నాచే వర్ణాశ్రమ ధర్మసహితమైన హిందూమతోద్ధరణము గావింప నుండుట శ్లాఘనీయము. కాని యిరువురిలోఁ గొంత తారతమ్యమున్నది. ఒకరు సాధ్యమగునంతవఱకు మతోద్ధరణదేవతకు భూతదయాళుతను నెచ్చెలిగా నొనరింపఁజూచు వారు. మఱొకరు దాసిగాఁ బరిగణించువారు. కనుకనే యీ రెండవ వారు నా తత్త్వమునకు సరిపోయినారు. (కొంచెముండి) అస్పృశ్యతానిరోధం బొనర్చు హిందూమతవిరోధి నా మాచెర్లలో నైనను నిద్రవోనిచ్చుట తగదు. మనుపు విషాహారప్రయత్నము విఫలమైనను దానికి బదులుగా బ్రహ్మనాయని గురిజాలనిర్గమనము కొంతవఱకు నాకు మనశ్శాంతి గలిగించినది. కాని నరసింగరాజుగారు, నేను, బన్నియున్న యీ రెండవ యుపాయము నెట్లాచరణములోనికిఁ దేవలయునో తెలియకున్నది. ఆ మహాదేవుఁడే తగిన మార్గముఁ జూపింపక మానఁడు. శైవమతోద్ధరణముపట్ల రాజుగారు తమసమర్థతలఁ గేంద్రీకరింపఁజేసి విరోధి మతస్థులపైఁ గఱకుఁదనము వహించునట్లు చేయుట నాకుఁ బరమవిధియై యున్నది. ఈ మాఱు పన్నుగడ దైవకృపవలన ఫలించెనా సుమారేడెనిమిది సంవత్సరంబుల కాలము స్ఫుటముగా శైవదీప్తులే నలుగడల వ్యాపించుననుటకు సందియము లేదు. ఆ పైమాటఁ జూచుకొందము. వారు నా పరాక్రమోజ్జృంభణపరీవాహము తరింపవలెఁగదా. కానిమ్ము. కాలగర్భమే విచిత్రవిశేషముల వెలికిఁ దెచ్చునో. (నిష్క్రమించును.)

దృశ్యము 4

నలగామరాజు గృహము.

నలగామరాజు - నాయకురాలు మాట్లాడుచుండుట

—♦ నలగామరాజు ♦—

నాగమ్మగారూ! రాష్ట్రములోని గ్రామప కారులలోఁ గొందఱు దమ లెక్కల నింకను కొని రాలేదని చెప్పినారుగదా. మఱల జ్ఞాపకల లంపరాదా?

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఇంకను జ్ఞాపకలేఖలా? ఒకటి రెండు ములు చూచి రాని సోమరు లందఱిపైఁ చర్యఁ దీసికొనవలె ననుకొనుచున్నాను.

—♦ నలగామరాజు ♦—

ఇంత తొందర చనదు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

కబురంపినదినమునకు రాని యలసుల పాతురిలఁ జేయనియెడల మఱొక్కమాఱు జ్ఞ శిరసావహింపఁ బడునా?

—♦ నలగామరాజు ♦—

నాగమ్మగారూ! ప్రజ్ఞావతులగు త జెప్పఁగలవాఁడను గాను. రాజన్యునికిఁ బ్రజ బిడ్డలవంటివారు. సాధ్యమగునంతవఱకు బిడ్డల చ్ఛాప్రవృత్తి నరికట్టక గాఢానురాగంబుచూ దాను నిష్కల్మషపరివర్తనుఁడై యుండునెడలఁ పుమాత్రముచేతనే భయభక్తులుగలిగి బిడ్డలు డ్రిని గౌరవించుచు విధేయులై యుందురు. పా పాలితుల పరస్పర సంబంధంబుగూడ నట్టిదే మఱియు రాజు ప్రజలను పీలగునంతదనుక సౌ మగ మందలించుచు మార్గాంతరము లేనిచో విచారముతోఁ దీవ్రచర్యకుఁ గడంగుచుఁ

రాగంబు వఱయవలెనని బ్రహ్మన చిన్నతనంబున బిల్లలకు మాకు బోధించుచుండెడివాఁడు.

— నాయకురాలు —

అది సిద్ధాంతభాగము. ఆచరణసాధ్యము గాదని నా దృఢవిశ్వాసము. సౌమ్యగుణ మెల్లప్పుడు నుపయోగకారిగాదు. యుక్తాయుక్తజ్ఞానరహితముగాఁ బశుబలము నుపయోగించుట పాడిగాదని నేను గ్రహింతును గాని యది సాధింపఁజాలని కార్యములు లేవని పరిపాలనభారము వహించువారందఱకు ననుభవైకవేద్యము. వేరు బాగుగ లేదు గాని పశుబలము రామబాణము వలె నమోఘమయినది..

— నలగామరాజు —

(చిఱునవ్వుతో) నాగమ్మగారు బ్రహ్మనాయనికి శిష్యత్వంబు చేయుచున్నారా యేమి వైష్ణవాంశసంభూతుం డగు రాముని దలంచుచున్నారు!

— నాయకురాలు —

(నవ్వును).

— నలగామరాజు —

(కొంచెముండి) కాదు గాని, నాయుని మతవిషయకోపన్యాసములు మాత్రము గ్రహింపఁదగినవిగా నున్నవి.

— నాయకురాలు —

ఇప్పటికిఁ దెలియుచున్నది మీకు. ఒక్కముకోపన్యాసము లేనా? ఆ నాఁడు గురిజాలనుండి పాఁటిపోవు నపుడు పరిజానమావేశంబు గావించి ప్రజల కవసరమని తోఁచినపు డాందోళనము సల్పవలెననియుఁ బ్రజాసంస్థలు దేశమం దెల్లయెడల స్థాపింపుఁడనియు వారికి హెచ్చరించియుండుట వినలేదా! పరిపాలనభారముఁ బూను వారెవరైన విని యూరకుండఁగలరా? మీ రుదాసీనభావము వహించుట వలన మిన్నకుంటిని గాని లేకున్నచో నొక మాఁతయాజ్ఞ నప్పుడే కావింపకుందునా? అంతియ గాక. పాపము, వర్తకపుఁగార్యంబుల నిమిత్తము గురిజాలమండలములోని వర్తకశిఖామణు లెవ్వరో మాచెర్లకుం బోవఁగా నాఁడు రాచదేవిడీలో దొంగతనము గావించి వారను మిష వెట్టి— పాలవంటి వెలమకులములోఁ బుట్టిన బ్రహ్మనాయునికి నూలకొడుకైన కన్నమదాసు — వారిని బాధించి మోఁది వారి వీపులపై నిసుకరోనెల నెత్తి తీసికొనివచ్చి దాని కంతయు నే పాపపుణ్యము తెలియఁగని నేనే కారణమని సిగ్గులేక మీకు నివేదించి దాసు వాక్ప్రహారంబులఁ దిని వెడలిపోయెఁ గదా. ఇప్పుడు వారికి విరోధులు మీరు గాదు. నేనే. తన వైష్ణవమతవ్యాపనము దావాగ్ని లోకమును దహింపకుండ సాయుజ్యంబుచేతఁ జూపించునట్టి యీ మహోత్కృష్ట శైవమతంబను కుంభవర్షంబును నేను వర్షింపించి యడ్డపడుచుండుటచేత విరోధిని నయితిని. పోనీ, యెవరి మతము వారు బోధించుకొందు రని తూష్ణీంభావము వహింపఁదలఁచినను — అయ్యయ్యో! రాష్ట్ర మంతయు నూలకూడు చేయుచున్నాఁడే! విశ్వములోని మానవు లందఱు సమానులఁట. అంటరాని తన మొకటిఁ గల్పించి యితరవర్ణముల వారు పంచములఁ గ్రూరముగాఁ జూచుచున్నారఁట ఛీ! ఛీ! హిందూమత మంతయు మంటఁ గలుపుచున్నాఁడు.

— నలగామరాజు —

అవును. అతఁడు మిగుల నైచ్యమునకుఁ బాల్పడుచు హిందూమతాశయంబులఁ గోతఁ గ్రోయుచున్నాఁడు.

నాయకురాలు.

ఒక్కొక్కప్పు డట్లందురు గాని మీరు మీరు నొకటే. ఆతనిపై నీగ్రవాలనీయరు.

—◆ నలగామరాజు ◆—

అదే మట్లనెదరు? ఈ శైవమతోద్ధరణమునకై - అనగా - దేశోద్ధరణమునకై ప్రాణబంధువులంగూడ విసర్జించి మిమ్మువంటివారిని జేపట్టిన నన్ను గూర్చి యేమో సందేహించి మాట్లాడుచున్నారు! బ్రహ్మనాయుడు లోనగువారట్టి యీ యకార్యంబులు రూపుమాప సాధనములం గూర్చి యహరహము త్రిపురసంహారిని వేవిధంబుల వేడుకొనుచుందును.

—* నాయకురాలు *—

రాజాజ్ఞ యయినచో నదెంతపని!

—* సేవకుడు *—

(ప్రవేశించి) బాబూ! దండాలు. మాచర్ల నుంచి యెవరో శైవులొచ్చారు దర్శనానికి.

—* నలగామరాజు *—

మాచెర్ల నుండియా?

—* నాయకురాలు *—

మధ్యాహ్నము రచ్చచావడి లోనికి రమ్మనుము.

—* సేవకుడు *—

చిత్తము.

—* నలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! వీ రెందులకై వచ్చియుందురో!

—* నాయకురాలు *—

నాయుడు పెట్టు నలజడికిం బడలేక నే వచ్చియుందురేమో?

—* నలగామరాజు *—

ఏమో!

—* నాయకురాలు *—

మంచిది. మధ్యాహ్నము విచారింతము. మఱలం గలిసికొందుము.

—◆ నలగామరాజు ◆—

చిత్తము

—* నాయకురాలు *—

నమస్కారము

(తెరపడును).

దృశ్యము 5

నాయకురాలు - నరసింగరాజు మాట్లాడుచుందురు.

—* నాయకురాలు *—

(చిఱునవ్వుతో)

నరసింగరాజుగారూ! బ్రహ్మనాయనిపై మీ యన్నగారైన నలగామరాజుగారి కుండునంత యభిమానము తమకు లేకపోవుట విచారకరమే.

—* నరసింగరాజు *—

నాయం డంత ద్రోహి మఱి యొకడు లేడు. అనవద్యయశోవిరాజమానమైన యీ హిందూమతము నొక్కమాఱుగాం బూడ్చి పెట్టుచున్నాడు. ఛీ! వాని మొగముం జూచిన పాతకము (జ్ఞప్తి నభినయించి) మఱచినాను. మాచెర్లరాజ్యములోని కొందఱు శైవులకు లంచములిచ్చి వారిని గురిజాలకు వచ్చి బ్రహ్మనాయనిపై నొక్కి చెప్పుడని మాట్లాడివచ్చితిఁగదా. వారింకను రాలేదేమి?

—◆ నాయకురాలు ◆—

జ్ఞప్తి యున్నదే!

—* నరసింగరాజు *—

జ్ఞప్తి లేకయేమి! నాగమ్మగారూ! ఏవిధముగానైన బ్రహ్మనాయని దేశమునుండి వెడలనడచిన మేలని తోచుచున్నది.

—◆ నరసింగరాజు ◆—

ఇప్పు డదియే కదా ప్రయత్నము

— నాయకురాలు —

అదెట్లు?

—* నాయకురాలు *—

మొన్నటి యుదయము మాట - మాట - వచ్చి బ్రహ్మనాయనిపై మీయన్నగారి కించుక ద్వేషభావము గలిగించినాను. ఇంతలో నా సమయముననే మహాదేవుని కరుణాకటాక్షమువలన మాచెర్లలోని శైవులు - మీరు మూల్లాడివచ్చిన వారు - వచ్చి శైవమతోద్ధరణముగకై రాజుగారు సర్వవిధములఁ బ్రియత్నింప వలెననియు బ్రహ్మన గావించు నిమ్నజాత్యుద్ధరణోపన్యాసములు బాధాకరములుగా నున్నవనియు, హిందూమతానుకూలముగా నస్పృశ్యతానిరోధపరిచార మొనర్చు నిట్టి ప్రబలవిరోధిని దేశాంతరమునకు వెడలఁగొట్టుట సమంజసమ్మనియు మొఱపెట్టుకొనిపోయిరి. అంతటఁ గోపారుణితనేత్రుఁడయిన రాజేంద్రునితో నిది సందుఁజేసికొని నాయని నెట్లయినను దేశమునుండి వెడలనడచు మార్గమాలోచింపఁదగు నని చెప్పగాఁ వారును నంగీకరించిరి.

—* నరసింగరాజు *—

ఎట్లు వెడలఁ గొట్టెదరు?

—* నాయకురాలు *—

దాని కొక యుపాయముఁ బన్ని యొప్పించినాను.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

(సంతోషి) ఏమది?

—* నాయకురాలు *—

మన మిర్వుర మీ వఱ కాలోచించినదియే రేపు రానున్న సంక్రాంతి పండుగకు మామూలు కోడిపందెములు జరగుననియు దాని కందఱువచ్చి వినోదములు సూడి పాల్గొనిపోవలెననియు నొక విన్నప మంపినాము.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

అప్పుడే నాయనికి లేఖలు గూడ నంపితిరా! నేను గ్రామాంతరమున కేగి వచ్చు నంతలోపలఁ జాలమారము పోయినారే!

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఆ. లేఖ యీపాటికిఁ జేరియుండును.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

ఇది మన యిర్వురి యాలోచనమే కాని మన మనుకొనునంత జరగునో లేదో చూడవలెను.

నాయకురాలు

సందర్భముల ననుసరించి రాజ్యములే యొక్క వచ్చుననికదా మన యెత్తుగడ. చూతము. పైన నీశ్వరుఁడున్నాఁడు

* నరసింగరాజు *

ఆ లేఖ యేమని వ్రాసినారు?

...♦ నాయకురాలు ♦...

ఇదిగో చిత్తుగూడ నాదగ్గఱనే యున్నది. (లోపలికిఁబోయి తెచ్చి చదువును)

"శ్రీ శ్రీ శ్రీ సకలకళావిశారదులును భీమపౌరుష సమన్వితులును మానవంతులును రేచెరల వంశపాథోధిచంద్రులును నగు బ్రహ్మనాయని పాదపద్మముల సన్నిధికి.

విధేయుఁడయిన నలగామరాజు హృదయపూర్వకనమస్కారంబులు గావించి యొనర్చు విజ్ఞాపనములు.

మహాశయా! మనము పరస్పరసమాగమ సంభాషణంబులు గావించి చాల దినము లతిక్రమించినవి. మా తండ్రిగారి కాలంబున మన రెండు వంశములకు నెట్టి సఖ్యము గలదో జ్ఞప్తి వచ్చి — కారణము లెవ్వియైనను నీ నాఁటి స్థితి యెట్లున్నదో చూచినప్పుడు నా కెంతయు విచారము గలుగు

చున్నది. మా చిన్న తనంబున మీ రెంత కృపా పూరితహృదయముతో మమ్ములఁ బెంచితిరో నే నెన్నఁటికిని మఱవఁజాలను. మీయం దపారమైన యనురాగంబును నా హృదయంబు వెలువరించుట చే నిన్నినాళ్లకు మఱల నొక్కపరి మిమ్ముంగూడి సంతోషసౌఖ్యంబులఁ గొన్నిదినంబు లోలలాడవలె నని యుద్దేశించినాను.

ఇంకఁ గొలఁదిదినంబులలోపలఁ బ్రజాసంతోషదాయకం బయిన సంక్రాంతిపండుగు రానున్నదిగదా. కాన నాఁడు మహావైభవసమేతంబుగ నొక కుక్కుటసమరంబు దలపెట్ట నిశ్చయించి దానిం దిలకించి పాల్గొనుటకై మలిదేవభూపతిని మిమ్ములను నాహ్వానించుచున్నాను. ఇంతకాలం బయినవెనుక ననురాగంబున జూపఁబడిన నా యభీష్టితంబును నెఱవేర్ప సంకోచింప రని విశ్వసించుచున్నాను.

గురిజాల,
మార్గశిర శు ౨
గురువారము.

ఇట్లు విధేయుఁడు,
నలగామరాజు.

—* నాయకురాలు *—

ఇట్లే పెదమల్లదేవునికిని నొకలేఖఁ బంపితిని.

—* నరసింగరాజు *—

(సంతోషించుచు) చక్కఁగా నున్నది. కాని వారు 'వత్తురా!' అని

—* నాయకురాలు *—

నిస్సంశయము. రానియెడల వేఱొకపన్నాగముఁ బన్నుదము.

—* నరసింగరాజు *—

సరే. కానిండు.

—* నాయకురాలు *—

మీ రొక్క కార్యంబు నిర్వహింపవలసి యున్నది. గంగవరములోఁ గోడిపందెము లాటలో ననన్యసామాన్యప్రజ్ఞాధురీణులగు కట్టుబోతులున్నారఁట. ఎదిరిపక్షము వా రెట్టి నిపుణులయినను వంచించి నిమేషములో నోడింతురని వినినాను. కావున నామాటఁగా నా యూరికరణముతోఁ జెప్పి సమర్థుఁడయిన వానిని వెతకి కోడితోఁ గూడ నా కట్టుబోతును గొని తేనలెను. ఇది చాల రహస్యముగా నుంచుమని కూడ నాజ్ఞాపింపుఁడు. అంతియు కాక, "యింతకు మున్ను మీ కేవ్వో పరిపాలన రహస్యంబులు బయలుపెట్టినారఁట యనియు వానికి సమాధానముఁ జెప్పికొనుటకుఁ బంధుగ్న కర్తవఁగానే రావలసిన దని రాజాజ్ఞ యాయిన" దనియుఁ గరణము లింగరాజుతోఁ జెప్పి ముందుగా బెదురుపెట్టి రండు.

—* నరసింగరాజు *—

నాగమ్మగారు రాజ్యతంత్రజ్ఞతయుందుఁ బెట్టినపేరు. సరే. వేకువనే లేచి పోయెదను. అభ్యంతర మేమున్నది.

—* నాయకురాలు *—

మంచిది.

(తెరపడును.)

దృశ్యము 6

దొర్నీఁడు ప్రవేశము.

—§ దొర్నీఁడు §—

ఔరా! కాలమహిమ! ఏదీ వచ్చేది తెలియదు గదా! అనుగో పసుపు — ఇదుగో ముసుగు — అన్న ట్లయిందే! చిత్రము! భగవంతు డేమో న్యాయపక్షమే వుంటా డంటారే! ఏమయింది యిప్పుడు! తలుచుకుంటే భర్త పోయిన భార్య వలె వేసటపడుతూ ఘూర్ణిల్లుతున్న ది మనస్సు! ఇక ముందుగతేమిటి! ఈ మాచెర్లమ్మను వదలి వేసి వెళ్ళడము ఎట్లా! ఒక పిల్ల మేకయేనా? గొడ్డూ గోదా ఎంతవుంది! ఇఖన మా మాచెర్లమ్మను ఆ మాయలమారికుంక వేధిచి బలాత్కారంగా వికారరూపం చేస్తుంది గా

ప్రారుకోదు. ఎంత దొంగ వేషాలు లేందే మొదటంతా గెలుస్తూ వచ్చిన బ్రహ్మనాయుడుగారి కోడి చివరపందెంలో కాళ్లు తేలవేస్తుంది! పాపము అనుభవించకపోదులే నాగమ్మ. (చూచి) అడుగో నా చెలికాడు బాలచంద్రుడు బిక్కమొగముతో బోతున్నాడు. మొత్తానికి పోనద్దంటాడు. ఇష్టపడుడు. అయినా చూతాం పోయి.

(నిష్క్రమించును.)

దృశ్యము 7

మాచెర్లలోని మల్లదేవుని సభ.

బ్రహ్మనాయఁడు, కన్నమదాసు, బాలచంద్రుఁడు, పెదమల్లదేవుఁడు మాట్లాడుకొనుచుందురు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

నలగామరాజు మాచెర్ల శైవులకుఁ గొందఱకు రహస్యముగా లంచము లిచ్చి గురిజాలకుఁ బిలిపించుకొని మనపై నలగామరాజునకుఁ జెప్పించుటయు నా పిన్నిధర్మరాజు నమ్మి కోపగించుటయు నది సందుఁజేసికొని మనల దేశమునుండి వెడలగొట్టు నుపాయమునకు నాగమ్మగారు రాజు నొప్పించుటయు నీ కోడిపోరు దానిఫలితమే యగుటయు విశ్వసనీయములే కావచ్చును కాని వారెంత యీ కోడిపోరునందు న్యాయపథంబు వీడి యసన్మార్గప్రవర్తకులై కడకు మన కనిర్వచనీయ కష్టపరంపరలఁ గూర్చుచున్నను మనము మాత్రము వంతునకు గంతునైచి కుక్కకాటునకుఁ జెప్పుదెబ్బ వలె వారి నెదిరించి యనినమాట నుండి తొలఁగుట నాచిత్తంబునకు న్యాయముగాఁ దోఁచలేదు. నిశ్చయమే మీరు చెప్పనది. తనకు మాలుగా నాయకురాలు కట్టుబోతునొకని జొప్పించి మనలఁ గన్మోఱంగి వానిచేఁ జెముతోగ్రీవలఁ గోడిని వదలుటయు మనకప్పు డవియేమియుఁ దెలియనీక పెద్దమ్మ మునించుటయు —— నన్నియు వాస్తవములే.

—◆ మల్లదేవుఁడు ◆—

మన మొప్పుకొని యాడినదే కదా!

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

కాదా మఱి!

—* కన్నమదాసు *—

మన మప్పు డొప్పుకొనకుండవలసినది.

—* మల్లదేవుఁడు *—

పరు నాడించుట కూడదని కొంత చెప్పితిమి. కాని పయోముఖవిషకుంభ మగు నాయకురాలి తేనెపలుకులు దెలిసియు మోసపోయి యంగీకరించితిమి. ఇదంతయు నా జగన్నాటక సూత్రధారి శ్రీమన్నారాయణమూర్తి సంఘటనము. కోడిపోరులో నోడితిమి కావున రాజ్యము వారికిచ్చి వెడలిపోవలసినదే. ఒడంబడిక యనుల్లంఘ్యము.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

అట్లనుకొన్నచో ననుల్లంఘ్యమే. లేని యెడల నవశ్య ముల్లంఘనీయము.

—* కన్నమదాసు *—

ఎట్లు?

—◆ బాలచంద్రుఁడు ◆—

ఎట్లుగాదు?

—◆ మల్లదేవుఁడు ◆—

ఇట్టి కోడిపందెపు టాటలలో సాజముగాఁ జీటికి మాటికి రాఁగల చిన్నికలతలకు —— ముందే యట్లు చేయ నిశ్చయించుకొని వచ్చుటచేఁ గాఁబోలు —— నాయకురాలు వాని నమోఘంబుగాఁ బెంపొందఁ జేసి మనకుఁగూడఁ బందెపుటునుకుఁ

గల్పించి యీ వేడిలో రాజ్యంబులొడ్డుటకు మనలనొప్పించి కట్టుబోతుసాయంబున గెలుపొందినది. అందుకు నోడినవా రేడేండ్లు దేశాంతరగతులు గావలయునని యామె పెట్టిన యొడంబడిక నొప్పుకొన్నవార మగుటచే నాటయం దెన్ని యన్యాయములో వారుచేసినారనియు, నొడంబడిక ప్రకారము నడచుకొన నవసరములేదనియు నిప్పుడు వాదించిన లాభమేమి? అనినమాటఁ జెల్లించి తీఱవలసినదే. ఇది నాల్కా? మఱొక్కటియా?

—* బాలచంద్రుఁడు *—

అట్లు చేయుట మహాఘోరము గాని వేఱుగాదు. దుర్మదోపేతయైయున యీ నాగమ్మ యల్లిన సూత్రములనా మన మాచరణము లోనికిఁ దెచ్చుట! అంతెగాఁ గాదు కూడదని పోఁదలఁచిన యెడలఁ బెద్దలందఱును బోరాదా? నేనును నా యనుపమానభుజాబలసమన్వితు లయిన దోర్నీఁడు మొదలగు స్నేహితబృందములును మాచెర్ల యందే యుండి పగతురపురుగును రానీక రాజ్యంబును గనిపెట్టుచుండఁ గలము. అంతియే కాని యీ బాలగోపాలము కడలిపోయి కడగండ్లఁ గుడుచుట కేమి కర్మము!

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

కుమారా! ఒడుదుడుకులు చేయకుము. సూత్రము లోకవిధముగా నాచరణము వేఱొకవిధముగా నుంచుట తగదు. ఒడంబడిక లోని భావమును బట్టి కోడిపందెములో నోడితిమి కావున మాచెర్ల రాజ్యము మనది కాదనుకొని పరివారముతో నొక్కరయిన మిగులకుండ రాజ్యత్యాగముఁ జేయవలెఁ గాని వేఱొకటిగాదు. హరిశ్చంద్రాదులు వట్టి మూర్ఖులై సత్యవ్రతమునకై యట్టి శ్రమలు పడిరా? సకలసద్గుణోపేత యయిన మన భరతమాతవంటి దేశమాతయు సత్యవ్రతమువంటి వ్రతమును లేవు. రేపు సాయంత్రము మించి మన మిచ్చట నుండరాదు. కదలిపోవలసినదే. మన మింక విచారింపఁదగదు.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

అహా! విధిప్రేరితము! నిరతిశయపరాక్రమతేజోవిరాజితులమై యుండియు నీ రాజకుటుంబమును దత్పరివారము నెన్ని యిడుములఁ గుడువవలసివచ్చినది! మా తండ్రిగారు శాంతశమదమాది సద్గుణకలితులు గావున నాయకురాలి దుండగములకు నూరకోనవలసి వచ్చినది. (నిట్టూర్పుపుచ్చి) పోనీ పల్నాటిరాజ్యము నుండి విభజించుకొని వచ్చినను గళ్యాణపురాధీశ్వరుండగు వీరసోమేంద్రుని తనయతోడి మల్లభూపతి వివాహంబును వారి మాచెర్లరాజ్యపట్టాభిషేకమును జరగినందులకు మహాప్రమోదంబున నుండ నింతలో నిర్ఘాతపాతంబు వంటి యీ దుర్వార్త పైఁబడి యందఱను వికలచిత్తులఁ గావించుచున్నది.

—♦ కన్నమదాను ♦—

తమ్ముఁడా! ఊఱడిల్లుము. ఈ రాజ్యమింక మనది కాదు.

—♦ బ్రహ్మనాయుఁడు ♦—

(విచారముతో) అవును. మనదశ తప్పినది. మన కిక్కడ హక్కు లేదు. అమ్మా! సర్వాంగసుందరమాచెర్లరాజ్యలక్ష్మీ! నాగమ్మగారి కుతంత్రంబులను వాగురలం జిక్కి తప్పించుకొనలేక నిన్ను విడనాడిపోవుచున్నాము. ఇంక నీ పొలిమేరలలోపల నుండుటకైనను మాకు స్వాతంత్ర్యము లేదు. నీ ఫలభరితవృక్షచ్ఛాయలందు నిలుచుండుటకుఁ గాని ప్రజోపయోగార్థమై యచ్చటచ్చట నిర్మించిన నీ కుసుమితోద్యానంబులందలి కప్పురపుటనంటుల చేరువఁ జలువఱాతిన్నెలపై నధివసించుటకుఁగాని బిడ్డలవలెఁ జూచు

కొను నీ ప్రజలకందఱకు నీవు పంచిపెట్టి పరిపూర్ణ స్వాతంత్ర్యవాయువును బీల్చుటకుఁ గాని యింక నోచుకొనక మున్ను హరిశ్చంద్రుని వలె నేఁడీ మల్లదేవుఁడు సకుటుంబామాత్యపరివారుఁడై కాటికాపరుల పాలయి పోవుచున్నాఁడు నీ కటాక్షమున్నదో మఱల నేడే ప్రజలకు నీ దర్శనమొనర్తుము. ఈ చంద్రవంకానదీజలంబుల ఋణము నేటితోఁ దీఱిపోవుచున్నది. మే మిదివఱకుఁ గావించిన ప్రజోపయోగకార్యంబులలో నింకను నేనైన లోపము లున్నయెడల క్షమింపుము. పరరాజ్యంబులందుఁ గనిపెట్టియుండుటకు మాకీ చెన్నకేశవుఁడే దిక్కు. ఏ నాఁడు మఱల మధ్యవచ్చిన యీ నాగమ్మ నధికారంబు నుండి తొలఁగించి స్వరాజ్యలక్ష్మీకరగ్రహణ మొనర్తుమో యానాఁడు పుణ్యదినము పల్నాటిరాజ్య మీ వీరుల జన్మస్వత్వము. ఈ శనిదశ తొలఁగునంతవఱకు వేచియుండి యానల స్వరాజ్యసిద్ధిని బడయుటకు మా యిలువేల్పగు చెన్నకేశవుని పాదపద్మముల నేమఱక ధ్యానించుచుందుము. మఱియు

అనుమానింపక బ్రాహ్మణాదుల నెటో
యట్లే యథాశక్తిగన్
గనులన్ ఱెప్పలుబోలెఁ జూచి బ్రతుకుం
గష్టంబు లేకుండఁ బెం
చిన మాబిడ్డలు మాలమాదిగల కే
చేడ్పాటు వాటిల్లునో
జననీ! నీపయి భారముంచితిమి
మాచర్లా! కృపంజూడవే.

(మల్ల–తో) రాజేంద్రా! మన మింక నాలసింపఁదగదు. ప్రయాణసన్నాహములు సేయవలెను.

—♦ మల్లదేవుఁడు ♦—

పోవుదము.

(తెరపడును)

దృశ్యము 8

నాయకురాలు గృహము.

నాయకురాలు – నరసింగరాజు సంభాషించుచుందురు.

—* నాయకురాలు *—

నరసింగరాజుగారూ! మన యిర్వురియాలోచనములు శైవమతాభివృద్ధికి – నందుచే దేశాభివృద్ధికిఁ దగిన దోహద మొసఁగుచున్నవిగదా. వైష్ణవమతపిశాచము వెడలిపోఁగానే శైవమతారోగ్యదేవతాప్రభావంబున మాచెర్ల చాలవఱకు రేకెత్తుచున్నది.

—* నరసింగరాజు *—

మన యిద్దరి స్నేహము వైష్ణవుల కందఱకుఁ బీడాకరంబుగా నున్నను మొత్తముమీఁద మనము దేశమునకుఁ గొంత శ్రేయస్సుఁ జేకూర్చితిమి కాని యూరకుండలేదు. నాగమ్మగారూ! ఇప్పుడు వారే వైపుల నున్నట్లు?

—* నాయకురాలు *—

మండాది యడవుల కావల నున్నారఁట నాయుఁడు దేశాంతరగతుఁడైనను మన కంత ప్రబలవిరోధిగా నున్న వానిని నా మండాది యడవుల లోనైనను సుఖముగా నిద్రపోనీయఁ గూడదని యే నా యభిప్రాయము.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

నాకుఁ గూడ నట్లే తోఁచుచున్నది.

హిందూమతమునకు వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవర్తించుచు రాజ్య మంతయు మాలకూడు చేసి పోయిన వాని నెన్ని తిప్పలు పెట్టినను బాపము లేదు.

—* నాయకురాలు *—

నేను మీతో నింకను బ్రస్తావింపలేదుగాని యీ వఱకే యొక యుపాయముఁ బన్ని యున్నాను.

—* నరసింగరాజు *—

ఏమి?

—◆ నాయకురాలు ◆—

మండాది యడవులలో ననేకులు చెంచులు నివసించుచున్నారుగదా. ఏదే నొక తగవుఁ బెట్టుకొని నాయఁడుజనములనకుఁ జెంచులు గొంత వేఁడి గల్గించునట్లు చేయవచ్చును.

—◆ నరసింగరాజు ◆—

మంచి యూహ. కాని మనము పోయి యా చెంచులనాయకునితో మాట్లాడవలసి యుండును.

—* నాయకురాలు *—

అవును. మీ రీ సాయంత్రము సయూనమై పోయి రహస్యముగా నతనితో మాట్లాడిముందుగా గొన్ని రూకలు లంచమిచ్చి రండు. మీ రాచకీవి, లంచము భిల్లులను లోఁబఱచి తీఱును. నాయనికి వారు తప్పక కొంత వెట్ట పుట్టింతురు.

—* నరసింగరాజు *—

వాని నిచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చి బ్రహ్మనాయనిపై నేరములు రాజుగారి యెదుటనే నివేదింపఁ జేయఁదగు నేమో?

—* నాయకురాలు *—

వలదు. వలదు. భిల్లనాయకుఁడు మంచి చెడ్డ లెఱుఁగని మొఱకు.

—* నరసింగరాజు *—

అవును. నిజమే.

—* నాయకురాలు *—

పొరపాటున రాజుగారి సమక్షమున మన గుట్టు గూడ బయలు వెట్టునేమో. మీరే పోయి రండు. మీరు వచ్చిన వెనుక సభలో నొక దినము చెంచులు వచ్చి తమ మొఱ్ఱలఁ జెప్పికొనిపోయి రని చెప్పవచ్చును.

—◆ నరసింగరాజు ◆—

సరే. పోయి వచ్చెదను.

—* నాయకురాలు *—

చిత్తము.

—◆ నరసింగరాజు ◆—

నాగమ్మగారూ! పోనీ, రాజుగారి క్షేమవిషయము తెలియనీయకుండిన మాత్రము నష్టమేమి!

—◆ నాయకురాలు ◆—

ఆఁ. ఆఁ. అట్లుకాదు. బ్రహ్మనాయని దుండగము లన్నియు రాజుగారి కెంత చెవి నేసిన నంత మంచిది.

—* నరసింగరాజు *—

అవును లెండు. రేపు గడువు దాఁటిన వెంటనే మాచెర్ల రాజ్య మివ్వవలయునని వారు గుదురు గదా. అందుకొఱకు మొందటికొన్ని బందమిది.

—§ నాయకురాలు §—

నిశ్చయము.

—§ నరసింగరాజు §—

సరే. ఈ దినమే ప్రయాణమయ్యెదను.

—§ నాయకురాలు §—

మంచిది.

(తెరపడును.)

దృశ్యము 9

నలగాముని సభ

నలగామరాజు - నాయకురాలు - నరసింగు సంభాషణము

—§ నలగామరాజు §—

నాగమ్మగారూ! ఒక్కొక్కప్పుడు నా తమ్ములగు మల్లిదేవులు స్మృతికి వచ్చినప్పుడు రాజసౌఖ్యంబు లనుభవించిన సుకుమారశరీరు లెట్లీ రెండు సంవత్సరంబులనుండి మండాది యడవుల పరిసరంబులఁ గష్టంబు లనుభవించుండిరో యని హృదయము పరితపించుచుండును. కాని యేమి

చేయుదును? మల్లదేవులు ముప్వురును బ్రహ్మనాయనిచేతఁ జిక్కిన పక్షులై నారు.

—§ నాయకురాలు §—

వారిని బ్రహ్మనాయఁడను శనిగ్రహము పట్టి పల్లార్చుచున్నది. వారితో మీకు రక్తస్పర్శన బాంధవ్యమున్నను నాయఁడు పిశాచము వారిని ద్వేషింప నంతవఱకును, వారు వైష్ణవమునకును విడనాడనంతవఱకును మల్లదేవుల మాట మీరు తలపెట్టరాదు. ఇనుమును బట్టి యగ్నికిని సమ్మెట పెట్టున్నట్లు నాయనితోఁ బాటు మీసోదరులును నిమమలఁగుడుచుచుందురు. దుష్టసంసర్గముఁ గలిగి యున్నంతవఱకు శైవమతాభిరక్షణపవిత్రకార్యార్థము సోదరవాత్సల్యము మాని వారినిగూడ శత్రుభావముననే చూడవలసియుండును.

—* నరసింగరాజు *—

నిశ్చయమే. (కొంచెము ఁడి) వారు దేశత్యాగమొనర్చి రెండేండ్లు కావచ్చినది కాఁబోలు.

—‡ నాయకురాలు ‡—

దాఁటినవి గూడ.

—§ నలగామరాజు §—

ఇంతకాలము నుండియు మనము పరిపాలించు మాచెర్లరాజ్యంబున వైష్ణవమతప్రాబల్యతమస్సు చాలవఱకు విచ్చిపోయి శైవమతోద్ధరణమను భాస్కరుని తేజఃపుంజంబులు నలుదెసల వ్యాపించినవి గాని ప్రజా సముదాయంబులలో నచ్చటచ్చటఁ గసపుమంటలు గలిగినవి.

—‡ నాయకురాలు ‡—

అట్టివి ప్రతిపరిపాలనమ్ములో నుండునవియే ప్రజల నందఱను మెప్పింప నా ధూర్జటికిఁ గూడ శక్యము గాదు.

—§ నరసింగరాజు §—

అయినను వైష్ణవమతస్థులకే కదకంటు అట్టి కుటుంబముల నెన్నింటినో మాచెర్లను వీడ నప్పుడు నాయఁడే లేవఁదీసికొని పోయినాఁడు. మిగిలినవి కొన్ని మాత్రమే.

§ నాయకురాలు §

అది స్మృతికి వచ్చినప్పుడు నా హృదయము మండిపోవుచుండును. పోవువాఁడు తాను మాత్రమే పోక యూరిలోని వారినందఱను లేవఁదీసి మాచెర్ల నగరము పాడుపెట్టి పోయిన దుర్మార్గుని నేమి చేసినను పాపములేదు. ఎంత మాయావి! కపటి పలువ! తేనెపూసిన కత్తి! అట్టివాఁ డెట్టి కార్యమునకైనను పాత్రుఁడే

‡ నరసింగరాజు ‡

నాగమ్మగారూ! నిన్నటి సాయంకాలము వచ్చిన భిల్లనాయకుని విషయముఁ జెప్పినారా?

* నాయకురాలు *

జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిరి. మఱచినాను.

◆ నలగామరాజు ◆

భిల్లనాయకుఁ డెవరు?

§ నరసింగరాజు §

మన బ్రహ్మనాయని దౌష్ట్యమెచ్చటికిఁ బోయినను నానాఁటికి వృద్ధియే కాని తగ్గుదల లేదుగా!

* నాయకురాలు *

మండాది యడవులలోఁ జిరకాలము నుండి కాపురమొనర్చుచుఁ దమ పశువుల నా యరణ్యములలో మేపుకొనుచుండు భిల్లులను నాయఁడు జనము కడు వేధించుచున్నదఁట. రాజకుటుంబము లోనివి రాజామాత్యబాంధవకుటుంబములలోనివి పశువులు మనవారికి వేనవే లున్నవి గదా. వాని నన్నింటిని గాచుచుండుటకు బ్రహ్మనాయఁడు లంకన్నను నియమించినాఁ డఁట. లంకన్న పొగరుబోతుదనమున భిల్లుల పశువులఁ దోలివైచుచుఁ దమ పశువుల మేపుకొనుచుఁ గొందఱు భిల్లులకుఁ

బ్రహారంబులఁ గూడ నొసంగె నఁట. అంతటఁ గోపించి వారి నాయకుఁడు వచ్చి యిఁక ముందు మిన్నకుండ మనియు నెదిరింతు మనియుఁ జెప్పి యీవిషయము ముందుగా వారికి బంధువుల మగు టచేత మనకుఁ జెవినైచి యుంచుట మేలనుకొని వచ్చెను. ఎదిరించి పశుగ్రహణముఁ జేసికొనుఁ డని సలహా నిచ్చి పంపివేసితిని.

—§ నలగామరాజు §—

మంచిపనిఁ జేసితివి. బ్రహ్మనాయనికి విషయము తెలియకుండునా? పోనీ, తక్కుంగలవారెవ రైనను నిది యుక్తము గాదని మందలింపరు గాఁబోలు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

నలువురికిని జెప్పవలసిన నాయఁడే జ్ఞానహీనుఁ డయినప్పుడు పరుల ననుట భావ్యము గాదు. పెండ్లికూఁతునకే పేలపిండిజావ యైనప్పుడు పేరంటాండ్ర మాట యేల? అయినను బెద్ద లెవ రున్నారు? కొమ్మరాజుగారా?

—§ నరసింగరాజు §—

అన్నయ్యా! కళ్యాణపట్టణాధీశుండయిన వీరసోమేంద్రుని కూఁతును మల్లదేవుఁడు వివాహమైనందువలన వీరసోముని తనయుఁడు కొమ్మరాజుగారు చెల్లెలి పక్షము వహించి మల్లదేవునికిఁ ద్రోహులై యుండుట సమంజసమే కాని కొమ్మరాజుపుత్రుఁ డయిన యలరాజు మనకు బిడ్డ నిచ్చి కొన్న యల్లుఁడు. అట్టివాఁడు మామగా రగు నీ పక్షముండవలెఁగదా? మన యింటికి వచ్చి "నా కెవరితో విరోధము లేదు. అందఱు సమానులే" యని బొల్లిపలుకులుపలుకుచు నేపదిదినములో యుండును గాని మిగిలిన కాల మంతయు బ్రహ్మనాయని తోడనే యుండుట మిగుల గర్హ్యముగా నున్నది.

—§ నలగామరాజు §—

అప్పటికిని నే నొకటి రెండుసారు లంటిని. "మీ తాతగారు శైవ వీరసోముని తోడనే కళ్యాణ రాజ్యాధిపత్యము పోయి యప్పటినుండి యీ నెపు లనే నివసించుచున్న తండ్రికొడుకులు. మీ రెవ్వరును నిక్కడనే స్థిరముగా నుండరాదా" యని హెచ్చరించియే యున్నాను. అలరాజునకు నా మాటలు నచ్చలేదు. పిల్ల నిచ్చి కొన్నవాఁడ నయినను నాక తనిపై ననురాగము తగ్గుచున్నది. నా కంటె మల్లదేవుఁడు కావలసినవాఁడు గాఁబోలు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

అతఁడు గూడ మనకు శత్రుకోటిలోని వాఁడే.

—§ నలగామరాజు §—

అవును.

(తెరపడును)

దృశ్యము 10

మండాదిలో మల్లదేవుని సభ.

బ్రహ్మనాయఁడు, మల్లదేవుఁడు, బాలచంద్రుఁడు మాట్లాడుకొనుచుందురు.

—† మల్లదేవుఁడు †—

నాయఁడు గారూ! మన మాచెర్లరాజ్య లక్ష్మి యీఁడు దాని పెత్తనంబున నెట్లు వర్థిల్లుచున్నదో!

—* బాలచంద్రుఁడు *—

ఎట్లు వర్థిల్లునో చెప్పనేల? మూఁడుపూలాఱు కాయలు "మగవానిచేతి బిడ్డ - ఆఁడు దాని చేతి యర్థము" నని పెద్దలనాలోచనముగఁ జెప్పిరా?

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

ఏమో యెట్లనగలము? మన మెంత రావలదని బ్రతిమాలినను వినక మనల విడనాడ నొల్లక మనతోఁ వచ్చిన యీ వైష్ణవకుటుంబములు గాక, "జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ"

యను వాక్యము ప్రకారము జన్మభూమి యను మాచెర్ల నెడబాయ నొల్లని యా మిగిలిన కొలఁది వైష్ణవకుటుంబములు మాత్రి ముత్కటంబు లయి నకష్టంబులం బడి క్రొత్తుకొనుచుందురు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

అనుమానింపఁ బనిలేదు. నిన్నటి యుదయము మాచెర్లమండలములోని నిష్పక్షపాతబుద్ధులును ధర్మమార్గానుసారులును నగు శైవబ్రాహ్మణులిరువురు మన యూరి మీఁదుగా శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచుండఁగా నాపి వారితో నేను మాల్లాడి విషయంబులు రాఁబట్టితిని.

—♦ మల్లదేవుఁడు ♦—

ఏమనిరి?

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

చెప్పనేల? శైవమత పిశాచము... ..

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

కుమారా! మహాత్ముల విషయమై నీచోపమంబులు రానిచ్చుట పాపంబుల మతము తగదు.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

విరోధిమతభూతనాథుండు...

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

ఎంత విరోధుల మతమైనను సర్థగంభీరమయ్యు నిందాపోషకమైన స్తుతికిఁ బ్రొజ్ఞు లొప్పరు. అన్యమతద్వేషము మన బోంట్లకుఁ ద్యాజ్యము వైష్ణవమత సూత్రము లెట్టివో శైవమతసూత్రములు నట్టివే. రెండును సంభావ్యములే. "లోకో భిన్నరుచిః" యను న్యాయము ననుసరించి మనకు వైష్ణవమతము నచ్చినది. వారికి శైవమతాభిలాష "మొంట" జీర్ణించినది. ఇవి దివ్యతేజోభాసమానంబైన యా విరాట్పురుషుని బొందుట కేర్పఱచిన మార్గాంతరములు గాని వేఱుగావు.

—§ మల్లదేవుఁడు §—

బాలచంద్రా! నాగమ్మగారి పాలన మెట్లున్న దఁట?

*— బాలచంద్రుఁడు *—

సదాశివుండు రాష్ట్రంబున నెచ్చటఁ జూచినను వికటాట్టహాసం బొనర్చుచు వైష్ణవసంప్రదాయప్రదేశంబుల నర్తనపాటవంబు గల తన పాదంబుల నణఁగఁద్రొక్కుచుఁ బరిఢవిల్లుచున్నాఁడఁట. మన మందందు నిర్మించిన వైష్ణవాళ్వార్ల మందిరంబు లన్నియుఁ బ్రమథగణమందిరంబులైనవఁట. నాయకురాలు శైవసంఘసంస్థలు దేశమం దెల్లెడల నింపి వాని కార్యనిర్వహణంబునకుఁ దన యెఱుకగలిగి లోఁబడిన వారిని నియమించి తన పలుకుబడిని గ్రమంబుగ నుచ్చస్థితికిఁ దేఁ దలంచి నను నిప్పటికిని మిగిలియున్న వైష్ణవమతాదర్శుల కష్టపరంపరలం జూచి జాలినొంది కొన్ని శైవసంఘములే యెదురు దిరిగి తండ్రిగారిని బ్రశంసించుచుందు రఁట.

—§ మల్లదేవుఁడు §—

కారణము?

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

తండ్రిగారు సర్వమతసహనము గలవారు నాయకురా లన్యమతదూషణానందవిలాసిని.

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

విరోధిమతము లోని వారి కష్టంబులు చూచి జాలినొందు సమబుద్ధులు శైవులైనను వైష్ణవులైనను బ్రశంసాపాత్రులే అట్టి వారుండుట మనకు శుభసూచకము.

—‡ బాలచంద్రుఁడు ‡—

ఎట్లు?

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

గడువు గడవఁగానే యావశ్యకమని తోఁచు

నెడల వారియొక్క పలుకుబడిని గూడఁ బొంద వచ్చును.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

నాయకురాలితో యుద్ధముఁ బ్రకటింప వలసివచ్చునా యేమి?

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

గడు వతిక్రమించినను మన రాజ్యము మఱల నివ్వనిచోఁ జేయునదియేమి?

—* బాలచంద్రుఁడు *—

ఆమె యిచ్చుటేల? ఆమెతోఁ జెప్పకయే మన రాజ్యము మనము గ్రహింపవచ్చును. కాదనినచో మన చేతులతీట మాన్పుకోవచ్చును.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

అది లెస్సగాదు. ఈ యవధి ముగియఁగానే మా రాజ్యమును మా కిమ్మని తగినవానిచే రాయబార మంపుట సమంజసము. అనంతరము నిరాకరించిన యెడల ...... అయినను నంత దూరము వచ్చునని నమ్మకము లేదు.

—* మల్లదేవుఁడు *—

ఏల నమ్మకము లేదు! మా చెల్లి విడిచివచ్చినను మన కప్పుడప్పుడు పరోక్షముగా నేదియో కీడు గావించుచున్న నాయకురాలి నెట్లు నమ్మవచ్చును!

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

(దూరమున జూచి) నాన్నగారూ! ఏమది అన్నయ్య కన్నమదాసు వెంట జనముతో నుడుపులు గ్రక్కుచుఁ బరిఘంబు చేఁగొని హుటాహుటి యిటు వచ్చుచున్నాఁడు.

—* కన్నమదాసు *—

(ప్రవేశించి) పెద్దలకు నమస్కారములు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

ఏమిటి విషయము?

—* కన్నమదాసు *—

నాన్నగారూ! ఏమని చెప్పుదును నాయకురాలి దుండగములు!

—♦ మల్లదేవుఁడు ♦—

మఱల నేమి సంభవించినది?

—♦ కన్నమదాసు ♦—

ఈ రాత్రి మండాది యరణ్యంబులం దుండు చెంచులు సుమారు వందమంది యీటెలును సురియలును గొని యూరిబయట నున్న కొట్టమునకుం బోయి యావుల బంధంబుల విడిపించుచుండిరి.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

పశుయజమానుం డగు లంకన్న లేఁడా?

—* కన్నమదాసు *—

ఒడలు మఱనక కోడినిద్దురవోవు చున్న లంకన్న చివాలున లేచి పరిఘంబు చేఁగొని గోవుల మధ్య దుముకు బెబ్బులి విధంబున భిల్లవ్రజంబులోనికిం గుప్పించి యెగసి వారి నందఱ వీక్షామాత్రభయకంపితులం జేసి హస్తాలంకృతంబైన పరిఘంబుపోటుల కొక్క యడుగడియ లోన నిరువది మందిని బలిదీసి విజృంభించుచుండెను.

—♦ బాలచంద్రుఁడు ♦—

సెబాస్ లంకన్నా!

—* కన్నమదాసు *—

తమలోఁ బడిపోయిన వారిం జూచి భిల్లులుఁ దిగ్భ్రమాత్సర్యులై లంకన్నను దాఁకిరి.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

మిగిలిన వీరందఱేమి చేయుచుంటిరి?

—* కన్నమదాసు *—

కొట్టములో నొక ప్రక్క నిద్రాపరవశుండనైన నన్ను లేపక శత్రుధ్వంసన మను నీపంతగు భోజనంబు దానొక్కఁడే భుజింపం దలంచి నిస్సహాయుండై వారిం దాఁకి విక్రమోజ్జృంభితసంహా

రోన్మాదంబు నెత్తికెక్కఁ జేఁగత్తి నురవడిం ద్రిప్పుచుఁ దనపైకి నించుకంతయు విరోధిశౌర్యరసంబు చిందకుండ గడియలోన నేఁబదిమంది భిల్లుల శోణితంబులఁ గ్రక్కించి కొంతసేపటికి మనయోధాగ్రేసరుం డగు లంకన్న బడలిపోయెను.

–♦ మల్లదేవుఁడు ♦–

ఇదంతయు నెవరు చూచుచుండిరి?

–§ కన్నమదాసు §–

దొడ్డిలో నొకమూలఁ బండుకొని యున్న మన పరిచారిక యొకతె చూచి భయంపడి మొదలనుండి తరువాత నాతోఁ జెప్పినది.

–† బ్రహ్మనాయఁడు †–

దాసూ! అనంతర మేమయినది?

—§ కన్నమదాసు §—

(విచారముతో) ఏమయినది! మనవాఁడు బడలుట చూచి హతావశిష్టు లగు వారందఱుఁ జుట్టుముట్టి మన బిరుదుజెట్టిని నేల గూల్చిరి. క్రిందఁ బడి "కన్నమా! చచ్చితి" నని పెద్దపెట్టున బొబ్బపెట్టి స్వర్గస్థుండయ్యెను.

అందఱు

నారాయణ! నారాయణ!

–§ బ్రహ్మనాయఁడు §–

(దుఃఖ) ఆహా! ఎంతపనిజరగినది! లంకన్నా! నీ సంసారంబును సంతను మించిన ప్రేమాస్పదులమైన మమ్ము్మను విడనాడి పోయితివా!

నగుచుం గేరుచు నేడ్చుచుం జెకలియై
నారాయణుం గొల్చు స
ద్భగవద్భక్తుని మాద్రి మా పసులమందన్
దువ్వి ముద్దాడుచున్
బగలున్ రాతిరి వానిసేవయె మహా
భాగ్యంబుగా నెంచి నీ
పగు ప్రాణంబును గూడ నిచ్చితి వహో!
ధన్యాత్మ! వీరాగ్రణీ!

–† మల్లదేవుఁడు †–

మన దినములు మంచివి గావు. విధిచేయిదంబులఁ దప్పింప నేరితరము? ఔరా! ఎంతటి వాల్మగంపు పడిపోయెను!

—* బాలచంద్రుఁడు *—

లంకన్నా! తో డెవ్వరిం గొనిపోక శత్రుసంహారంబను మందాకినీజలక్రీడల నీ వొక్కండవే యనుభవించి కడను మమ్ము విడిచిపోయితివా! నీవు చనిపోయినను బల్నాటి వీరపౌరుషంబునకుఁ గళంకంబు రానీయలేదు.

సతతముం గంటను వత్తి గొంచుఁ బశురక్షాదీక్షఁ బాటించు నీ
చతురత్వంబు ప్రశంసనీయ మసువుల్ స్వామ్యర్థమర్పించి పో
యితి; స్వర్గంబునగూడఁ జాటదగునోయీ! నీవులంకన్న! యుద్ధతిఁ బల్నాటి తెనుంగు వీరుల సమిద్ధైర్యప్రతాపంబులన్.

–* కన్నమదాసు *–

నే నంతట లేచి పోయి బిరాన హతావశిష్టుల నందఱను నాపరిఘంబున నిర్వీర్యులం జేసి విషయం బంతయు వారినుండి రాఁబట్టఁగా వారు నాయకురాలిచేఁ బ్రేరేపింపబడి మన పసువులఁ దోలుకొని పో వచ్చినట్లు తేలినది.

–§ బాలచంద్రుఁడు §–

ఔరా! నాగమ్మా! ఎంత మాయావినివి! ఆఁడుదాని పిఱికిచేష్టలఁ బో నిచ్చితివి గావు. పౌరుషం బున్నయెడలఁ జెప్పి తలపడి భంగంబు నొందింపవలెఁ గాని యిట్టి గూఢకుత్రిరాలోచనములచేఁ బగఱ సాధింపఁజూచుట పల్నాటి గడ్డలో బుట్టిన వీరులగు వారందఱకుఁ దలవంపులుగా నున్నవి. వేనునకుఁ బెత్తనము వలె మంత్రిత్వంబు వహించి యహరహము దుష్కార్యాచరణాందోళనంబున మునిఁగి తేలు నీకుఁ ద్వరలో బుద్ధిఁ జెప్పింపవలెఁ గాని మిన్నకుండుట పాడిగాదు.

—◆ మల్లదేవుఁడు ◆—

నాయఁకుగారూ ! మన మెంత తన జోలికి రాకున్నను శనివలె వేధించుచున్నదే. దుష్టులకు నింకను దూరంబుగ నుండుట మేలనుకొందును.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

అవును. ఈగడు వతిక్రమించు వఱకు మన మెట్లో తల దాఁచు కొనవలెను. శ్రీశైలప్రాంతములకుఁ బోయి యీ నాల్గుదినములు గడపుకొనుట మంచిదని తోఁచుచున్నది. కానింక నాయకురాలి పాపము లింకను బండవలెను.

—◆ మల్లదేవుఁడు ◆—

నా దృష్టి గూడ శ్రీశైలము వైపునకే పోవుచున్నది.

—◆ బ్రహ్మనాయఁడు ◆—

సరే. విచారింతెము

(తెరపడును)

దృశ్యము 11

ఒక గ్రామములో సభలో బ్రహ్మనాయఁ డుపన్యసించుట.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజ మప్రమేయం
సీతాపతిం రఘుకులాన్వయ రత్నదీపం
ఆజానుబాహు మరవిందదళాయతాక్షం
రామం నిశాచరవినాశకరం నమామి.

నీయందే ప్రభవించు నెల్లజగముల్ నీయందె నిల్పంబడున్
నీయందే లయ మొందుఁ బుట్టతుదకున్ నిత్యంబు నీవొక్కఁడే
మాయామేయజగద్విలక్షణ! తలంపన్ సాక్షిమాత్రుండ వౌ
నీయాకారము విశ్వతోముఖము తండ్రీ! దీనచింతామణీ!

(అని ధ్యాన మొనర్చి)

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

మహాశయులారా! బ్రాహ్మణాది మహాజనులారా! నారాయణస్వరూపు మగు నీ యీ మహాసభకు నమస్కారములు. అమాత్యపీఠంబున నుండి పల్నాటిరాజ్యం బంతయు గుప్పిటఁ బెట్టుకొని నిడుపటూన రాజ్యతంత్రనిర్వహణకళావైపుణ్యంబున సంకల్పమాత్రసఫలీకృతసర్వకార్యయయి విజృంభించు నాగమ్మగారి చేతిక్రిందఁ బడలేక పశుహారప్రయత్నానంతరము మండాది నుండి కుటుంబము లన్నియు వెంటఁదీసికొని వచ్చి యీ ప్రాంతంబుల నీరమేడపి యందు నివాస మేర్పఱచుకొని సంవత్సరంబు దాఁటిపోవు నను నిమ్నజాత్యుద్ధరణ ప్రచారము గావించుటలో నితర గ్రామములకు వలె మీ యూరికిఁ జాఁ సారులు వచ్చి బోధించుట తటస్థపడలేదు. కుమింతురుగాక. భార్యాపుత్రాదులతో సంసారం బొనర్చు మన బోంట్ల కందఱకు విషయలోలత్వ మనివార్యము గాఁ గప్పడి నను దినములు గొక్క గంటమైనను భగవత్సేవాపరాయణులమగుట యావశ్యక మని నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను. భగవత్సేవ రెండు విధములు కొందఱు మానవులు ప్రపంచరీతికి విలక్షణులై విరాజిల్లు నట్టి యా పరమాత్ముని మానసికంబుగాఁ గాని పూజావిధానాదులచే గాని సేవించుచున్నారు. మఱికొందఱు పరమాత్మస్వరూపం బంటెటను నిండియున్న యీ ప్రపంచమే యా దివ్యమంగళ విగ్రహము గాఁ దలఁచి వివిధంబుల సేవ లొనర్చుచున్నారు. ప్రజాసేవయును భగవత్సేవయే. ప్రజాసేవకు లగు వారందఱకు నిమ్నజాత్యుద్ధరణము పరమధర్మము. ఈ పంచమోద్ధరణము శాస్త్రసమ్మతము ధర్మ్యావలంబనమునకు వినాశమే యని తలఁచుట కేవల మజ్ఞానజనిత మని యిదియు ప్రాజ్ఞులగు వారికిఁ దెలియనిది కాదు. బాహ్యాచారముల కంటెగాఁ బ్రాముఖ్య వియాయక - వర్ణాశ్రమధర్మంబుల సూత్రించిన విఖ్యాతులగు నా మహానుభావుల హృదయ మేమో గ్రహించి మనము ప్రవర్తించుట న్యాయము. బ్రాహ్మణకుటుంబములలో

జన్మించిన మాతృముననే మానవుని కగ్రతాంబూ
లమిచ్చుటయు మనమందఱముఁ గలిసి కల్పించిన
నైచ్యంబునం బడి కొట్టుకొనుచుండు మాలమాది
గల కుటుంబములలోఁ బుట్టు వానికి నికృష్టతారో
పణంబు గావించుటయు మన బుద్ధి మాంద్యంబు
నకు నిదర్శనము లని తమకు నివేదించు కొను
చున్నాను. పరమపవిత్రు లందఱిలోను గలరు.
మోక్షమార్గంబునం బోవు నాధ్యాత్మికదృష్టి గల
జ్ఞానికి • సర్వమానవసమానతాసహోదరత్వము
లు పాదద్వయంబుగా గ్రహింపవలె నని మనవి
సేయుచున్నాను. అంత మాత్రముచేత నీబాహ్య
వర్ణభేదములు మాపుమాపవలె నని నా యాశ
యము కాదు. అట్టి కట్టుబాట్లు ప్రపంచ పరిస్థితుల
కావశ్యకములని నే నొప్పుకొనుచున్నాను. మన
వర్ణాశ్రమధర్మావలంబనము పరుల కెంతమాత్రము
కష్టకారి కాఁగూడదనియే నా ప్రార్థనము. విశ్వ
విశ్వంభరాదేవికి శిరోభాగంబై విమలకీర్తి ప్రతాపు
లగు హరిశ్చంద్ర దశరథ శ్రీరామచంద్రాది మహా
రాజపుంగవులయు బుద్ధ మహాత్ములయు సేవా
భాగ్యంబులం గొని నిఖిలైశ్వర్యపరంపరలకు మాతృ
పీఠంబై యలరారిన మన భరతఖండంబున దేశ
జననీహృదయశల్యాయమానమై యున్న యీ
యంటరాని తనమును నిర్మూలం బొనర్చి మానవ
సమానతా ధర్మంబు దేశమం దంతటను బ్రతిష్ఠిం
పవలె నని మిమ్ముల వేఁడుచున్నాను. ఆనాఁ డే
కారణంబుచేఁ బంచముల నస్పృశ్యులుగాఁ బెద్దలు
పరిగణించినను — ఆ సూత్రబంధంబుల నేఁడు
త్రెంపి సర్వమానవసమానతాసౌభ్రాత్రంబులు
ప్రకటింప వలసిన తరుణము వచ్చినది. మన మెట్లు
పుట్టితిమో వారును నట్లేజన్మించినారు. మనలఁ గనిన
ప్పుడు మనతల్లులెట్టిగర్భవేదనలం బడిరో యట్లే వారి
తల్లులునుఁ బ్రసవబాధ లనుభవించి వారిం గనిరి.
వారి నేమి చెట్టున గోసికొని రాలేదు. మన శరీ
రంబున నెట్టి చీము రక్తములు గలవో పంచముల
శరీరంబులఁ గూడ నట్టివే కలవు. మనకు వలెనే
రోషాభిమానాదిగుణంబులు వారికిని గలవు. మన
మందఱము జగజ్జేగీయమాన యగు నీ భరతమాత
గన్న బిడ్డలము. సోదరవాత్సల్యంబు పూని పర
స్పరము ప్రేమించుకొనుచు దేశమాత యొసంగిన
నిఖిలవస్తుభోగంబుల పట్ల హైందవజాతి కంతటికి
సమానమైన హక్కులుంచుకొని లోకకల్యాణము
నకుఁ దోడ్పడవలెఁ గాని దేశశరీరంబునందలి య
వయవంబులలో నొక యవయవమైన పంచమకు
లంబు లోని వారిని గ్రామబాహ్యులుగా నొనర్చి
దూరస్థులంజేయు నైచ్యంబునకుం బాల్పడుట పాడి
గాదు. ఒక్క తల్లికడుపున బుట్టిన సోదరుల న
స్పృశ్యులుగా భావించి యూరిబైట దురవస్థలం
దుంచుట చూచి నాహృదయం బేల కరగకు
న్నది.? భూతసృష్టిలో మానవు లుత్తమజాతి
గాఁ బరిగణింపఁబడుచుండఁ బంచములగు నీ
సోదరులను బశుపక్ష్యాదుల కంటె నీచతరంబుగఁ
జూచుట యెంత యవమానకరమో యించుక
యోచించిన బోధపడును. తోడి మానవుల
యార్థికాదిదుస్థితుల నిర్మూలించుటకై చేదోడు వా
దోడుగా నుండుటకు మాఱుగా సోదరుల నంటి
నను మడిగట్టుకొన్నప్పుడు వారిని జూచినను మహా
దోషముగా నెంచిన యీ బ్రాహ్మణపండితజాతి
వారు దేశమాతృహృదయోద్వేగకరు లని చెప్పిన
చో నది సత్యమున కెంతమాత్రము దూరము గాదు.
వినయాదిసద్గుణసముపేతులగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులే
నోట వచింపరాని యిట్టి పరపీడనముఁ గావించు
చుండఁ దదితరుల మాటఁ జెప్పనేల? యథార్థ

మాలోచించిన యెడల బ్రాహ్మణుల కంటె నితర జాతులే పంచములయెడఁ గొంతవఱకుఁ గృపాస్వభావులై యున్నారని చెప్ప టతిశయోక్తి గాదు. హైందవసంఘశరీరము నాశించిన నంజురోగమనం దగు నీ యస్పృశ్యతకుఁ గారణము పంచమకులజులొనర్చు పశుహింస, యపరిశుభ్రత మొదలగు నవియే కాని వేఱొక్కటి కాదని చెప్పుదురు. నే నిప్పు డన రాదు గాని మును పు కొంతకాలము క్రిందటి వఱకు సత్యము, శౌచము మొదలగు సద్గుణంబులు గలిగిన బ్రాహ్మణపుంగవులే యనుదినము మాంసభోజనముఁ గావించుచుండి రని మన పురాణములు ఘోషించుచున్నవి. దీనిని బట్టి మాంసభోజనము మంచి దని నేను సమర్థించుట లేదు. కాని బ్రాహ్మణులు లోనగు వారు పంచములతోఁ గలిసి మెలసి యుండి నీతిబోధఁ గావించి యా దురాచారముల నెట్టులైన మాన్పింప వలెఁ గాని వారి నస్పృశ్యులుగా భావించు మహాపాతకంబున కొడిగట్టుట పాడి గాదు. ఆర్థికవిషయంబులచే నేమి యితరవిషయంబులచే నేమి యీ పంచమజాతివా రందఱును బై జాతులపై నాధారపడియున్నారు. స్వాతంత్ర్యవిరహితులై యిట్టి నీచతమ పారతంత్ర్యం బనుభవించు సోదరులయెడ నణుమాత్రం బైన కరుణాహృదయంబు చూపని యీ భారతీయులు పాపము పండఁగానే కొన్ని వందలసంవత్సరంబులకైనను స్వాతంత్ర్యదూరులై యవాచ్యంబైన పారతంత్ర్యమును బానిసతనమును ననుభవింపకపోరు. సర్వదయామయుం డైన భగవంతుం డిది చూడక పోఁడు. మఱియుఁ బంచములతో నిచ్చిపుచ్చుకొను బాంధవ్యంబును గలిగించుకొనుఁ డని కాని పఙ్క్తిభోజనంబులఁ గావింపుఁ డని కాని నేను మిమ్ముల నుద్బోధించుట లేదు. మీరు పశుపక్ష్యాదులనెట్లు చూచెదరో యీ దీనుల నంతమాత్రమైన జూడుఁడు. వా రల్పసంతుష్టులు. అంతమాత్రము చేతనే వా రందల మెక్కుదురు. ఓ మహాజనులారా! ఇకనైనను ధర్మపక్షాభిమానులై జాతిగుంజెల నైనను గరగింపఁగల మాలమాదిగల యార్తి కాదిదురవస్థలం జూచి కంటఁ దడిపెట్టి -- ఆదీనులను - ఆ దిక్కులేని పక్షులను - దయాహృదయంబునం జూచి యస్పృశ్యతాధానమహాపాతకంబునం బడక సవిగాపస్థులం జేసికొని విద్యాబోధఁ గావించి మీ యంత వారినిగాఁ జేసి యాఁకటి మంటలతో నెరియుచున్న యా కృశించుకడుపుల కింత యన్నము వచ్చు మార్గంబులఁ బరిశోధించి దయాసత్యాదిసద్గుణసంపుటీకరణ మైన మీ బ్రాహ్మణత్వమును సార్థకపఱచుకొనవలె నని ప్రార్థించుచు విరమించుచున్నాను.

(తెరపడును)

దృశ్యము 12

బాలచంద్రుఁడు ప్రవేశము.

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

గడువేడేండ్లు ముగించినన్ మఱల నా
  గాంబాజ్ఞయా రాజ్యమం
దడుగుం బెట్టు నిమిత్తమై? దురవగా
  హం బిద్ది నాబోంట్లకా
పడుచుం జోదును రాయబారమునకై
  పంపించిరే కాని యీ
పొడిమాటల్ ఫలియించునా యలుక ని
  ప్పుల్ గాక గుర్జాలలోన్.

రాయబారి యెన్నిక చక్కగా నున్నది. కాని వారు రాజ్యమిచ్చుట మాత్రము సంశయాస్పదము. ఈ సంశయమే స్థిరపడునెడలఁ దండ్రిగారి ప్రాంతములఁ గావించు పంచమోద్ధరణోపన్యా

సములు రాజకీయోపన్యాసములు నూరకపోవునవి కావు. ఈ విషయంబులలోఁ గన్నమదాసు సేకరించిన సాక్ష్యపుఁగాగితములు తండ్రిగారికి వేవితంబుల సాయం బొనరించిన వని చెప్పవచ్చును. నాయకురాలు మా పట్లఁ గాని యితరుల పట్లఁగాని మత మను పేరుతోఁ గాని యెన్ని దౌష్ట్యంబు లొనరించినదో యూహూర రహస్యముగా విచారణ గావించి వారు వారు చెప్పిన విశ్వాసపాత్రము లగు విషయములు కాగితములపైఁ జేవ్రాళ్ళతోఁ గూడఁ దీసికొని యీ సాక్ష్యపత్రసంపుటం బొనరించిన కన్నమదాసు ప్రశంసాపాత్రుఁడు. అలరాజు సాక్ష్యపుఁ గాగితములఁ గూడఁ దీసికొని పోవుట మొదటఁ గొందఱకు నచ్చలేదు. అతఁడు ముందు శాంతముగాఁ బ్రసంగించి చూచి రాజ్యప్రదానంబునకు వా రొప్పుకొన్నయెడల నా పత్రంబుల బయటికిఁ దీయఁడు. మాచెర్ల రాజ్య మెంతమాత్రము నీయమని స్పష్టముగా వారు చెప్పినచో నా మహాసభలోనే పెద్ద లందఱు వినుచుండ నాయకురాలి దుండగము లన్నియు బయలువెట్టి యట్టి కుటిలచిత్తను మంత్రిణిగాఁ జేసికొనుట సంభావ్యము గాదని నలగామరాజునకు మన స్సున కెక్కించి యామె మాటలు విని రాజ్యం బొసంగకుండుట సమంజసము గాదని నచ్చఁజెప్పును. అప్పటికిని రాజు విననియెడల గురిజాల మొదలగు ప్రదేశంబుల నుపన్యాసపరంపరలు గావించి నాయకురాలిపై నసూయఁ గల్గించి ప్రజలు మనకు సుముఖులుగా నుండునట్లు చేయును. అందుఁ దప్పేమున్నది! (ఆలోచించి) మొత్తము మీద నాకుఁ జూడ భవిష్యత్కాలగగనము ఘోర విషమాంధకారమయంబు గానే యున్నది. చెన్న కేశవుం డేమి చేయునో తెలియదు.

(నిష్క్రమించును.)

దృశ్యము 13

నలగామరాజు సభ.

నాయకురాలు — నరసింగరాజు — నలగామరాజు మాట్లాడు చుందురు.

—* నలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! మీరు వినలేదు కాఁబోలు నింతకు ముందే వీరమేడపి నుండి రాయబారము వచ్చినది.

—* నాయకురాలు *—

వచ్చిన దెవరు?

—♦ నరసింగరాజు ♦—

అల్లుఁ డగు నలరాజు మామగారితో సంప్రతించుటకు వచ్చినాఁడు. నాలుగైదు సంవత్సరముల నుండి యీ చాయలకు రాకున్నను — మంచికిఁ జెడ్డకు బ్రహ్మనాయని మల్లదేవుని వెనుక వేసికొని వాదించు నట్టి జామాత యేదియో మనసులో మాట గట్టుకొని శ్వశురగృహమునకు నేఁడు వేంచేసి యున్నాఁడు.

—* నాయకురాలు *—

ఏమి విశేషములు?

—♦ నలగామరాజు ♦—

ఇప్పుడు సభకు వచ్చి తెలియఁబఱచు నని తోఁచుచున్నది.

*— నాయకురాలు *—

విషయ మేమో గ్రహింపలేదా — నరసింగరాజుగారూ?

—§ నరసింగరాజు §—

మాట — మాట — వచ్చి వారి గడువే డేంఢ్లు నీ పుష్య శుద్ధ దశమితోనే చెల్లిపోయిన దని చెప్పినాఁడు.

♦— నాయకురాలు ♦—

వాస్తవమే.

—§ నలగామరాజు §—

దీనినిబట్టి సర్వము తేటతెల్లముగదా.

—♦ నాయకురాలు ♦—

అవును. మఱల మాచర్ల రాజ్యము తమ కిమ్మనుటకే యీ రాయబారము.

—§ నరసింగరాజు §—

మఱి మీ యుద్దేశ్యమేమి?

—§ నాయకురాలు §—

ఒకరి యుద్దేశ్యములతోఁ బనిలేదు. శైవ మతోద్ధరణము — నసఁగా — దేశోద్ధరణము గావింప బద్ధకంకణులమై యీ యేడేండ్ల నుండి ప్రజాబోధము గావించి యహరహము సలిపిన కృషి యంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీరుగాఁ జేయఁదలఁచిన యెడల వారి మాచర్ల రాజ్యము వారికి మఱల నీయవచ్చును. కాని యిప్పు డాలోచింపవలసిన మహావిషయమిది. ఎన్ని కడగండ్లఁ బడినైనను సర్వస్వము దేశోద్ధరణము నిమిత్తము త్యాగ మొనర్చియైనను నీ శైవమతోద్యమమును సర్వవిధములఁ గొనసాగించుట కీర్తికాములగు రాజన్యుల కవసంబనీయ మగునా? కాదా? చెప్పుఁడు. అయినను మే మీ విషయ మీనాఁటికే చర్చించితిమి. మీ యన్నగారు తుద కైనను నా యూహతో నేకీభవించినందులకు సంతోషము.

—* నరసింగరాజు *—

లెస్సగా నాలోచించితిరి.

సేవకుడు

(ప్రవేశించి) అయ్యా! దండాలు అలరాజుగా రొస్తున్నారు.

—♦ నలగామరాజు ♦—

మంచిది.

(నరసింగరాజు నాయకురాలు నెదురు వోవుదురు.)

—♦ నాయకురాలు ♦—

అలరాజుగారికి నా యభివాదనములు.

—♦ అలరాజు ♦—

పెద్దలకు నమస్కారములు.

(రాజున కెదురుగాఁ బోయి)

గురిజాల సింహాసనాధ్యక్షులకు వందనములు.

—* నలగామరాజు *—

(చిఱునవ్వుతో) కూర్చుండుము.

—‡ నాయకురాలు ‡—

రండు. ఈపీఠం బధిష్ఠింపుఁడు.

—‡ అలరాజు ‡—

(కూర్చుండును)

—§ నాయకురాలు §—

(కొంచెమాఁగి) సకుటుంబపరివారులగు మల్లదేవులకు క్షేమమా?

—* అలరాజు *—

చిత్తము. క్షేమముగా నున్నారు.

—* నాయకురాలు *—

బ్రహ్మనాయునికిని నాతనికుటుంబమునకును సౌఖ్యమే? మీ తండ్రిగారు సుఖులే?

—‡ అలరాజు ‡—

అందఱు దైవానుగ్రహంబున సుఖులై యున్నారు. నాయఁడుగారు, మల్లదేవులు మొదలగు వారందఱును బేరు పేరు వరుసల మిమ్ముల నడిగినట్లు చెప్పమనినారు.

—‡ నలగామరాజు ‡—

అలరాజా! అక్కడి విశేషంబులు చెప్పుము.

—§ అలరాజు §—

విశేషంబు లేమున్నవి! ఎవ్వ రెన్ని కష్ట పరంపరలం గూర్చుచు నలజడి పెట్టుచున్నను నల చేత నెట్లో ప్రాణంబులు దాఁచుకొనుచుఁ దొలుకాఱు మబ్బు చినుకులకై వేచు చాతకంబుల రీతి మీ సోదరులు స్వరాజ్య సిద్ధికై యువ్విళ్లూ

దుచున్నారు.

నలగామరాజు

జగద్రక్షకుం డగు నా మహేశ్వరుఁడే యెవ్వరి కే కష్టములం గూర్చినను. అయినను వా రెట్టి యిడుమలం బడిరో గురిజాల కేమియుఁ దెలియదు. • •

అలరాజు

సింహాసనాధ్యక్షు లెన్నఁడో కాని ప్రజా సంఘంబుల లోనికి రా వీలుపడదు. నిరంతరము గద్దెపై నుండి పరోక్షజ్ఞానంబున బరిపాలనంబు సేయవలసి వచ్చు ప్రభువుల కివి చెవింబడుట కంతగా నవకాశముండదూ గదా.

నరసింగరాజు

వా రక్కడ స్థిరనివాస మేర్పఱచు కొన్నట్టు లేనా, అలరాజూ?

నాయకురాలు

ఆఁ అంతియే.

అలరాజు

మామగార్లకు నమస్కారము లొనర్చి నా యీ చెప్పుమాట లాలకింపవలెనని వేఁడు చున్నాను. ఆ నాఁడు మీరు కోడిపందెం బొకటి పెట్టి నిష్కల్మష హృదయు లగు బ్రహ్మనాదుల నోడించిన వెనుక వారు నిత్యసత్యవ్రతానుష్ఠాను లగుటచే నాడిన మాట దప్పక సత్యమును బరి పాలించుటకై యడవుల పాలయి పోయి యించు కేనియు సమయభంగంబు గావింపక యోర్పనెడి నావపై నెక్కి కష్టసముద్రంబు దాఁటుచు నీ పుష్యశుద్ధ దశమితో నేడేండ్ల గడువుఁ బూర్తి గావించినారు. అకుటిల ప్రవర్తనులును మాననీయు లు నగు మల్లదేవుఁడును, బ్రహ్మ నాయఁడును గడువు దాఁటిపోయినను గురిజాల లోని తమ యొక్కయు ముఖ్యముగా నాగమ్మగారి యొక్కయు నాజ్ఞ లేనిది మాచెర్లం బ్రవేశించుట పాడి గాదని తలంచి మీయనుజ్ఞఁ గైకొని రమ్మని రాయబారిగా నన్నంపినారు. రెండు పక్షంబుల కును గావలసిన వాఁడ నగుటచే నా మాటలకుఁ గొంత విలువ గలదనియు నవి స్వీకరింపఁబడ వనియు విశ్వసించుచున్నాను. ఇట్టికారు వీరులం దఱు గడువుఁ బూర్తి గావించిన వెంటనే మాచెర్లం బ్రవేశించుటయే పాడి యని యెంత నొక్కి వక్కాణించినను దమ సోదరుఁడు పెదమల్లదేవుఁడును సద్గుణమూర్తి యయిన సత్త్వస్వరూపుం డగు బ్రహ్మనాయఁడును వారిని మందలించి తమ కరుణకుఁ బాత్రులై పరస్పరస్నేహం బలవఱచుకొని యుభయపక్షామోదకరంబుగా నుండు నట్లు రాజ్యంబులో నడుగువెట్టఁ దలఁచినారు అట్లు సిద్ధాంతీకరించుటకుఁ గారణము బలహీనత గాదని యెల్లరకుఁ దెలియును. ఇంతకుము న్నెన్ని యుద్ధంబులలో బ్రహ్మనాయఁడు ధనురాద్యాయుధంబులు గొని నిరవధికపరాక్రమంబున జిచ్చఱపిడుగై శత్రుసంహారంబొనర్చి వీరాధివీరుం డని విఖ్యాతి వడసి నానారాష్ట్రయోధవరులందఱకుఁ బ్రక్కలో బల్లెమై యెల్లు దిగంతరంబుల యశశ్చంద్రికల వెదఁజల్లి యుండెనో తమ రెఱుంగనిది గాదు. అట్టి మహాసత్త్వసంపన్నుఁ డగు బ్రహ్మనాయఁడు తన సద్గుణంబుల కన్నిటికి వన్నె దెచ్చునట్టి యమితవినయంబున స్నేహహస్తంబు చాఁపుచు మంచిమీఁదఁ గార్యానుకూల్యంబునకై యెదురు చూచుచున్నాఁడు. విధివశంబున బాహిరంబుగాఁ బల్నాటి రాజ్యంబు రెండు చీలికలైనను నాంతరంగికంబుగ రెండు రాజ్యంబులు నొక్కటియే యని శత్రువులు దలంచునంతటి యైకమత్యంబునకు దోహదంబులు గావింపవలసినదని

తమతో మనవిఁ జేయు మని నన్నంపినారు. నారంపిన యీ సందేశంబులోని యుత్కృష్టతఁగూర్చి యుక్తాయుక్తజ్ఞు లగు తమ రనుమానింప రని నా మనస్సాక్షి నా కభయ మిచ్చుచున్నను రెండు దెగల వారికిని బాంధవుండను గాన నా సందేశంబు రిత్తపఱచవల దని భేలతనంబున మఱొక్కమాఱు ప్రార్థించుచున్నాను. (కూర్చుండును)

—* నలగామరాజు *—

(నాయకురాలి వంకఁ జూచును.)

—* నాయకురాలు *—

(లేచి) సందేశహరు లగు నలరాజుగారికి గురిజాల ప్రభువుల పక్షంబున బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాను. అశేషపరాక్రమోపేతుం డగు నలుగురాజు దాఁటు వఱకు నీ పల్నాటిరాజ్యం బొక్కటిగ నుండి శత్రుకోటిని గన్నెత్తనీయకుండెను. బ్రహ్మనాయఁడు మ యోపాయంబుల వలన శైవమతాభిమాని యయిన మల్లదేవునికి వైష్ణవమతబోధ గావించి యాతని కని మాచెర్లభాగంబు బలాత్కారంబున నూడఁబెఱికికొని వెడలినప్పటి నుండియు మాకును మా ప్రజాసంఘంబులకును మితిలేని విచారంబు గలిగియుండుటవలన నెట్లయినను మఱల రాజ్యంబు నొక్కటిగానే యుంచి పాలించిన యెడలఁ బూర్వపుఁ గీర్తి నిలువఁబెట్ట వచ్చునని తలంచితిమి. ఇట్లుస్థిరాభిప్రాయమునకు వచ్చుటకు శైవమతోద్ధరణము నందలి యభిమానము గూడ నొక కారణమని గ్రహింపవచ్చును. మాచెర్లరాజ్యంబు వా రేలుచుండు నంతకాలము వైష్ణవాదర్శంబుల యలజడికి మన శైవమతం బెంతటి చిక్కులు వడెనో శైవమతాభిమాను లగు తమకును దెలియనిది కాదు. ఇప్పుడు మఱల మాచెర్లరాజ్య మిప్పించుటకై శైవమతస్థు లగు మీరే వేంచేయుట చూడ నిజముగా నేత్రకఠోరముగా నున్నది. ఈ గురిజాల సింహాసనాధిపతులు శైవమతప్రాబల్యమును దేశోద్ధరణము కొఱకు దీక్షాకంకణబద్ధులై యది వఱకుఁ గలిగిన రాజ్యవిభాగమునకు వగచుచు నిఁక ముందొక సూదిమోపు నేల నైనను నా మతభ్రష్టుల కీయఁ దలంప లేదని నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను. మా యనుజ్ఞ లేకుండ మాచెర్లం బ్రవేశించుటఁ సంభావ్యము గాదని హెచ్చరించుట మిగులఁ బ్రశంసార్హ మని యభినందించుచు నిట్టి ప్రతికూల ప్రత్యుత్తర మివ్వవలసి వచ్చినందులకు మిక్కిలి విచారించుచున్నాను.

—* అలరాజు *—

గురిజాల రాజన్యులను మ ఱొక్కమాఱు వినయపూర్వకముగఁ బ్రార్థించుచున్నాను. సమగ్రయుద్ధకౌశలంబున నందెవేసిన చేతు లనం దగునట్టి యీ నైపు వీరులందఱు వినమ్రులై మీ కరుణాకటాక్షములకై యట్లు వేచియుండ నా మహామహుల నిట్లు చిన్నచూపుఁ జూచుట తమకు న్యాయము కాదేమో యని సందేహించుచున్నాను. సమానబలశౌర్యంబులు గల వీరు లిట్లు మీ స్నేహానుగంధంబు నాఘ్రాణించి యభీష్టసిద్ధిఁ గోరుచుండ — సిరి రా మోకా లొడ్డుట ప్రాజ్ఞుల యెత్తుగాదు. వారైనను దమకు న్యాయముగా నీవఱకుఁ బాలించుచుండు రాజ్యంబే మఱల నిమ్మనుచున్నారు గాని వేఱుగాదు. వారి మతప్రచారమును గూర్చి మన మేవగించుట తగనిపని. నే నెంత శైవమతాభిమాని నైనను న్యాయమెద్దియో యది నిరూపింపవలయుఁ గాని తదితరంబునకు నా హృదయం బంగీకరించుట లేదు. మాచెర్లలో వారుండునంత కాలము శైవ

మతంబు చిక్కులు వడిన దని నాగమ్మగారు సెల విచ్చుచున్నారు. కాని యీ యేడేండ్ల నుండియు వైష్ణవుల యవస్థ యెట్లుండెనో యని వారును దిగులొందుచున్నారు. ఇట్టి యావేగ మధికార వ్యత్యయముచే బరస్పరముగా నుండును. బుద్ధి మంతులగు నాగమ్మగారికి నే జెప్పఁగలవాఁడను గాను.

—§ నాయకురాలు §—

ఈ యేడేండ్ల నుండియు వైష్ణవులయెడ నతికఠినముగాఁ బ్రవర్తించినామని వారితోఁ జెప్ప వచ్చును. అట్లు ప్రవర్తింప వలసినదే. కుటిలబుద్ధులకు మతాభిమాన ముండదు గాని మా బోంట్లకది యుగ్రంబొలతోఁ బెట్టినది.

—♦ అలరాజు ♦—

మతాభిమానముననును మతమాధ్యమున కును గల తారతమ్యమును నాగమ్మగారు గ్రహింపవలెను. మతమాధ్యము లేని వారికిఁ బరమత సహన ముండును. పరమతసహనమే స్వమతమునకును నభివృద్ధికారణము.

—§ నరసింగరాజు §—

ఎంత కాదనినను నెవరికున్న మత మాధ్యము వారి కున్నది గాని లేకపోలేదు.

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఉండిన నేమి లేకున్న నేమి? ఆ విషయము తలచు టెందులకు? వారికి రాజ్యంబుతోఁ బాలొంగమని మాతరికు నొక్కి చెప్పవచ్చును.

—‡ అలరాజు ‡—

మాచర్ల రాజ్యంబు మరల నా మహామహులకుఁ బ్రసాదించుటకు మీరేల సందేహింపఁ గలరో నాకు గోచరించుట లేదు. నాగమ్మగారు దూర మాలోచింపవలె నని కోరుచున్నాను.

—‡ నాయకురాలు ‡—

కడుదూర మాలోచించియే రాజ్యభాగము లేదని చెప్పుచున్నాను.

—‡ అలరాజు ‡—

నిశ్చయమేనా?

—* నరసింగరాజు *—

సందేహించు టేలకో?

—§ నాయకురాలు §—

అలరాజుగారు రసజ్ఞమతస్థులను మహామహులని సద్గుణసంపన్నులని వేనోళ్ల బట్టువలెఁ బొగడుట సిద్ధము.

—* అలరాజు *—

గిల్లి జగడమునకు రావలదు. చిన్నపెద్దలను తారతమ్యంబు గ్రహించుట పాడియగును. ఓర్పునకు మితిగలదు. నేనెంత సహనము వహించుచున్నను నిట్లు నిరాదరణపూర్వకముగఁ బలుకుట నాగమ్మగారికిఁ దగదు.

—* నాయకురాలు *—

సహనముఁ జూపింపక మీరగందఱుఁ జేయునది యేమో తెలియదు.

—§ అలరాజు §—

ఓహో! మా సహనమునాగమ్మగారి కపహాస్యమయినది కాఁబోలు. జలధిలో నిమిడియున్న బడబాగ్ని వలె మా శాంతంబున బరాక్రమోద్రేకము సమ్మిళితమై యున్నదని నాయకురాలికి శీఘ్రంబున బరిస్ఫుటమగుఁ గాక.

మాచెర్లరాజ్యం బవలీల గ్రహింప సమర్థులయ్యును నటుపోక ముందుగా మీ యనుజ్ఞఁ గోరునట్టి వారి సుగుణసంపద యెంత శ్లాఘాపాత్రమో మీకు గోచరింపక పోవుట విచారకరము. రాజుగారు గూడ నిట్టి వకపద్ధతికి ననుకూలించుచుండుట చూడ వింతగా నున్నది. ఎవరి నండ

చూచికొని గురిజాల యీ బింకంబులు చూపుచున్నదో గోచరింపదు. బ్రహ్మనాయని కుమారుండగు బాలచంద్రుండు మొదలగు వీరులు కలుకు గుండియలతో యుద్ధభూమిం దుమికి హస్తోల్లసిత కరవాలంబుల ఝుళిపించి మీ సేనల నన్నింటిని నుగ్గునూచం బొనర్చు నప్పుడు గాని నా మాటలు రుచింపవు. ఆ నాఁడు శ్రీకృష్ణుం డెంత సంధిని గూర్చి నొక్కి వక్కాణించినను వినక చెడిపోయిన దుర్యోధనుని దురహంకారఫలమును నాగమ్మగారు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనవలసి యున్నది. (రాజుంజూచి) నే నంటి నని కోపంబు రానీక చివరకు బాలచంద్రుని చెలికాండ్రలో నొక్కనితో నైనను యుద్ధభూమిం బోరుసట్టి వీరాగ్రేసరుని మీ పక్షంబున జూపింపుఁడు. నాయకు రాలందురా? అది వట్టి కల్ల. ఆఁడు దానిని జంపుట పాడిగా దని వారు సందేహింపని యెడల మహావాయువు ముందు దూది తుంపురుల వలె బాలచంద్రాదుల యెదుట నీమె శౌర్యధైర్యపరాక్రమంబులు నిమేషంబున బంచబంగాళమై పోవును గాని నేఁడుండుగలదా? ఆమె మెదడు కృత్రిమోపాయంబులకుఁ బుట్టినిల్లు? మంచి యాలోచన లామె కొంటవు. ఇట్టి నిరుపమానవక్రోపాయధురీణను మంత్రిణిగాఁ జేసి తమ బోటి వారు న్యాయపథంబును విడనాడుట సమంజసమా యని సందేహించుచున్నాను. ఎట్టి కుటిలోపాయంబులు వహించి బ్రహ్మనాదుల యెడ నెప్పుడే విధంబుగా నిబిడ ప్రవర్తించెనో లిఖితరూపక మైన సాక్ష్యంబుఁ జూపఁగలను. మొట్టమొదట మాచెర్ల యందు వా రుండునప్పుడే గురిజాల వర్తకు లని పేరు వెట్టి రాజభవనంబున జేయించిన దోఁపిడిఁ గూర్చియు మొన్న మొన్న భిల్లులం బంపి వారి పశువుల దోఁపించు ప్రయత్నంబులఁ గూర్చియు నీమెపైఁ దగినంత నేరము మోపఁగల బలమైన సాక్ష్యము లున్నవి. అవన్నియుఁ దమరు చిత్తగింపవలెనని కోరుచున్నాను. ఇట్టి దుర్మార్గశీల యయిన నాగమ్మ మాటల విని స్వచ్ఛకీర్తులగు మీరు నిందలపాలు గావలదని మనవిఁ జేయుచు నీ సాక్ష్యపుఁ గాగితములఁ జదివి యామె దుర్మార్గంబుల ధ్రువపఱుచుచున్నాను. (తీసి చదువఁ బోవును.)

—* నలగామరాజు *—

ఈ దిన మింతటితోఁ గొలువు చాలించుచున్నాను. మఱల రేపటి దిన మాలోచింప వచ్చును. (అందఱు లేచుదురు. తెరపడును)

—* అలరాజు *—

(ముందునకు వచ్చి) మామగారెంత మాయావి! (ఆలోచించి) సరి కానిమ్ము. రేపు చూచుకొందము.

(నిష్క్ర-)

దృశ్యము 14

అలరాజు బస - గురిజాల.

శమము దమంబు నార్జవము క్షాంతియు బ్రాహ్మణజాతి కైన చి
చ్చము నిడఁజాలు నుత్తముఁడు శత్రువిలాసవతీసుమంగళీ
త్వము లఱచేతఁ గొన్న బలవంతుఁడు వీరుఁడు బ్రహ్మనాయఁ డే
సమమతిఁ జెల్మిఁ గోరి చెయిఁజాచ గ్రహింపరుగాముదోద్ధతుల్

అంత మహామహుం డణఁగి న్యాయపథపరిచింత్య రాజ్యసం
క్రాంతిని గోర దానిని నిరాకరణంబొనరించు దుర్మత
స్వాంతులు కాలు సేయి దగినప్పుడు గాని గ్రహింపరక్కటా
యెంతటి నష్టజాతకమొ యీ గురిజాల్పురరాజ్యలక్ష్మికిన్.

మఱియు,

రెండు పక్షంబులకు బాంధవుండ ననుచు
ద్రవ్వి తల కెత్తుదు నటంచుఁ దలఁచినారు
చవిటి నేలను నాటు బీజములు వోలె
సర్వయత్నంబు లిందు నిష్ఫలములయ్యె.

నిన్నటి దినమే కవిగాయకనర్తకవందిమాగధాదిగౌరవసభ్యులతో బలసియున్న నిండుకొలువున దురాచరణశీల యైన నాయకురాలిపై నిందారోపకమైన లిఖితరూపక మయిన శ్రోతృహృదయవిదారకం బయిన పత్రసంపుటంబు వెలికిం దీయునప్పుడే యీ ధూర్తాంగనాముఖంబును — సంతకంటె వేయిరెట్లుగా — దానిని జేరఁ దీసి సర్పంబునకుఁ బాలోసి పెంచు నట్లు తగువిధంబుల నాదరించు మూఢాత్ముండగు నలగామరాజేంద్రుని మొగంబును మటమట మాడి పోయినవి. అది నే జూచియు విషయము వినువక చదువం బోవుచుండ నలగామఁ డది మఱునాటి దినంబు చూచుకొనవచ్చు నని యాదేశించి సభ నంతటితో నాపి వైచెను. నిందారోపకమైన యీ గ్రంథం బంతయు సభాస్తారు లందఱువిని పోవుదుగని శంకించిన మామగారి హృదయంబు నేను నవలెనో తెలియకున్నది. ఉన్న నిజము కొంత యిదివఱకే యీతనికిఁ దెలిసి యుండినదా యని సందియము గలుగుచున్నది. లేకున్న యెడల రాజయిన వాఁడు సత్యపరిశీలనార్థము రాచకర్జంబు లెంత చక్కఁగా సరండ తగులఁబెట్టుచున్నదో పోనీ చెవిని వేసికొని యనంతరము నా వాదమును ఖండింపరాదా? ఇంట నున్న విధవాపుత్రికచేఁ గామోద్రేకనిరోధకధర్మంబు లాచరింపింపక దుష్కాలస్థానకామ్యులై యామెకు వివాహంబు సేయనేరక పుత్రిత్వముఁ బెనఁగులాడి దుష్ప్రవర్తనంబున లంకించుకొన్న యామె గర్భోత్పత్తిని దాఁచు శాస్త్రజ్ఞు లయిన తల్లిదండ్రుల వలె నలగామఁడీ మాయలాడి దుశ్చరితంబులోని సత్యము మునుము న్నెఱింగియే పరువు పోవునని దాఁచ నెంచెనేమో! అట్టి సందర్భంబుల యందు సత్యాన్వేషి యయిన వాఁ డెవ్వఁడైన సభ నాపునా? తన పరిపాలనములోని లోపంబులఁ గాని రాజోద్యోగుల దుష్కార్యంబులఁ గాని కల్లబొల్లి మాటలతో నెట్లో శ్రమపడి మఱుఁగుపుచ్చుట నిరంకుశప్రభువులకు సహజగుణము.

మఱల నీ యుదయంబున నేను గొలువుం జేరకమునుపే నేను సభకు రాఁగూడదనియుఁ ద్వరలో గురిజాల వీడి పోవలెననియు నట్టి రాజకీయప్రసంగంబులను నీ మండలంబున నెచ్చటను గావింపరా దనియు నొక నోరుమూఁతయాజ్ఞ నట్టి రాజముద్రాశిఖాంచితమై దూరాలోచనాభావ కపటోపాయంబులకు బిరుదుటందెలు వేసికొని శునకము వలె నఱూత్యపీఠం బుధిష్ఠించి యున్న నాగమ్మ యొక్క చేవ్రాలును గలిగిన యొక్క యాజ్ఞాపత్రింబు నాకంపినారు.

రాజ్యభాగమునకు నసేమిరా యనుచున్నారు సరిగదా యీ దుర్మార్గప్రవర్తిని దుండగంబుల నైన బ్రజాసభలలో వెలిబుచ్చి పోవుట నాకు ముఖ్యకర్తవ్యము. కాని నోరు మూయింపఁగల రాజాజ్ఞ నెట్లుల్లంఘింపఁగలను? (యోచించి)

[redacted]

~~[illegible]~~ అయినను మన బంధువర్గము చెన్నగుడిపాములో నుండెఁ గదా. వారితోఁ గూడఁ గలిసి ప్రస్తావించి యనంతరము కర్తవ్య మాలోచించెదఁ గాక. నేఁడే తెలివితక్కువ నోరుమూఁత కాగితము వీరమేడపి లోని మల్లదేవ భూపతికి ముందుగాఁ బంపుచు నింతవఱకు జరగిన

కథ యంతయు విపులముగా నివేదించెదను. రేపటి దినంబు గూడ నీపట్టణంబుననే యుండి యెట్లుండునో మఱల స్థితిగతులఁ జూచి యా తెల్లవాఱుజాముననే ప్రయాణమై పరిజనులతోఁ జెర్లగుడిపాడునకుం బోయెదను.

(నిష్క్రి)

దృశ్యము 15

వీరమేడపి — పెదమల్లదేవుని సభ

మల్లదేవుఁడు — బ్రహ్మనాయుఁడు, బాలచంద్రుఁడు కన్నమదాసు ప్రసంగించుచుందురు.

—* మల్లదేవుఁడు *—

అమాత్యశేఖరా ! గురిజాల నుండి యలరాజు వ్రాసిన లేఖను బురస్కరించుకొని యుద్ధసన్నాహంబులలో మన మింక నప్రమత్తులమై యుండవలసినదే కదా.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు * —

నిస్సందేహముగా. వారు మన మాట వినుట కలలోని మాట. ఎవరొప్పికొనినను నాయకురాలు పడనిచ్చునా? ఔరా! ఆమె యసాధారణదుష్ప్రవృత్తిభావప్రవాహసరణి కట్టు లేకున్నది గదా!

సీ॥ అనుభవింపఁగఁ జేసె నఖిలరాష్ట్రప్రజా
పీడాకరం బాఁడుపెత్తనంబు
ప్రకటయశస్స్ఫూర్తి పల్నాటిరాజ్యంబు
కుదురు దప్పించి గగ్గోలుపఱచె
మలిదేవరాజ్యసంపత్సౌఖ్యలక్ష్మిని
గోడిపందెపునాఁటఁ గూలఁ ద్రోఁచె
అటవీనివాససంకటములో నానాఁడు
భిల్లులం బంపి దోఁపించెఁ బనుల
బహుళవైష్ణవతతి కుటుంబములఁ ద్రోలి
అగ్రజాతుల మాన్యంబు లపహరించె
దురవగాహమాయాయుత ధూర్తవనిత
అహహా! నాయకురాలి సాహసచరిత్ర!

—* కన్నమదాసు *—

ఇప్పుడు యుద్ధమే నిశ్చయ మందురా?

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

సందేహింపనేల?

మహితమగు చెర్లమేదినీమండలమున
కూడి పోరెడు కేలయు లే దటంచు
నిండుసభలోన గురిజాలగండె మగువ
స్పష్టముగఁ బల్కె రమ్మని సమరమునకు॥

నాయకురాలి దోషంబు లెక్కడ వెలిబుచ్చునో యని తహతహపడి నాగాంబాస్నేహసంవర్ధిత దురభిప్రాయంబులలోఁ బడిపోయిన నలగామరాజేంద్రుండు మన్ను మిన్ను గానక నోరు మూఁతయాజ్ఞఁ బ్రయోగించి యలరాజును గురిజాలనుండి తఱిమివేయుట చూడ నసహ్యముగ నుండుటయే కాక చిన్నప్పుడు వారిని దిద్దిన నాఁడ నగుటచేత నాకెంతయు నవమానకరముగాఁ గూడ నున్నది.

—◆ బాలచంద్రుఁడు ◆—

మా కుట్రకారువీరు లందఱకు నలరాజుపైఁ బ్రయోగింపఁబడిన నోరు మూఁతయాజ్ఞ పరమానందంబు చేకూర్చినది.

—* మల్లదేవుఁడు *—

మాకందఱకు హృదయంబును జలింపఁజేయుచుండ మీకుమాత్ర మానందకారణం బెట్లు?

—* బాలచంద్రుఁడు *—

నోరుమూఁతకాగితముఁ బ్రయోగించి యలరాజును దఱిమివేసి కఱకుందనముఁ జూపుటచేఁ గద పెద్దలకు వెట్టపుట్టి యుద్ధంబునకుఁ గొంచెము సుముఖులుగా నున్నట్లగపడుచున్నారు. విరోధిపక్షంబున నెంత కాఠిన్యము నిర్బంధములు నుండిన స్వరాజ్యవాదు లగుమన కంత శ్రేయస్కరము.

అప్పుడుగాని మన పరస్పరభేదాభిప్రాయములు పోయి కార్యోన్ముఖులమగుట కైకమత్య మేర్పడదు.

—* సేవకుఁడు *—

(ప్రవేశించి) అయ్యా! దండాలు. చెన్నగుడిపాటి నుంచి పోతరాజుగారొచ్చారు.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

త్వరగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

—* సేవకుఁడు *—

చిత్తము.

—* మల్లదేవుఁడు *—

అలరాజు గూడ వచ్చుచున్నాఁడేమో!

—* సేవకుఁడు *—

(పోతరాజును లోనికిఁ దెచ్చి నిష్క్రమించును.)

—◆ పోతరాజు ◆—

పెద్దలందఱకు నమస్కారములు.

—◆ బ్రహ్మనాయుఁడు ◆—

రామార్పణము. చెన్నగుడిపాటిలోని మన బంధుగులందఱు క్షేమముగా నున్నారా?

—◆ పోతరాజు ◆—

(మొగము వాంచి యూరకుండును.)

—* మల్లదేవుఁడు *—

రాజునాయకా! పలుకరేమి?

—◆ పోతరాజు ◆—

మల్లదేవభూపతీ! హృదయమును బాధించుచున్న యీ దుర్వార్తను నీ కెట్లు వినిపింతునాయని సంకోచించుచున్నాను.

—◆ మల్లదేవుఁడు ◆—

అదేమి! దుర్వార్తయేమి! అలరాజు తమతోఁ గూడ వచ్చినాఁడా?

—* పోతరాజు *—

అయ్యో! [illegible] చెప్పుదును! మహాప్రభో! [illegible] నాయకురాలు రాయబారి [illegible] అలరాజు [illegible] జంపింప మొన్నమధ్యాహ్న కాలంబున మననుండి ——

—◆ మల్లదేవుఁడు ◆—

ఆఁ. ఆఁ. అలరాజునకా!

—‡ అందఱు ‡—

హరి! హరి! హరి!

—◆ బ్రహ్మనాయుఁడు ◆—

(చెవులు మూసికొని) హా! హా! [illegible]!

—* మల్లదేవుఁడు *—

నాయకురా లెంత ఘోరకృత్యమునకు గడంగినది. ఒడలు జల్లుమనుచున్నది. ఈ దుర్వార్త గ్రామాంతరమునకుఁ బోయిన కొమ్మరాజుగారు రాఁగానే చెవి నెట్లు వేయఁగలము?

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

కట్టా! అకాలమృత్యువు నోటఁ బడిన యలరాజు వార్త నా హృదయంబును సంచలింపఁజేయుచున్నది. కల్యాణపట్టణాధీశ్వరత్వం బొంది కొంత కాలము రాజ్యసుఖంబు లనుభవించి కాలాంతరములచే సర్వరాజ్యంబును గోల్పోయి నిల్వ నీడలేక చెడి చెల్లెలి యింటికి [illegible] వచ్చి న్యూనతయం దున్నగుచున్న కొమ్మరాజుగారికి వార్త [illegible] గద్గదా! మన మెంత సాంత్వన వచనంబులఁ జెప్పినను దండ్రి దుఃఖము చల్లారునా? అటు నలగామరాజు పిల్లనిచ్చిన మామ. ఇటు మల్లదేవుఁడు మేనత్త పెనిమిటి. రెండు పక్షంబులకును సమానబాంధవ్యం బగుటచే రాయబారంబునకు మిక్కిలి యర్హుఁడని పంపినందులకు దైవ మెంత తలఁచెను! మనుష్యుఁ డూరక ప్రయత్నింపఁగలవాఁడే.

కార్యయత్నంపుఁజిమ్మచీఁకటిప్రవాహ
మడ్డపడి యీఁద నొక్కఁడు దుడ్డుగుడుచు
సర్వకార్యనియంత యీశ్వరుని ముందు
మహితగుణుఁ డయ్యు నను మనుష్యమాత్రుఁ డెంత.

—* మల్లదేవుఁడు *—

ఎంత ధూర్తాంగన లైనను నాయకురాలింత సాహసింప నోడిగట్టునని స్వప్నంబున నైనను దలంపమైతిమి గదా. రెండు పక్షంబులకును వతనికిఁ గల చుట్టఱికమే కాకుండఁ బుష్పము నాశ్రయించిన సువాసన వలె నాతని నాశ్రయించిన బంధుమర్యాద, యత్నీకృతకార్యదీక్ష, మతసహనము, వచో మార్దవము, సత్యధర్మోద్ధరణకౌశలము మొదలగు సద్గుణంబులును గలిగియుండుటచే నలరాజు మన దృష్టి నాకర్షించినాఁడు. అందుచేఁ గార్యానుకూల్యంబునకై పంప సాహసించితిమి. చివర కెంత పని జరగినది! ఆ నాఁడు మేడపినుండి బయలుదేఱుచు సమస్తబాంధవపరిచారకబృందంబులు వినుచుండఁ బాండవపక్షంబుఁ బురస్కరించుకొని చనిన శ్రీకృష్ణుని రాయబారంబు గూడ నిందాగర్భవచనంబుల నీసడించుచు — మనుష్యప్రయత్నంబున గొంత యావంతయు లేకుండఁ గార్యనిర్వహణయజ్ఞదీక్షాకంకణబంధంబున బ్రయత్నింతు నని ధర్మదేవతారాధకుండయిన యలరాజు వాగ్దానం బొనర్చినప్పుడు పలికిన ప్రజాసేవావాక్యంబులు తలఁపునకు వచ్చి నా యెద లిప్పు డుచ్ఛ్వాససమ్మిళిత మయిన విచారంబునఁ గంపించుచున్నది. ఆ నిష్కామసేవయే యాతని పవిత్రశీలమునకుఁ దార్కాణము.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

రాజచంద్రా! అలరాజు వంటి ధర్మపక్షాభిమాని వీరపురుషుండు మఱొకఁడు లేఁడు.

శీలస్థైర్యము పల్లవింపఁగఁ బ్రజా
సేవైకనిష్ఠామతిన్
బ్రీతిం బోరెడు కర్మయోగి మన యా
వీరుం డసంకీర్ణయో
గాభంగ్రదత్త్వము వట్టిపోవదు; భవి
ష్యజ్జన్మ మోక్షంబిడున్
గీతాశాస్త్రము లోనఁ దెల్పె నిదె శ్రీ
కృష్ణుం డమోఘంబుగన్.

మతసంఘర్షణ దుర్దినంబు లివి; ధ
ర్మంబే విచారించి యా
క్షత ధైర్యంబున మాకు వైష్ణవులకున్
శైవుండు సాయంబు సే
యఁ తలం పౌర! ప్రశంసనీయము సుసా
ధ్యుండైన ధీశాలికిన్
మతవిద్వేషము లెందు నేఁ? మతము
ధర్మస్థాయి యిమ్మాటికిన్.

ఆకసంబున నుత్తరదిక్కున స్థిరముగా నుండి చలింపక విభాసించు ధ్రువనక్షత్రము మాడ్కిఁ బాల్గుని మనస్సు ధర్మనిరూపణంబున నిశ్చలమై ప్రకాశించు నని యలరాజుచరిత్రము సూచిపఱచుచున్నది.

—◆ కన్నమదాసు ◆—

తండ్రీ! ఈ ధర్మప్రసంగము లింతటితో జాలించిన మే లని మనవిఁ జేయుచున్నాను. అలరాజు మరణము వినిన మా యన్నదమ్ము లిరువురి హృదయంబు లనెడి యగ్నిపర్వతములు స్తిమితముఖంబులుగాఁ గన్పడినను నంతర్భాగంబున బ్రజ్వలించుచుఁ దపించుచున్నవి. అజీర్ణరోగి కన్నంబుపై విరక్తివలె నీ యకాలధర్మప్రసంగంబులు కోపదందహ్యమాను లగు మాకు రుచించుటలేదు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

అన్నయ్యా! ధర్మప్రసంగమునకును శాంతంబునకును నిది మంచి సమయము. నీ వేల వా

రించెదవు? (కొంచెమాగి) ఆహా! ఇంతటి ఘోర హత్యఁ గూర్చి వినియు శత్రుపక్షంబు గూర్చి యొక్కమాటయనక సహించియుండుట పల్నాటి వీర్యంబున కెంత కళంక మావహిల్లినది! అశేష బాహుబలసంపన్నుఁ డయిన యలరాజు చావు నా హృదయంబున గొఱ్ఱు గ్రుచ్చి పరిపీడనం బొనర్చుచున్నది. గండరగండఁడును మన పక్షంబున గల వీరు లందఱిలోఁ దలమిన్నయై తన యుదంచద్విక్రమప్రాభవంబునకు వన్నెనెట్టు క్షాంతిశాంతసత్యాదిసకలసద్గుణవాటీలతికల కాలవాలంబు నయిన యలరాజును నిష్కారణంబుగా నిండుకొలువులో మొట్టమొదట నీసడించుటయే కాక తుదకు విషాహారంబు పెట్టించుటకును బాల్పడిన యా జగజంత యగు నాయకురా లింకను జీవించియుండు నట్లు చూచుట యవంధ్యంబైన మీ పౌరుషంబునకు గొడ్డుపోతుదనము కల్పించుట తప్ప వేఱుగాదు. మలిదేవపక్షంబు నెడల నాబిడ గావించు దుష్టోపాయపరంపరకుఁ దలమానికం బనం దగిన యలరాజవిషాహారప్రయత్నంబు గూడ నెఱవేర్చి యిప్పటికిని వీడని మన నిస్సహాయత్వంబున మిడిసిపడుచు నింకను జీవించుచు — ఆ నాగి — మన వీరుల మగతనంబును బ్రశ్నించుచున్నది. ఇంక నేను సహింపలేను.

(కోపముతో)

అలరాజంతటి మేటివీరుని విషా
    హారంబునం గొన్న ని
ష్ఠురమాయాచణు లైన ఘాతుకుల గొం
    తుల్గోసి రూపార్ప నె
ట్టుల జీవింపఁగ వచ్చుఁ గోపదహనా
    టోపంబు శాంతించునే
గళదున్మత్తవిరోధికంఠగతర
    క్తస్రావమే లేనిచోఁ

ఘననిధిఁ జూచికొంచుఁ బ్రమ
    దంబున నుండెడి లోభిమాడ్కి నం
దన మగు కాంతముం గని మ
    నంబున బొంగుచు నుండుఁ డింక నే
జని గురిజాలరాజ్యబల
    శాలిసమాజము ఖడ్గధారలన్
వినత మొనర్చి రాజ్యమును
    వేఱు బునాదులతోఁ బెకల్చెదన్.

—◆ కన్నమదాసు ◆—

(కోపముతో లేచి) తమ్ముఁడా ఇదిగో నీతోఁ గూడ నేనును వచ్చుచున్నాను. యుద్ధమాడి మాచెర్లరాజ్య మూడఁబెఱుకుదుమో లేదో దేవుఁ డెఱుఁగును. ఎలప్రాయమున నుండి నిష్కామధర్మసేవాశుద్ధిచేఁ గీర్తికాంతాస్వయంగ్రహాశ్లేష భాగ్యంబు అనుభవింపఁ బోవు రాయబారియగు నలరాజును జంపించిన మాయానిపుణ యైన నాయకురాలిని — బట్టి త్రాళ్లతో బంధించి యవమానపఱచిన గాని నా మన సూరకొనదు. బాలచంద్రా! లెమ్ము. పోవుదము.

—◆ మల్లదేవుడు ◆—

దాసూ! తొందరపడకుఁడు. విషాహారం బెట్లు వెట్టించి యలరాజును బొలివుచ్చెనో విషయం బామూలాగ్రముగఁ బోతరాజుగారిని జెప్పనిండు. (పోతరాజుతో) రాజుగారూ! విషాహారదాన సంవిధానంబు సవిస్తరంబుగా వినఁదలఁచితిమి.

—‡ పోతరాజు ‡—

చిత్తము. నోరుమూఁతకాగితవు నాఁటి వేకువజామున బయలుదేఱి యలరా జందల మెక్కి సేవకులతో గూడ వచ్చుచుండెను చెర్లగుడిపాటి మార్గంబున.నున్న చిట్టడవిలో మొగమున విభూతి రేఖలును జెవుల యందును నందిటను గంఠంబునను దలచుట్టును రుద్రాక్షలదండలును గలిగిన శైవు

లిద్దరు చెట్టునీడ వంటఁ జేసికొని భోజనముఁ జేయ సిద్ధముగా నుండినట్లు గన్పడిరి. అలరాజును జూచి మర్యాదఁ జేసి, "దిగి శివపూజఁ జేసికొని సిద్ధాన్నం బారగించి పొ" మ్మని ప్రార్థించిరి అలరా జొప్పుకొనెను. సేవకులు చేరునకొలనిలో స్నానంబు సేయఁ బోయిరి. అలరాజు భోజనముఁ జేసిన వెంట నే వాంతులు ప్రారంభమై సేవకులు దిరిగి వచ్చు నంతలో బ్రాణంబులు విడిచెను. చెట్టుదరికి వచ్చు చున్న సేవకులు దూరముగా నడవిలో గుఱ్ఱముపైఁ బోవుచున్న నరసింగరాజును జూచి సందేహించిరఁట తరువాత వచ్చి యలరాజుం జూచి మిక్కిలిగా నేడ్చి చెర్లగుడిపాటిలోని బందుగు లందఱకు వచ్చి తెలిపిరి. అంతట మే మందఱము పోయి శవంబు నింటికిం దెచ్చి తుదిపను లన్నియుఁ గావించితిమి పైన..

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

రాజుగారూ! మీరు చెప్పినసంగతులఁ బట్టి చూడ నా సమయంబున దూరంబుగాఁ జనుచున్న నరసింగరాజుపై నైనను నేరము మోపఁదగు నేమో కాని కొంచెమైనను సాక్ష్యము లేనిదే యీపాతకము నాయకురాలిపై నెట్లు వేయఁగలము?

-§ బాలచంద్రుఁడు §-

(కన్నమదాసుతో) చూడు.

-‡ పోతరాజు ‡-

చిత్తమదియే చెప్పుచున్నాను. ఆ బాటగారు లిద్దరు నలరాజు సేవకులు వచ్చుచున్నా రని గాఁబోలు డావడిలో విడిచిపోయిన యొక చిన్న మూటలో నొక యుత్తరము గన్పడినది. చేవ్రాలు మాత్రము లేదు గాని యది చూడఁగా నాయకురాలి వ్రాఁతగా స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. శైవమతోద్ధారకు లగు నే జంగాలగురువునకో యది వ్రాయఁబడినది. ఇదిగో, యుత్తరముఁ గూడఁ దెచ్చితిని జూడుఁడు.

-§ బ్రహ్మనాయఁడు §-

కన్నమా! ఆ లేఖఁ జదువుము.

-* కన్నమదాసు *-

(చదువును.)

శైవమతోద్ధారకు లగు...... .. గారికి: -

శైవరహస్యాలోచనసంఘనిబంధనలలోని యెనిమిదవ నిబంధన ననుసరించి — వైష్ణవ మతస్థులపై నాదరణము జూపుచు లెస్సగా వారి యభివృద్ధికై తోడ్పడు వారియెడఁ దమరు కఠినముగాఁ బ్రవర్తించి మతపీఠంబుల మెప్పును జూఱగొనుట లోకవిదితము. ఇప్పుడు మఱల నొక్కపరి యట్లే మాహేశ్వరసేవఁ గావించు నదృష్టము గల్గనున్నది. ఇందులకుఁ దా మభ్యంతరము సెప్ప రని నా విశ్వాసము. విషయం బంతయు సవిస్తరంబుగా నివేదించుటయే కాక తుద్దవటకును రాజుగారు మీ కండగా నుందురు. వారము దినముల లోపలఁ దమరు గురిజాలకు వచ్చి మతపరిచారనిధి నుండి ప్రతిఫలముఁ బొందవచ్చును.

గురిజాల, } ఇట్లు,
పుష్య బ ౧౪ }

-◆ బ్రహ్మనాయఁడు ◆-

ఔరా! శైవమతవ్యాప్తికొఱకు నెట్టి ధర్మహాని కైనను నొప్పుకొనుచున్నారే! పాపము పండినది. పోతరాజుగారూ! నిశ్చయముగా వారే యిందు దోషు లని నిర్ధారింపవచ్చును. కా—ని — లేఖలోఁ జేవ్రాలున్నయెడ నింకను స్పష్టతర మయ్యెడిది.

-* పోతరాజు *-

విపరీతసంశయంబులు ధర్మదేవతను గ్రుడ్డి

దానినిగాఁ జేయుటకుఁ బాల్పడును. నే నిట్లంటి నని తమ రాగ్రహింపరాదు. మీా కెట్లు దోఁచి నను నాయకురాలి ప్రోత్సాహంబున నరసింగరాజే విషాహారంబు పెట్టించినాఁడు. నిస్సంశయము.

-శ్రీ బాలచంద్రుఁడు శ్రీ-

అవును. నిశ్చయమే.

సుకవిత్వదరికవిత్వకన్య కతుకన్
గ్రూరాత్మచారిత్రమై
హికదుస్సంగము మాయతోఁ గలిసి స్నే
హించున్ విశేషంబు శో
గకతోరత్వము దిండిపోతుదన మే
కంబై వినోదించు నా
యకురాలున్ — నరసింగు — స్నేహితులు దు
ర్వ్యాపారపారంగతుల్॥

ప్రమీాపంబున నుండు కల్లు దుకాణంబు ప్రభావంబుచే మద్యపానదుర్వ్యసనంబునం బడి చెడి పోవు సామాన్యజనంబువలెనంతతము దుష్టకార్యాలోచనపరంపరలం దేలుచుండు నాయకురాలితో స్నేహించి నరసింగు వీధిపోకిరిగాఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఓరీ! నరసింగూ! ఎంత మాయానిపుణుఁడవైనావు! నాయకురా లెంత చెప్పిన నంత చేయు నీ దుండగంబు లంత మొందించెదను.

అల నలగామరాజానకు
నల్లుఁడు నీకును నల్లుఁడే గదా
తెలిసియు రాయబారి నుప
దేష్టను నయ్యలరాజుఁ జంపఁ జే
తు లెటులాడె వచ్చెనోరి! పను
తుల్యుఁడ! త్వత్కులనాశనార్థమై
కలిగిన తోకచుక్క వతి
గర్వసమేతుఁడ నీవు నుంటరీ॥

అలరాజున్ సుకుమారసుందరు నన
న్యాపత్స్ఫురద్వీరమో
జ్జ్వలు నల్లున్ బొరిగొన్న నీ మదము నీ
శత్రుత్వదుశ్చేష్టితం
బులు సైరింపఁడు బాలచంద్రుఁడు ప్రజా
మోదంబుగాఁ బోరిలోఁ
దల ఛేదింపగ వచ్చె నేను రిపుర
క్తస్విన్నఖడ్గంబునన్.

నీ దుర్మార్గము లింక నెంత వఱకో
నీచాత్మ! సైరింతు? మా
హా! దారిద్ర్యము లోన నుంటి మనినా?
— ఆఁకొన్న సింహంబు ల
ట్లే దుర్వారబలాఢ్యులం గొనుము; నీ
వే చూతువా యుద్ధశి
క్షాదక్షోగ్రమదీయ ఖడ్గవిచల
జ్జ్వాలావిదాహంబులన్.

ఓరీ! పాపీ! నరసింగూ! నాయకురాలి తోడ నీవు గావించు స్నేహంబు నిన్నెంత పని చేయించె నది! నలగామరాజు నీ కనుంగు సోదరుఁడే! అట్టి యన్నగారి కూఁతు మెడలోని మంగళసూత్రంబును ద్రెంపఁ బాల్పడిన నీ హృదయపారుష్యం బెంత నిందార్హము! నీవు తమ్ముఁడవు గదా యని విశ్వసించి నలగాముఁ డెట్లు తన రాచటికపుఁ బనాదులఁ జెల్లగించుకొనుచున్నాఁడో లోకమునకు స్పష్టముగా వెల్లడియగుచున్నది. ఆ గాఢ్య వృక్షంబును బీల్చి పిప్పిఁజేయుచున్న వేరుపురుగు లగు నిన్నును నాయకురాలిని దొలఁగించినం గాని గురిజాలప్రజాక్షేమంబు కుదుటపడదు.

— బ్రహ్మనాయఁడు —

వత్సా! నరసింగరాజూ!

నీ కేంబ్రియము నందుఁ బాలనవిధా
నిస్తంద్రధారేయతా
శీలాబద్ధసమస్తనీతులును నా
శిల్ నేర్చికొన్నావు నా
చే శిక్ష్యంబున — నీ వధంబునకు నీ
చిత్తంబు హర్షించెనే?
పాలంబోలు కులంబునన్ విషమవై
పాపాత్మ! జన్మించితే!.

భూరిగురిజాలరాజ్యసంసారమెల్ల
నంత గుట్టుగ నడపిన యా బసురాజు
కీర్తిన ర్తకి కాలు ద్రింగించినావు
ఛీ! విడువు మింక దుష్కృతిజీవితంబు.

(మల్లదేవునితో)

మద్దేవభూపతీ ! ఎంతయోదాచుకొనిన యీఘోరవార్త శాంతనిశ్చలమైన నా మనస్సు నవిరళంబుగా రాచి రాపాడుచున్నది.

— కన్నమదాసు —

అలరాజుచావు తండ్రిగారి శాంతంబును పరీక్షించుచున్నది. ఇంకను మేమిసేయవలెనో తెలియకున్నది.

— బాలచంద్రుడు —

చేతులు ముడుచుకొని యీ వీరమేడపిలోనే. శాశ్వతముగాఁ బడియుండుట తటస్థింపదు గద!

— బ్రహ్మనాయుడు —

దాసూ! ఏమి సేయవలెనో యడుగ నేల?

ఈదుర్వార్త నటుండ నిచ్చిన — "దే
హీ" యంచుఁ జేసాఁచి యుం
తే సైన్యంబున వేడియున్న నొకమా
దిన్ మోపు తా పెనియున్
లేకంచున్ వెలిబుచ్చినట్టి గురిజా
ల్తేజంబ దేపాటిదో

క్ష్మా! వక్రాంతము గాక దాయలకు ఈ
క్షోణిన్ సమగ్రింబుగన్.

స్థిరసంక్రీతిఁ బ్రజానుమోదముగ నా
చర్లన్ నిరాపింపరే
స్వైరసేనాసమమైన లోకహితమున్
పాటించి పాలింపరా
వరనాగేంద్రుడు మల్లదేవుడు మరిన్
నాగమ్మ దుష్టక్రియా
పరుషత్వంబునకున్ భయంపడి ధరా
భాగంబు నొల్లొప్పరే

మీలో నెవ్వరు యుద్ధంబు [illegible] నను నాత్మగౌరవదేవతో సాసనంబు [illegible] లకుఁ దీసివేయనివాఁడ నగుటచే నగ్నిపట్టి సాధించిన రాజ్యభాగంబు బోడఁబెట్టికెదఁ గాని మున్నుకొంచు నని నిస్సందేహంబుగ నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను.

యుతిమ

మును పాలించినట్టి భూములని తా
బ్రొత్త రాజ్యంబు నిమ్మని కోరలేదు
మనది మనకిచ్చుటకె యెంత పెనఁగులాట
అహహా! నాగమ్మగారి రాజ్యాంగనీతి.

అడిగాక

మన మీనాఁడు సంహరించుకొని దు
ర్గారంబులం జూచి యుండఁ
గానుచో నెవ్వరధర్మదుర్గముఖిం
సల్ పేల్చి సాధింతురిం
క నమోఘంబుగ ధర్మదేవతకుఁ బ్రా
ణం బిచ్చి పోషింప దు
ర్జన సంహార మొనర్పనే గదలి సం
గ్రామంబు గావించెదన్.

ఈ యుద్ధము మనకొఱకుఁ జేయుచున్నా మనుటకంటె లోకమునకు ధర్మస్థాపనంబుఁ గలుగుట కని చెప్పిన మిక్కిలి ప్రశంసార్హము.

అసహాయుల్ ధనహీను లన్నమునకై
యల్లాడువా రెందఱో
వసుధన్! వారల యిండ్లు వాకిళులు లే
వంతాన బాధింత్రు భా
గ్యసమేతుల్ బలవంతు — లీ తెగులు పో
కార్పన్ వలెం గాని చూ
చి సహింపం దగ — దోర్పు పాపము జగ
త్క్షేమానుసంధాయికిన్.

ధర్మబాహ్యం బయిన దుష్ప్రవర్తనంబున నిరాఘాటంబుగ సంచరించు నాయకురాలిని వెనుక వేసికొని కుటిలత్వంబున రాజ్యపాలనం బొనరించు నలగామభూపతిపైఁ జిన్ననాఁటి మమకారం బంతయుఁ దోసిపుచ్చి ధర్మోద్ధరణంబునకై ప్రయత్నింప వలెఁ గాక. ఛీ! నలగామా! ఎంత కానరాని పలవైనావు! చిన్నతనంబున నదే మహోత్సాహంబున నా యొద్ద నేర్చికొన్న నైతికవిద్య యను లతికను నాగాంబామోహనవిషజలంబు పోసి మొదలంట నశింపఁ జేసినావు. నీతి చెడిన వెనుక నిం కేమున్నది.

పరిమళము లేని సౌగంధపుష్పంబు పోల్కిఁ
బతిని గోల్పోయి మను కులసతి విధాన
దేశమోహంబు లేని జాతీయుని వలె
నీతి లేనట్టి యేల్బడి నిష్ఫలంబు!

నిరవధికపరిపూర్ణత్వము వహించినను ధర్మంబునకు నాధారపడని రాజ్యలక్ష్మి ప్రకాశించి చిరకాలము నిలువఁజాలదు. రాజ్యంబును పెద్దలు స్త్రీగా భావించి యామెకు సర్వాంగలక్షణంబులను నూహించియున్నారు.

పృథులబాహాబలోద్రిక్తమత్సర మైన
సేనాసమూహంబె చేయికాలు
విద్యాప్రతిష్ఠాపన విస్తృతిదీక్షయే
సమధికశ్వాసకోశముల బలము
చిన్నరాటము కొంతఁ జేతిపరిశ్రమల్
చెదరనీయని పట్టు మెదడుపట్టు
కవితాదిసత్కళాక్రమవిజ్ఞానంబె
సర్వాంగరక్తప్రసారణంబు
అక్షయం బైన ప్రజల సౌఖ్యానుభవమె
సాంద్రతమ మైన ముఖవికస్వరత; యట్టి
లలితమోహన మగు రాజ్యలక్ష్మి కరయ
ధర్మమే ప్రాణమనుచుఁ బెద్దలు వచింత్రు.

ధర్మమే ప్రాణముగాఁ గలిగి మాచెర్ల రాజ్యలక్ష్మి మఱలఁ దలయెత్తి తిరుగవలసిన యదృష్టము త్వరలో భగవంతుఁడు కల్పించునుగాక. నాగమ్మ గారి రాజ్యతంత్రజ్ఞతను దోసిలొగ్గి "దాసోహ" మ్మని గులాములైనను నెప్పటికి నవసరము లేకుండ నీ వీరులకు మాచెర్ల చెన్నకేశవుఁ డసహాయ బాహాబలంబును నంతకు మించిన ధైర్యసాహసములుఁ బ్రసాదించినాఁడు. ఆ నాఁడు కోడిపందెపు నెపముచే విధి మా యందుఁ దప్పుఁదలంచెను గాని లేకున్న ధర్మబద్ధమైన యీ రాజ్యము మా చేతి నుండి జాఱిపోవలసిన దా? గతించినదానికి వగచి లాభము లేదు. వీరులారా! చేతులార స్వరాజ్యమును గోల్పోయి నికృష్టమైన పారతంత్ర్యమునకు లోఁబడి యుండలేము. ఛీ! పారతంత్ర్యం బెంత నీచతమము!

స్వకులధర్మంబులు చప్పఁజల్లాఱును
మన మతాదర్శముల్ మంటఁ గలియు
జాతివ్యక్తిత్వంబు, నీతి, నాశము నొందుఁ
బరసంప్రదాయముల్ పట్టువడును
దాస్యభావము లోన దాండవం బాడును
మానపౌరుషదీప్తి మట్టువడును

పల్నాటిపౌరుషము.

కమనీయసంగీతకవితాకళాదుల
ధర్మజిజ్ఞాస వైధవ్యమొందు
అన్యభూపుల మనకు మర్యాదలేదు
కూడుగుడ్డయుఁ బ్రజలకుఁ గొఱఁతపడును
బద్ధనైచ్యంబు పరమనిర్భాగ్య మైన
దారుణనికృష్టపారతంత్ర్యంబు దగదు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

వినుండు. వినుండు. తండ్రీ! మఱొక్క మాట సెలవిండు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

(మఱలఁ జదువును)

అమితవిక్రమధురీణు లగు వీరులు పారతంత్ర్యంబున కిచ్చగింపఁ జాలరు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

తండ్రీ! అదిగో! ఆ చెట్టుపై నున్న పక్షి యెట్లు మనల స్వాతంత్ర్యప్రియులనుగాఁ జేయుచున్నదో!

" కులమా — పక్షికులంబె, మా
కపలు చీకుం జింతయుఁ లేదు, ని
చ్చలు స్వాతంత్ర్యవిలాసజీవితములన్
సాగించుచున్నాము వ
తుల మైనన్ — నరజాతివారు గడసి
గ్గుం బొందరే" యంచుఁ గో
యిల గానం బొనరించు చున్న దదిగో!
యొల్లెత్తి వీక్షింపరే.

—§ బ్రహ్మనాయఁడు §—

అధఃపతనంబునం దున్న జాతికిఁ గాలపరిస్థితుల ననుసరించి సత్కవీశ్వరు లెట్లు ప్రబోధం బొనరించునో యట్లే మనకును నీ కోయిల తన కలగానముచే స్వాతంత్ర్యమాధుర్యంబును గూర్చి నొక్కిచెప్పుచున్నది. ఆహా! స్వరాజ్యంబెంత సౌఖ్యదాయకము!

కృషిజనత్వంబును బూర్తిగాఁ గోలుచు ని
ర్జీవత్వ మూటాడ్చి ని
ష్కాపటం బైన మతప్రచారము నకా
శల్ వెట్టుఁ గాపాడు దే
శపు వ్యక్తిత్వము దేశరక్షణకళా
చాతుర్యవిజ్ఞానమో
హపథంబుల్ సమకూర్చి పెట్టును
స్వరాజ్యం బాత్మసంతృప్తిగన్

అట్టి స్వరాజ్యంబు సంపాదించు పట్ల నినే మాత్రం బలసభావము లేక నిరంతరయుద్ధప్ర[illegible]రంబు జేసి సేనానివహంబులకై ప్రజాసంఘంబు బుఱికొల్పుటయే కాక యీ పల్నాటి కనేకయుద్ధంబులందు నాచే సహాయంబు నొందిన వారలతోఁ గలిసి మాట్లాడి వారి యంగీకారంబు వడసి వచ్చి[illegible] గాక. మన గృహదైవం బగు చెన్నకేశవు[illegible] న్యాయాన్యాయవిమర్శన మొనర్చి ధర్మపక్షంబున[illegible] జయం బొసంగు నని భక్తుల మగు మన మె[illegible]రము విశ్వసింపవలసి యున్నది.

—* మల్లదేవుఁడు *—

మనము పోయి స్త్రీజనంబును గొ[illegible]యొదార్పవలసి యున్నది.

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

మంచిది, పోవుదము.

(తెరపడును)

దృశ్యము 16

నాయకురాలి గృహము.

నాయకురాలు — నరసింగరాజు మాట్లాడుచుందురు.

—† నరసింగరాజు †—

మాచెర్లరాజ్యములో నూఁది మోవు నే[illegible]యయినను మన మివ్వకుండుటచేత రాజుచు[illegible]

బా... ఖండంబునందలి కోపాగ్నిని ... విషాన్నదానసంవిధానం బనెడి సమిత్సమూహంబు నొక్కమారుగా వైచి యుద్రేకింపఁ జేసినారము.

—* నాయకురాలు *—

మాలమాదిగలతోఁ బూసికొని తిరుగుచు నారి యుద్ధరణమే ప్రపంచోద్ధరణముగా నెంచు పాపుల విషయమై మన మెంత యక్రమముగాఁ బ్రవర్తించినను దోసము లేదు.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

పల్లకీ లోనిసాక్ష్యపుఁగాగితముల కట్ట చేఁజిక్కినది. కాని యాశైవులు విడిచి వచ్చిన మాట లోని యుత్తరము మాత్ర — మెంత చేవ్రాలు లేకపోయినను — చాలమట్టుకు మన గుట్టు బయలువేయు నేమో.

—‡ నాయకురాలు ‡—

ఎందుకు! చారులు వచ్చి చెప్పిరిగదా నిన్నటినుండి బ్రహ్మనాయుఁడు గారు గూడఁ బూన్కిని మనమే దోషుల మని విశ్వసించిరఁట. అయినను నరసింగరాజుగారూ! మన మేమాత్రము భయంపడ నవసరము లేదు. నలగామరాజుగారు బయటికిఁ గన్పడక పోయినను మతాభివృద్ధి విషయమై మన మెట్టిప్రయత్నములఁ గావించినను గాదనజాలరు. అలరాజు నెవరో వైష్ణవమతస్థులే హత్య గావించినా రని రాజుగారి చెవి వేసితిమి కావున, నతఁ డెట్లు నిజముగా హత్య గావింపఁబడెనో మనమువారి కెంతమాత్రముఁ దెలియనీయ రాదు.

—‡ నరసింగరాజు †—

అ దెట్లు చేయఁగలము?

—† నాయకురాలు †—

పూర్వకథ లన్నియు నెట్లు నడపితిమో యిది కూడ నట్లేచేయవచ్చును. మొత్తము మీఁదఁ గొన్నాళ్ళ కయినను దెలియక పోదు లెండు. కాని కాలము గడచుట వలనను మతోన్మాద ముండుట వలనను, దెలిసినను, వారునోరెత్తఁజాలరు. అంతగా వారు రేఁగునట్లు తోఁచిన యెడలఁ దక్షణమే యీ మంత్రిత్వమును విసర్జించి పోయెద నని బెదరింపఁగలను. తగిన శైవమతోద్ధరణకర్తయును లేక, రాజ్యపాలననిర్వహణ సమర్థుఁడైన బ్రహ్మనాయఁడును దగ్గఱ లేక రాజుగారు కుడితిలోఁ బడ్డ బల్లి వలెఁ గలగుంచుపడరా! మనకా భయము లవలేశము లేదు. మొదటినుండియు మన ప్రయత్నము లట్టివే. వారి యునాపీ భావము నట్టిదియే.

—‡ నరసింగరాజు †—

అవును అంత ప్రబలమైనను జూచి చూడక నట్లు పోనియెడల శైవమతాభివృద్ధి యెట్లు సాగును!

—* నాయకురాలు *—

బ్రహ్మనాయుఁడు తిరిగివచ్చునంత వ్యవధి లేకుండనే యుద్ధసందేశ మంపినాఁడే.

—§ నరసింగరాజు §—

అది యెట్లు చూచినను మాటపలుకుబడి గల మనకే కాని యతని కంత లాభకారిగాదు లెండు.

—‡ నాయకురాలు ‡—

(ఎగతాళిగా) అట్లనెద రేల? రేపు కారంపూడి యుద్ధభూమి కెన్ని మాలపోతు మూఁకలఁ దెచ్చునో చూడుఁడు. ఆయన పంచమోద్ధరణోపన్యాసము లూరక పోవునా?

—* నరసింగరాజు *—

మాలపోతులలోఁ గూడఁ గొందఱు యోధులున్నారు గాని లేకపోలేదు.

—‡ నాయకురాలు ‡—

ఉన్న యుద్ధవీరులలో బ్రహ్మనాయఁడు, బాలచంద్రుఁడు, కన్నమదాసే యే మయిన పేరు

గలవారు. మిగిలిన వారి మాట లేల లెండు. అల రాజు మరణంబు విని న యనంతరము కోపశాంతుడై మండిపడి హంతకుఁడైన నరసింగ రాజు తల ఛేదింతు నని బాలుండు ప్రతిన వట్టెనని వింటిమిగదా. మన మెంత సమర్థతతో వారిని మార్కొని తృణప్రాయులుగాఁ బరికింపఁగల్గినను — పాము చిన్నదైనను బడితె పెద్దదిగా నుండ వలెనను న్యాయము ననుసరించి — ధూర్తుఁడగు బాలచంద్రునియెడ మనము జాగ్రత్తతోఁ బ్రవర్తింపవలెను.

—§ నరసింగరాజు §—

పోనీ యతనిని వీరమేడపి నుండి రాకుండఁ జేసినచో!

నాయకురాలు

అది మన మెట్లు చేయఁగలము?

నరసింగరాజు

దాని కొక యుపాయము ముందే యోచించితిని. తమతో మాట్లాడవలె ననుకొంటిని.

నాయకురాలు

(తనలో) ఎంత బీరంబులు వలుకుచున్నను నెవరి ప్రాణంబుపై వారికిఁ దీపిగదా (ప్రకా) అదేమి?

నరసింగరాజు

ఏ మందురా?

నాయకురాలు

చెప్పుఁడు నే గూడ వినియెదను.

నరసింగరాజు

కారంపూడి యుద్ధభూమికి రావలె నని బాలుం డువ్విళ్ళూరుచుండును గదా.

నాయకురాలు

అవును.

నరసింగరాజు

వీరు లందఱును గదలి యుద్ధభూమికి వచ్చియుండుటచేత, "వీరమేడపిలోని స్త్రీజనం బొంటరిగ నుండు రని తలఁచి నరసింగరాజు సేనతోవచ్చి మేడపిని ధ్వంసముఁ జేయునట్టి కుట్రి గురిజాలలో రహస్యముగాఁ బన్నుచున్నా" రని బ్రహ్మనాయఁడు దగినంత రహస్యముగా గ్రహించునట్లు చేయవలెను. అట్లగుచో నాతల నఱుకుటకై ప్రతిన వట్టిన బాలుఁడు నా సైన్యపు రాకకై వీరమేడపిలోనే కనిపెట్టుకొనియుండును. నేనుమాత్రము వీరమేడపికి బోను గద. బాలుఁ డక్కడనే యుండియుద్ధమునకు రాకపోవుట తటస్థించును. అతని రాకపోవుట నందరా నేసికొని కారంపూడిలో మనము విరోధిపక్షము నుఱుమాడ దగినట్లు విజృంభింపవచ్చును. బ్రహ్మనాయఁడు కన్నమదాసు యుద్ధభూమిలో నున్నా రనుకొనుఁడు అయినను మేటి వీరులలో నొకఁడు లేకపోయినను మనకు మేలే గద.

—† నాయకురాలు †—

(యోచించి నవ్వి) చక్కని యెత్తుగడ బాగుగా యోచించినారు. సరే. అట్లేచేయుదము. (యోచించుచు) కారంపూడిలో యుద్ధము ప్రారంభింపఁగానే నరసింగరాజుగారు సైన్యముతో వచ్చి వీరమేడపిపైఁ బడునని గురిజాలలోఁ దిరుగునట్టి వారి చారులకు రహస్యముగాఁ దెలియ నిచ్చిన యెడల వారు పోయి బ్రహ్మనాయనికిఁ జెవిని వేయుదురు. ఈ మోసము గ్రహింపలేక వారు చెప్పినట్లు బాలుఁ డచ్చటనే యుండును. ఇది దంతయు వంచన మని బాలునికిఁ జివరకుఁ దెలియును. తెలిసి యప్పుడేమి చేయఁగలఁడు లెండు. యుద్ధము ముగిసియే యుండును.

—♦ నరసింగరాజు ♦—

అవును

—‡ నాయకురాలు ‡—

చక్కగా నున్నది నరసింగరాజుగారూ! మంచి యాలోచనము జేసినారు వంచనాధిదేవ తను గుత్తెత్రహార్యాళ్లగి మెక్కించి విహరింపఁ జేయుచున్నాము.

—‡ నరసింగరాజు †—

వారి చారులిప్పుడు గురిజాలలోఁ జాల వసించి యున్నారఁటగదా. ఎవరికి నిది వంచనమని తెలియనీయరాదు. ఈసాయంత్రిమే గురిజాలలో నచ్చటచ్చట మా చారులచే రహస్యముగా నావిష యము బ్రసంగింపఁ జేయుదము. అది విని గూఢ ప్రవర్తనులై యున్నవారి చారులు తక్షణమే వీర మేడపిలోఁ దెలుపుదురు.

—† నాయకురాలు †—

మంచిది. అట్లే చేయుదము.

—‡ నరసింగరాజు †—

కారంపూడికి మన ప్రయాణములు?

—* నాయకురాలు *—

రేపెల్లుండి యావలిదినమే కదా సేనిది. వ్య వధ యే మాత్రిము లేదు. మనము కబురంపిన రాజులందఱును గారంపూడికి వత్తురో రారో తెలి యదు.

—§ నరసింగరాజు §—

రాకేమి? తప్పక వత్తురు

—† నాయకురాలు ‡—

ఇంకఁబోయి మన ప్రయత్నములు మనము చేయుదము.

—* నరసింగరాజు *—

మంచిది

(తెరపడును)

దృశ్యము 17

కార్యంపూడి — నాగులేటి తీరము,

నలగామరాజు శిబిరము

నలగామరాజు నాయకురాలు ప్రసంగించుచుందురు.

—* నలగామరాజు *—

నాగమ్మగారూ! అపరిమిత వైశాల్యంబు గలిగి యుత్తరపర్వతాదిమధ్యంబై సమతలంబుగా నుండుటయేకాక సర్వవిధంబుల నీకార్యమపూడిలో నిసంగ్రామభూమి యెంత యుత్సాహోత్సాహరసప్రద ర్శనానుకూలంబుగానున్నది! ఈమనముందు పాఱు చున్న నాగులేఱుగూడ మిక్కిలి వెడల్పులేక యొకయుపనది శోభం దాల్చి కూలంకషంబై లేత కొబ్బరి నీటనీరు తియ్యందనంబు సధఃకరించు తన నిర్మల జలంబునందలి తరంగశిఖావిస్ఫురిత్పరంపర లచే రోధస్సన్నవృక్షపఙ్క్తిపాదంబులపైఁ బూలపూజ సేయుచుఁ జూపఱకు నేత్రపర్వంబై యున్నది. బ్రహ్మనాయఁడీ కారంపూడినే రణభూమిగా నేర్పఱు టమిగులశ్లాఘాపాత్రము. (దూరమునజూచి) అదే మచ్చోటు బహుజనాకీర్ణముగా నున్నది?

—* నాయకురాలు *—

రాజేంద్రా! అదినాగులేటిలో గంగధార యను పేరుగల మడుగు. అది సుప్రసిద్ధమైన పుణ్యస్థలమనియు నందాప్లావంబొనర్చువారు గత కల్మషులగుదురనియుఁ బ్రతీతి. అందు మన సైని కులు నిశేషసంఖ్యలుగా స్నానమొనర్చు చున్న ట్లున్నది.

—* సేవకుఁడు *—

(ప్రవేశించి) అయ్యా! ధరణికోట రాజైన భీమదేవుఁడుగారి కొడుకు కోటకేతు రాజుగారంట వచ్చారు దర్శనానికి.

—* నలగామరాజు *—

తీసికొని రమ్మూ.

—* సేవకుడు *—

(తీసికొనివచ్చి నిష్క్ర-)

-* కోటకేతుఁడు *-

(ప్రవేశించి నమస్కరించును.)

-* నాయకురాలు *-

రండు. ఈపీఠంబధిష్ఠింపుఁడు.

-* కోటకేతుఁడు *-

చిత్తము. (కూర్చుండును)

-◆ నలగామరాజు ◆-

శివపూజయైనదా?

-§ కోటకేతుఁడు §-

చిత్తము.

—* నాయకురాలు *—

తండ్రిగారు గూడ భోజనముఁజేసినారు గదా?

-* కోటకేతుఁడు *-

ఆఁ. భోజనమొనర్చి ప్రయాణశ్రమము వలన శయనించినారు.

-* నలగామరాజు *-

పోనిండు పెద్దలు (కొంచెముండి) తమరు మొన్నటిదినము బయలుదేఱితిరి కాఁబోలు.

-§ కోటకేతుఁడు §-

మా తండ్రిగారును సేనానికాయంబులు మూఁడు దినములక్రింద బయలుదేఱిరి. నేనుమాత్ర మంతకు ముందే పయనమై తమ యాజ్ఞఁ బురస్కరించుకొని నాకుఁ దెలిసిన యోధులలోఁ గొందఱు పేరుగల వాఁడిమగలు విజయవాడలోను గుంటూరు వినుకొండలలోను నుండుటచే వారలఁగూడఁ దీసికొని త్రోవలోఁ గలిసి యీ యుదయము మా తండ్రిగారును నేనును నొక్కమాఱే వచ్చియున్నాము.

-§ నాయకురాలు §-

గురిజాల ప్రభువులకుఁ దా మొనర్చు సేవ నిరుపమానము.

-* కోటకేతుఁడు *-

అయ్యయ్యో! తమ రట్లనరాదు. ఇది యేమంత గొప్ప సాయము లెండు ...... కాని — యన్నదమ్ములకే — యిట్టి కలతలు వొసంగెఁ గదా — యని — విచారము.

-‡ నాయకురాలు ‡-

మన మేమిచేయఁగలము! ఈశ్వరసంఘటనము.

-◆ కోటకేతుఁడు ◆-

(తలయూఁచి) ఆహ్వాన మంపినవా రందఱును దమ తమ దళంబులతో వచ్చి విడిసియున్నారు కదా?

-§ నాయకురాలు §-

లే దింకను గొందఱందఱు రావలయును. యుద్ధోపక్రమణదినమున కింకను రెండుదినములు గడువున్నది గదా

-§ కోటకేతుఁడు §-

ఇప్పు డెవరెవరు వచ్చినట్లు?

-◆ నాయకురాలు ◆-

ద్వారసముద్రాధిపతియగు వీరభల్లాణుఁడును, గుడిమెట్ట కేలికయగు నాగిపోతరాజును జందవోలు బాపట్ల చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమయిన వెలనాటులో సింహాసన మధిష్ఠించియున్న రాజేంద్రచోడుఁడును, తురగసేన ప్రభువర్యుండును — వీరుగాక మూడుగుల వీరారెడ్డి మొదలగు యోధాగ్రేసరులును వచ్చి విడిసియున్నారు. చంద్రగిరి నృపాలుండును నొక రిద్దఱు యుద్ధవీరులును నింకను రావలసియున్నారు.

-§ కోటకేతుడు §-

వారికైన ?

-§ నాయకురాలు §-

రాజు లోకరిద్దరు దప్ప లేరు

-§ కోటకేతురాజు §-

గాజులు లేకపోవచ్చును. యోధులు మా త్రము చాలమంది వచ్చినారని వినినాను.

-§ నాయకురాలు §-

అవును. డెబ్బదియువపడిలోబడిన గండు కన్నమనాయడు నలరాజు చావుచే సగముచచ్చి మంచములో దీసుకొనుచున్న కొమ్మరాజు మొదలగువా రున్నారు.

-§ కోటకేతుడు §-

కన్నమనాయడెవరు?

-§ నాయకురాలు §-

బ్రహ్మనాయని బావమఱది పైన బాల చంద్రునికి బిల్లనిచ్చినమామ

-§ నలగామరాజు §-

వీరు లావైపు లేరనెదరేల? నగ్గాల కోటిలింగము, ముతసాని కొచ్చిరెడ్డి, గోవిందుల బాపినీడు, పైడిచుక్కల ముత్యాలు, సంపెట నారన్న — వీరుగాక పెనుమాలవారను వీరులు — నింకెందఱెందఱో యున్నారు. అందఱను దలదన్నిన కన్నమదా సున్నాడు. ఇఁక వీరాధి వీరుండగు బ్రహ్మనాయనిసంగతిఁ జెప్పనక్కఱలేదు గదా. అదృష్టవశంబున బాలచంద్రుడును దత్స్నేహితులు మాత్రము రాలేదు. వీరమేడపి సంరక్షార్థం బుంచినారని నాగమ్మగా రనుచున్నారు.

-§ నాయకురాలు §-

బాలచంద్రుడు వచ్చిన మాత్ర మేమిలెండు ఇక్కడ నంత చేతఁగానివా రెవరు? అయినను నలరాజు మరణవార్త వినిన యనంతరము సభలో గురిజాలపై మండిపడుచు నేరమును నాపైనను నరసింగరాజుగారిపైన మోపి శిరశ్ఛేదము గావింతునని యుత్తరకుమారు ప్రతిజ్ఞ లేడ్చిన బాలుండు రాకుండుటకుఁ గారణ మేమబ్బా!

నరసింగరాజును బాలుండు శిరశ్ఛేదం బొనరించు ప్రతిజ్ఞయే కాక నన్నుఁగూడ యుద్ధంబున బట్టి బంధింతునని బ్రహ్మనాయని ముద్దులకొడుకు — ఆ మాలగుంటడు — కన్నమదాసు శపథముఁ బట్టినాఁడఁట. చూచెదముగాక యీ కుట్టుంకల ప్రతాపాతిశయమును.

-§ కోటకేతుడు §-

ఈ నాఁటికిఁ బరిస్థితు లిట్లు మాఱెనివికాని లేకున్న మీ రెండు కుటుంబములకుఁ గల పరస్పర సంబంధంబను వృక్షంబు పరులకు నిలువ నీడనిచ్చుచు నెంత ఫలవంతమై విరాజిల్లుచుండవలసినది! విధియనుల్లంఘ్యము.

-§ నలగామరాజు §-

యథార్థము (కొంచెముండి) కోటకేతుడుగారూ! (రహస్యముగా) మనలో మాట. మనవైపు వీరులసంఖ్య విస్తారముగా లే దెట్లగునాయని యించుక విచారము గలుగుచున్నది. అయినను దమబోం ట్లున్నారనుకొనుడు కాని లోపము లోపముగానే యుండును.

-§ కోటకేతుడు §-

నాగమ్మగారికిఁ గోపము వచ్చునేమో రథగజతురగ సైన్యంబులు మనకెక్కువకలవేమో కాని పదాతిజనంబులు మాత్రము మనకంటె వారికి వేయిమడుంగు లెక్కువ. రాజుగారూ! ఈ పూట వారిపక్షంబున వచ్చిన మాలమాదిగలు గల కాలిబంట్లు సంఖ్యాతీతు లనుకొనుడు. నిజముగా నట్టి సేనానివహంబులఁ జూచి నాకు గుండె బ్రద్దలయి

వల్నాటిపౌరుషము.

తని నమ్మెడు.

-: నలగామరాజు :-

అవును నిజమే

-: కోటకేతుఁడు :-

కాని యొకటి. బాలచంద్రుఁడు మాత్రము యుద్ధమునకు రాలేదు.

-: నాయకురాలు :-

వీరులందరిలో నతఁడొకఁడు. అతఁడేమి బ్రహ్మనాయకుఁడా? మీరలిట్లు బేలలై పరిగణించుచున్నారు గాని నా కణుమాత్రమైన ధైర్యము లేదు యుద్ధము ప్రారంభ మెల్లుండిగదా ఇంకను రాజులును సైన్యములును రావచ్చును. ఇంతలోనే యధైర్యపడనేల?

-: సేవకుఁడు :-

(ప్రవేశించి) అయ్యా! దండాలు. చంద్రగిరి రాజుగారు పంపించారంట సైన్యం వచ్చింది.

నాయకురాలు

మంచిది

-: కోటకేతుఁడు :-

నాగమ్మగారు చెప్పినట్లు మన మిప్పుడే యధైర్య మొందుటేల? నేఁడు రేపు సంకెవ్వరు వత్తురో చూచెదము. అప్పుడే స్వపక్ష పరపక్ష బలాతిశయంబులఁ జూచి విచారించుకొన వచ్చును.

-: నలగామరాజు :-

అవును. ఆ వచ్చిన సేనలయు సేనాధీశులయు యోగక్షేమంబు లరసి వత్తురా నాగమ్మగారూ!

నాయకురాలు

చిత్తము. (నిష్క్ర-)

-: నలగామరాజు :-

కోటకేతుఁడుగారూ! పెద్దలగు మీ తండ్రిగారినిదర్శించిచాలకాలమైనది.రండుమీశిబిరమునకు

-: కోటకేతుఁడు :-

మంచిది.

(ఇరువురునిష్క్ర-)

దృశ్యము 18

దొమ్మిఁడు ప్రవేశము.

-: దొమ్మిఁడు :-

అందరూ యుద్ధానికి పోవడంచేత వీరమేడపి అంతా బావురుమంటున్నది. కారంపూడిలో యుద్ధము నిన్ననే మొదలుపెట్టుండాలె. బాలచంద్రుఁనికీ అతని స్నేహితులకు మాకూ యింకా కారంపూడికి బోయే అదృష్టం పట్టలేదు. ఆ నరసింగరాజు వచ్చేమాటేం కనపడలేదు. లేకపోతే మనం కారంపూడికి రాకుండా చెయ్యటానికి నాగమ్మ పన్నిన పన్నాగమా యిది అని బాలచంద్రుఁడు అనుమానిస్తున్నాఁడు. ఈ సాయంత్రము గూడా చూస్తాడు. రాకపోతే యిదంతా మోసమనే అనుకొని రేపు కారెంపూడి దూకుతాఁడు. ఊరుకోడు. పులిపిల్ల. బహు కచ్చమనిషి. (యోచించి) ఓహో! నరసింగరాజు రాకపోయినా సరే మేడపిని కాస్తుండమని కదా బ్రహ్మనాయుడుగారి యుద్దేశ్యం. ఇకను ఈన కారంపూడి యెట్లా వెళ్తాడబ్బా? అయినా మాట్లాడుదాం. ఏమీ తోచక అతడు బొంగరా లాడబోయింది ఆ తోపులోనే గదా. పోయి......(వినుటనభినయించి) ఆ పోతున్న వాళ్లేమో అంటున్నారే నన్ను చూచి

(తెరలో)

కోమటి అన్నమ్మ కాలికి మీ స్నేహితుడు బాలయ్యగారి బొంగరం దగిలింది. ఆమె యేడుస్తూ ఆయన్ను తిడుతున్నది. పొండి. దబ్బున బొండి.

-† దోర్నీడు †-

అరెరే! తిట్టుబోతయిన అన్నమ్మ కాలికే తగిలిందే. త్వరగా బోదాం.

(నిష్క్రమి)

దృశ్యము 19

మామిడి తోపు — బొంగరా లాట.

అన్నమ్మ కాలు పట్టుకొని కూర్చుండును. బాలచంద్రుఁ డామె కాలి దగ్గఱఁ గూర్చుండి యుండును. అతని స్నేహితుఁడు దోర్నీఁడు గూడ నుండును.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

అమ్మా! బుద్ధిపూర్వకముగా మాత్రము తమ చరణంబునకు హాని గలిగింప నెంచలేదు. ఇది నే నెన్ని సారులు నొక్కి చెప్పుచున్నను దమరు నాయందుఁ గరుణార్ద్రచిత్తలు గాలేదు. ఇది, నా దురదృష్టము.

-§ అన్నమ్మ §-

(ఏడ్పుగొంతుతో) నీ దురదుట్ట మేం కమ్మం నా దురదుట్టమే కాని. ఆయిగా ఎండలో వేడ బోగుజేసుకోక యిట్టా వచ్చి అడ్డమయిన వాళ్ళ చేతా దెబ్బేందుకు దింటాను. నా కమ్మం నా పాలుద్దం. పైగా బుద్ది పూరకంగా కొట్టలే దంటావ్? (మెటికలు విఱుచుచు) నీ దుంప దెగ. నీ శెయ్యి బడ. ఇయ్యాల్లోరి మొగం సూశానో కాని నీ యంటి పాపిట్టోడి శాత కాలిరిగింది. (నొప్పితో) శ్శ్. అమ్మా! నీ జిమ్మడ. ఎంత దెబ్బ గొట్టావురా. నీ బొంగరం నువ్వూ వూడ్చుకుపోను. ఎయ్యాల్లనే యేశావు. లేకుంటే నాకే యెందుకు తగుల్తుంది?

—• బాలచంద్రుఁడు •—

అమ్మా! అట్లనుట పాడి గాదు. బొంగరా లాట చూడ వచ్చిన వారు రెండుమూడు వందల జనమునకుఁ దక్కువ యుండరు గదా. ఇందఱిలో మీపయి మాత్రము విరోధించుటకుఁ దగినంత కారణ ముండవలెను. అట్టి కారణ మేమియు లేదని సర్వసాక్షి యైన భగవంతుఁడె యెఱుఁగును.

—‡ దోర్నీడు ‡—

అవు నిందఱిలో నీకే హానిఁ జేయుటకుఁదగినంత కారణ మేమున్నది?

—‡ అన్నమ్మ ‡—

నువ్వన్నా నాయనా యిక్కడ! చీరంగ నీతులు జెప్పవచ్చా నోరు మూచుకు గూర్చోక! తనూ ఒక పెద్దమంచల్లే చెప్పవచ్చాడు. సాకలోళ్ళబ్బాయి వే. ఉద్దోగం చేసుకోకుండా పెద్దోళ్ళను యిడిసి పెట్టి యీపోలగాడి సుట్టూ తిరుగుతావు! చిగ్గు లేదూ?

—† దోర్నీడు †—

అదిగా దమ్మా!

—‡ అన్నమ్మ †—

పాలుసాల్లే రా సాకలెదవా! కొట్టడాని కేం కారణముండాలెరా? కొంటె శేట్టలకు కారణమేంది? కొంటె పిల్లోళ్ళు కనపడ్డ వాళ్ళ నల్లా కొడ్తారు. ఆళ్లకేం మాయరోగమా? తింటారు వుల్చిలో ముక్కల్లే తెగదిరుగుతారు. దున్నపోతు లల్లే దిని తెగబల్చి కొట్టుకుంటున్నారులే అంతా. ఈ నొకడు దొరికాడు నాయకుడు మీకు.

—* దోర్నీఁడు *—

ఏదీ యిప్పు డన్నమాటలు మళ్ళీ అను. తల చెండేస్తాను (అని కత్తి యెత్తును)

—* బాలచంద్రుఁడు *—

(వారించి)

అమ్మా! పొరపాటున నపరాధ మొనర్చితిని బాలుఁడను. నా తప్పు క్షమించి శాంతము

వహింపుఁడు. నే జెప్పికొనవలసినది చెప్పినాను. పిమ్మటఁ దమ చిత్తము.

—* అన్నమ్మ *—

నువ్వు బాలుఁడవా? బుచ్చెమ్మాయివి పాపం. నీ కేం తెల్సు. నోట్లో వేలుపెడితే కొరక లేవు. నేతిబీరకాయవు. పేరుకు మాత్రము బాలుడవు. బెమ్మనాయుడుగారూ ఆరంతా యుద్దానికెళ్తా యిక్కడ సిన్న దిఁచిపోయింది యిందుకే శామా లె. ఆళ్లతో బోయి యుద్ధం జేయలేక "ఎవడో వత్తాడు సంపా" న్నని వంక బెట్టుకొని గాజుల్దొడిగించుకొన్న ఆడదానల్లె యింటో కూకున్నావ్! ఈరు డంటు యీరుడు ఆడదానికంటె కనాకట్టం.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

(చివాలున లేచి కత్తి నూడఁబెఱికి) ఏమీ! ఏమంటివి! వైరిసైన్యసంరంభంబున కాఁగలేననితలంచియా నేను యుద్ధరంగంబున కందఱితోఁ బాటు పోకుంటిని? ఈ వాక్యము స్త్రీ నోటి నుండి వెలువరింపఁబడుటచే మిన్నకుంటిని గాని పురుషుం డెవ్వండైనను గడకుఁ బ్రాణమిత్రుం డైనను హృదయశల్యాయమానం బయిన యీ పలుకుఁ బలికిన యెడల మదీయఖడ్గవిక్షేపంబునఁ దదీయశిరంబు పరిత్రుటితం బొనర్చియుందును. ఈ మేదిని లోని పౌరు లందఱు నిట్టి యపోహంబులం బొందుచుండిరేమో కదా! ఎంత పాపము! ఎంత ఘోరము! ఎంత కర్ణకఠోరంబైన యపవాదవాక్యములు నేడు వినవలసివచ్చినది! అగణ్యశ్రీమంతుఁడును నివిశాలాంధ్రరాజ్యంబునందే కాక పరరాష్ట్రంబులందుఁ గూడ విఖ్యాత వీరులందఱకును నిరుపమాన పౌరుషభిక్షంబు వెట్టి దేవతాప్రస్తూయమానుండై వీరాధివీరుండని యనేకయుద్ధంబుల విజయలక్ష్మిచేఁ గరపత్రంబులం గొనిన బ్రహ్మనాయునికి గాఁబాబు పట్టైన విరోధిజనంబుచేఁ గూడ నిశ్చయబుద్ధిచే సింహకిశోరం బని పిలువంబడుచు నిరంతరము సకలజనజేగీయమానుండనై బాల్యం బాదిగ మనస్సును వీరవిక్రమకథాసైకతస్థలంబులఁ గ్రీడింపఁజేయుచున్న యీ బాలచంద్రునికా — యీ యసమానదోర్బలవిజృంభణతృణీకృతసైరివీరాగ్రేసరునికా యుద్ధభీతి! ఎంతమాట! ఈ పరుషభాషణము నా హృదయంబును గలగుండు పఱచుచున్నది. ఇంక నే నోర్వఁజాలను మా యిలువేల్పు గునో స్వామిరా! చెన్నకేశవా!

అతిమాత్రంబగు నా పరాక్రమమె
యాహా! లోకు లీక్షింప నీ
గతిఁ నాడంగులచేత దూషణకశా
ఘాతంబులఁ బొందె నా
మతి ఘోషించెడు శస్త్రజీవినయి యి
మ్మాడ్కిన్ వృథాకాలయా
పత్రపం జెందితిఁ — దప్పుఁ జేసితిని — నా
పాపంబు సైరింపుమా.

దోర్నేఁడా!

అసమోదగ్రమదీయ సంస్మిత
శౌర్యాభీలసంగ్రామసా
హసభారం బను మందుపాతఱకు
ని ప్పంటించె నన్నమ్మక్రౌ
ర్య సమేతంబగు శత్రురాజఘనసై
న్యం బెల్ల నిర్దగ్ధమై
యనువుల్ గోల్పడుఁ గాక నింక మనవై
పానంద ముప్పొంగఁగన్,

(అన్నమ్మ భయముతోఁ దొలగిపోవును)

—* దోర్నేఁడు *—

అన్నయ్యా! యుద్ధానికి బోతావా యేమి?

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

అవును నిశ్చయముగాఁ బోవుదును.

—§ దోర్నీఁడు §—

పొరపడుతున్నావు

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

ఎట్లు?

—◆ దోర్నీఁడు ◆—

వారంతా బోతూ నిన్నిక్కడ విడిచిపోయినారు గదా?

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

నరసింగు వచ్చునేమో యని కదా విడిచి పోయినది. ఆఁత డిప్పటివఱకును రాకుండుటచే యుద్ధ భూమికి నేను బోకుండుటకై విరోధులు మోసము పన్నినా రని సందేహించుచున్నాను.

-‡ దోర్నీఁడు ‡-

అది గాకపోయినా మేడిపి లోనే వుండి కాపుదల చేస్తుండాలె నని కదా వారి యుద్దేశం.

-† బాలచంద్రుఁడు †-

దోర్నీఁడూ! తండ్రిగారి యభిప్రాయమూజ్ఞ కాక పోయినను ననుల్లంఘ్య మని నాకుఁ దెలియును. కాని విపరీతపరిస్థితు లావహిల్లినపు డట్టి ధర్మంబులలోని నైర్మల్యంబును మన మంతగాఁ బాటింప నక్కఱలేదని నా మతము.

-‡ దోర్నీఁడు ‡-

(నిదానించి) ఏమో! నీ భావం సరిగా తెలియడంలేదు. మొత్తము మీద యేవో కొత్త ధర్మాలు పుట్టిస్తున్నావు.

-§ బాలచంద్రుఁడు §-

దృష్టాంత సహితముగఁ జెప్పుచున్నాను. వినుము. అసమానబలుం డగు నర్జునుండు మున్నొక్కప్పుడు తన గాండీవంబు గూర్చి తిరస్కార వాక్యంబు లెవఁ డాడునో యట్టివాని శీర్షంబు ఖండింతునని శపథం బొనర్చియుండెను. కౌరవ పాండవయుద్ధంబున కృష్ణార్జునులు దగ్గఱ లేనప్పుడు కర్ణుం డొకనాఁడు ధర్మరాజును జుట్టుముట్టి బాణ పరంపరాసంపిహితుం జేసి శరీరంబున రక్తధార లవిరళంబుగ బ్రవహింపం జేయ నతండు శిబిరంబునకుం బోయి తపించి తనుచెంత సన్నిధిం జేరవచ్చిన యర్జునుని — కర్ణుం డింకను జావకపోయెఁ గదా నీయనుశయంబున — నన్నానిమాట లాడి యాతని గాండీవంబును గూడ దూషించెను. పూర్వము గావించిన శపథము ప్రకార మర్జునుఁడు ధర్మరాజు శిరంబు ద్రెవ్వనేయ నుద్యుక్తుండు గాఁగా జగన్నాటకసూత్రధారి యగు శ్రీకృష్ణభగవానుం డడ్డపడి సమయానుకూలధర్మోపన్యాసంబు గావించి యా దుష్కార్యంబు నుండి యతనిని మాన్పించెను. శపథము ప్రకారము ధర్మరాజును జంపియుండవలసినదిగదా. అట్లే జరగి యుండిన యెడల ధర్మరాజు మరణము, ధనంజయుని మనస్తాపము, మనోవైకల్యము మొదలగున వన్నియు సంభవించును. యుద్ధ మాపవలసివచ్చును. దుర్యోధనాదు లనెడి భూభారం బట్లే నిలిచియుండును. ఇవన్నియు నాలోచించియే శ్రీకృష్ణుండు విపరీతపరస్థితులందు ధర్మచ్యుతికిఁ గొంత యవకాశము గల్గించి యున్నాఁడు. మఱియు నొక్క దృష్టాంతము. పూర్వ మొకనాఁడు కొందఱు బాటసారులు త్రోవం బోవుచుండఁగాఁ జోరులు వారిని వెంబడించిరి. ఒకచోట నొక ఋషి కూర్చుండియుండ బాటసారు లాతని యభిముఖంబున నున్న పొదలోనికిం బోయి డాఁగిరి. చోరులు వచ్చి ఋషిని బ్రశ్నింపఁగాఁ దనకుఁ దెలిసిన విషయమే కావున నసత్య మాడరాదని యెంచి పొదలో నుండి రని నిజముఁ

జెప్పెను. అంతట దొంగలు బాటసారులను బట్టి కొని వారి ననేకవిధముల హింసించి ధన మపహ రించిరి. లోకాంతరంబున నా ఋషికి నరకప్రాప్తి యయ్యె నఁట. ఋషి చెప్పకుండినయెడల బాట సారుల కా హింస తప్పెడిదే కదా. అతఁ డసత్య భీతిచేత హింసకుఁ దా విచ్చినవాఁ డయ్యెను. సత్య మెంత గొప్పదియైనను నహింస — సత్యము — నను రెంటిలో నహింసకే ప్రాముఖ్య మీయవలెను. చూచితివా యీసందర్భంబున సత్యంబునకు విలువ దగ్గినది! కాఁబట్టి సంపర్భముల ననుసరించి యిట్టి ధర్మచ్యుతి కంగీకరింపవచ్చును.

-§ దోర్నీఁడు §-

మీతండ్రిగారి యుద్దేశం ఆజ్ఞగానే అను కొని దానినుండి తొలగుట ధర్మం గాదని మన సులో ఒప్పుకుంటూ పైకి మాత్రం యిట్టి ధర్మ చ్యుతి కంగీకరింపవచ్చు నంటావ్!

-‡ బాలచంద్రుఁడు ‡-

నిజముగా ధర్మచ్యుతి యగునో కాదో — యీ పరిస్థితులందుఁ జేయఁ దగినది యిది.

-† దోర్నీఁడు †-

(చూచి) అమ్మగారి సేవకుఁ డొస్తున్నాఁడే! ఎందుకో!

◆ సేవకుఁడు ◆

(ప్రవేశించి) బాబయ్యా! దండాలు.

-† బాలచంద్రుఁడు †-

ఏమివిషయము?

-◆ సేవకుడు ◆-

తమ బొంగరం కోమటి అన్నమ్మ గారికి వగిలిందనీ ఆమె యేమేమో అనరాని మాట లాడుతూ అందరూ యుద్ధానికి బోతే ఆడదానల్లే యింట్లో వున్నావా అని తిట్టిందనీ దోవనబోతూ ఎవరో చెపితే ఐతమ్మ అమ్మగారు యిది యీ చీటీ రాశి పంపారు.

(అందిచ్చును.)

-§ దోర్నీఁడు §-

అమ్మగారి కప్పుడే తెలిసిందే!

-† సేవకుడు †-

సెలవు.

-† బాలచంద్రుఁడు †-

పొమ్ము.

-† సేవకుడు †-

(నిష్క్రమి)

-† బాలచంద్రుఁడు †-

(ఉత్తరము చదువును)

" వీరపుత్రుఁడికి,

అన్నమ్మ గారి నోట వచ్చిన వాక్యములు నాహృదయంబున శంకువులై వేధిస్తున్నై. అవి వీరుడి కీర్తికాంతకు వజ్రాయుధపు దెబ్బ లని గ్రహించుకో. పరులచే జేయబడిన పౌరుషనిందే యుద్ధవీరుడి కాయంబునందలి వ్రణమై బాధిస్తుంది నీతండ్రినై వువారు తల్లినై వువారు మానవం తులుఃశూరశిఖామణులు. మడిబట్టపై మసి వేయ కుము. కోడె త్రాచుపిల్లపై గడ్డ వేయఁగలమా? నీచ ప్రాణియైన పాము కంటె మనుష్యుఁ డెన్నిరెట్లెక్కు కుండు! వీరుడిజీవితవృక్షం మానసంరక్షణ మనే పాదులో బుట్టింది. మానహాని మరణం దగ్గర నుంచి మంకంగొంటుంది సుమా! వీరపుత్రుఁడా! ప్రజా దురభిప్రాయచ్ఛేదమునకై కత్తి నూలుము.

నేను గండువారింటి ఆడుబడుచును. కాఁబట్టి నీ కింటిబెంగ అక్కరలేదు. ఆలస్యము

చేయక యుద్ధానికి బొమ్మ్మ.

ఇట్లు,
నిన్ను కానక కన్న తల్లి
ఐతమ్మ"

-| బాలచంద్రుఁడు |-

ఆహా! మా యమ్మ వ్రాసినది యెంత హృదయోద్బోధకముగా నున్నది!

-◆ దోర్నీఁడు ◆-

అన్నయ్యా! భావం గంభీరంగా వుందే. ఉంకోసారి చదువు.

-† బాలచంద్రుఁడు †-

(చదివి) తమ్ముఁడా! చూడు మెంత భావగంభీరమో! "పరులచేఁ జేయఁబడిన పౌరుషనింద యుద్ధవీరుని కాయంబునందలి వ్రణమై బాధిస్తుం" దఁట. కాఁబట్టి నేను యుద్ధవీరుఁడ నైన యెడల నన్నుఁ గూడ నామాటలు బాధింపవలెననియే కదా. "తండ్రివైపువారు తల్లివైపువారు మానవంతు" లఁట. అనఁగా "నీవు గూడ మానవంతుఁడవు క" మ్మని సూచన. "మసిబట్టపై మసివేయరా" దన్నది. స్వచ్ఛమైన వంశమునకుఁ గళంకము రానీయవల దని యుద్బోధించుటయే కదా. చిన్నదైనను గాలసర్పమునకుఁ బౌరుషము విస్తారము. అట్లే బ్రహ్మనాయఁ డను మహావీరుని పుత్రుఁడను గనుక నాకును బౌరుష ముండవలెనని యాదేశము "మానహాని మరణం దగ్గర నుంచి ముంకం గొంటుం" దఁట. మానహాని కంటె మరణమే మేలని గొప్పధర్మమును బోధించుచున్నది. పైపెచ్చు "వీరపుత్రుఁడా!" యని సాభిప్రాయముగా సంబోధించుచున్నది. స్త్రీ జనములఁ గనిపెట్టియుండవలె నని తండ్రిగారి యాజ్ఞ గనుక దాని నెట్లుల్లంఘింతగదా యని నేను విచారింతు ననుకొని తాను బౌరుషమునకుఁ జొప్పిన పేరయిన గండువారి వంశములోని యాఁడుబిడ్డ యనియు స్త్రీజనంబుల నొకరు రక్షింపవలసిన పని లేదనియు నొక్కి వక్కాణించుచున్నది. నీతములు నియమములు నెన్నియో జరపి కానక కానకమాయను నన్ను గనినది. అమిత ప్రేమమున నన్ను జూచుకొను చున్నను బౌరుల యుపవాదమును భరింపలేక నే నింటికి వచ్చు నంతలోపలనే నిలువనీయని యారాటముతో "యుద్ధంబున మగఁటిమిఁ జూపు" మని నా కుద్బోధము గలిగించుచున్న నా తల్లి యెంత మానవతి! ఆ వీరమాత కడుపున జన్మించుటచే నా జన్మము సార్థకమైనది. న న్నామె గర్భంబున బడవేసిన పూర్వపుణ్యంబులు పరుల కసూయాజనకములుగాక పోవు. (మనస్సులో తల్లి నుద్దేశించి)

అమ్మా! ఐతమతల్లీ! నీ కొడుకు దీవ్య
త్పౌరుషోద్రేకరో
షమ్ముల్ గల్గిన సింహశాబకము నీచ
స్వల్పజన్ముండుకాఁ
డమ్మేరుప్రతిమానధీరుఁ డగు బ్రహ్మ
జ్ఞానికిం బుత్రుఁడౕ
నమ్మంజాలవె బాలచంద్రుఁ డిటు నిందం
బొందునే మానినీ.

మిగుల నాశీర్వదించి పంపితివ యేని
గదనభూమిని నా ధాటి కెదురుగలదె
కలఁచివేయనె లోకభీకరము గాఁగ
శత్రురాజవరూథినీ సాగరంబు.

తమ్ముఁడా! తల్లి యాదేశము వింటివి కదా!

-† దోర్నీఁడు †-

విన్నాను. సంతోషము (వచ్చుచుండు నేవ

కుని జూచి) అన్నగారి సేవకు డొస్తున్నాడే కారం పూడి నుంచి

-† సేవకుడు †-

(ప్రవేశించి) బాబయ్యా! దండాలు

-† బాలచంద్రుడు †-

ఏమి?

-† సేవకుడు †-

అన్నయ్యగా రుత్తరం పంపారు (అందిచ్చును.)

-† బాలచంద్రుడు †-

(చదువును)

"చిరంజీవి తమ్మునికి,

నరసింగు వీరమేడపి పైకి వచ్చు నని వారెంత గూఢముగా వెల్లడించినను నది నీవు రాకుండుటకై కావించిన వట్టి మాయోపాయ మని తేలినది. అతని నిక్కడనే గుడారములలో దాచియుంచిరి. కనుక నీవాలస్యము చేయక పయనమైరమ్ము. మొదట వీరమేడపికావుదలఁ గూర్చి యనుమానించినను దండ్రిగారు నీ విక్కడకు వచ్చుటకుఁ జివర కంగీకరించినారు. తక్షణమే రమ్ము.

ఇట్లు,
కన్నమదాసు"

-† బాలచంద్రుడు †-

(ఆశ్చర్యముతో) ఎంత మోసము!

-† దోర్నీడు †-

అనుకున్నం తయిందే!

-‡ బాలచంద్రుడు ‡-

తమ్ముఁడా! రమ్ము పోవుదము.

(అందఱు నిష్క్రమింత్రు)

దృశ్యము ౯౦
నాయకురాలు ప్రవేశము.

-‡ నాయకురాలు ‡-

నరసింగరాజు నెంత దాచియుంచి బయటికిఁ గన్పడకుండఁ జేసినను శత్రువు లెట్లో పసిపట్టి — యీ దంతయు బాలచంద్రుఁడు యుద్ధభూమికి రాకుండుటకై మేము చేసిన మోస మని — యూహించి యీ విషయము మేడపికిఁ గబురునేసిరి. అందుచేతనే యీ యుదయము బాలచంద్రుండు వీరమేడపి నుండి తన స్నేహితబృందంబులతో వచ్చి విడిసియున్నాఁడు. కలశి మగఁటిమి గలజోదులకుఁ గూడ నించుక భయోత్పాదన మైనట్లు వినుచున్నాను. నిన్నటిదినము బ్రహ్మనాయఁడు సూపిన రణపటిష్ఠత మాత్రము నిరుపమాన మని చెప్పక తప్పదు. అప్పుడే సైన్యము నాల్గవవంతైనను బ్రహ్మనాయుని క్రోధాగ్ని యెదుట మాడి మశాన మయినది. వచ్చిన రాజన్యులలో ననేకులు మాచెర్లరాజ్యము వారి కిచ్చుటయే న్యాయ మని పల్నాటిలు ప్రబోధించుచుండుట వలనను బాలచంద్రుండు నరసింగును శిరశ్ఛేదంబు గావించు నను కొని కలంతవడిన కొందఱి యపోహంబుల వలనను నాకు మనస్సు మనస్సులో లేకున్నది. పోరాటము పట్ల మాత్రము ధైర్యంబు నాకించుకంతైనను సడలకున్నను వచ్చిన రాజమిత్రుల యొక్కయు వారి యొత్తిడి గల నలగామరాజు గారి యొక్కయు యుద్బోధనముల వలన వారికి రాజ్యం బిచ్చి సంధి గావించుకొనవలసినచో నేనూ రాజ్యంబు పట్ల నెట్లున్నను మతివిషయంబున మాత్రము లొంగఁదలఁచు కొనలేదు. (చూచి) అదుగో! ధరణికోట యువరాజుగారైన కోటకేతువు

గారు సంధ్యుద్బోధనమునకై మఱల నాకడకు వచ్చుచున్నారు.

-‡ కోటకేతుఁడు ‡-

(ప్రవేశించు ఎ.) నమస్కారము. నాగమ్మగారే మాలోచించిరో తెలియలేదు.

-§ నాయకురాలు §-

అల్పవయస్కులయ్యును ననన్యప్రతిభాశాలులగుటచేఁ దమరు మాకుఁ బూజ్యులు. పెద్దల మాట కెదురుసెప్పుచున్నానని దురభిప్రాయపడ వలదని మనవి.

-§ కోటకేతుఁడు §-

మీకును వారికిని దగిన పరిచయంబు గలవాఁడ నగుటచే రెండు పక్షంబుల శ్రేయంబును గోరి "యుద్ధమాపి సంధికిం బూనుఁ" డని హెచ్చరించుచున్నాను. యథార్థమాలోచించిన వారి రాజ్యము వారికీ వలసినదే కదా. ఇట్లు మిమ్ము సంధికిఁ బురికొల్ప నిశ్చయించినద నేనొక్కఁడనే కాదు. వీరభల్లాణుఁడు మొదలగు వారు గూడ నున్నారు గదా. యుద్ధమాడలేక శరీరము దాఁచుకొనఁ దలఁచి యిట్లనుచున్నానని గ్రహింపవలదు.

-† నాయకురాలు †-

కొంత మట్టుకు యుద్ధం బొనర్చి సంధికిఁ బూను నంతటి దురవస్థ యీ పక్షంబున కేల వట్టినదో తెలియకున్నది.

-† కోటకేతుఁడు †-

నేను వచ్చిన తొలిదినంబునుండియు సంధిప్రేరణము గావించుచునే యున్నాను. నలగామరాజుగారికిఁ గొంత నచ్చినది. తమ యభిప్రాయంబులు మిక్కిలి సంభావ్యములగుటచే నిన్నిసారులు లోకక్షేమము గోరి యీ విషయముఁ దమతో నెత్తవలసివచ్చినది. మాచెర్లరాజ్యంబు వారి కిచ్చివేయుట న్యాయమనియు, నన్నదమ్ముల కయ్యము శ్లాఘాపాత్రము గాదనియుఁ బెద్ద లందఱు దలఁచుచున్నారు. అదిగాక మన సైన్యంబు కొంత వఱకుఁ బలహీనమయినదని కూడఁ దమ కొప్పకొనవలయును.

—* నాయకురాలు *—

క్రొత్త సైన్యంబులకుఁ గబురంపితిని గదా.

—♦ కోటకేతుఁడు ♦—

ఎన్ని క్రొత్త సైన్యంబులు వచ్చిన నేమగును బ్రహ్మనాయని ధాటిముందఱ! నాగమ్మగారూ! నిన్నటి దినము

యుద్ధవిరామఘంటవఱ
కూపిరిఁ ద్రిప్పఁగనీక శత్రురా
డ్బద్ధవిరోధ మూనుచుఁ గృ
పాణకృతాంత నితాంత పాశముల్
గ్రిద్దదళంబుపైఁ బఱపి
గుండెల దోసిటఁ బెట్టుచున్న శౌ
ర్యోద్ధతు బ్రహ్మనాయని జ
యోన్నతు నాపె నెవండు చెప్పుఁడీ.

మఱియు

మన సేనానివహం బుసిళ్లగతి న
స్త్రాళీవిరులం జుట్టుము
ట్టిన వేళల్ నవుటాల కెవ్వఁడో — యతం
డే బాలచంద్రుండు వ
చ్చె — ననల్ గాలికి బుద్ధి సెప్పిన దళ
శ్రేష్ఠంబుతో యుద్ధమే
మని కావించెద రింకఁ — బ్రజ్ఞలకుఁ జే
యంబోలు నే కయ్యముల్?

-‡ నాయకురాలు ‡-

మీ కందఱకును నందులో నలగామరాజుగారికిని సంధి యవశ్యాచరణీయముగాఁ దోఁచు

చున్నప్పుడు నేనడ్డు రాఁగూడదు. సరి కానిండు. అట్లయిన సంధిసూత్రము లేమన?

—‡ కోటకేతుఁడు ‡—

మాచర్ల రాజ్యము వారి కీవలసినదనియే. దీనికి గుణవంతుఁడైన బ్రహ్మనాయఁడు గతంబు మఱచి తప్పక యొప్పుకొని తీఱును.

—‡ నాయకురాలు ‡—

మిగిలిన వారందఱు?

—† కోటకేతుఁడు †—

వారిని నాయఁకుగారు మందలించి యొప్పింతు రనుట సత్యము. అట్లుగాక, మాచెర్ల రాజ్యము నిచ్చుచున్నను మొండిపట్టు విడువక యలరాజు హత్యకుఁ బ్రతిహత్య గావింపఁదలఁచి నరసింగరాజును శిరశ్ఛేదంబు సేయ నెంచి బాలచంద్రుఁడు మొదలగు వారొప్పుకొనక యుద్ధోన్మత్తులై యుండిరేని యప్పుడు ధర్మదేవత మన పక్షంబున నుండుఁ గాన నొక్కకబు రంపితిమా యాంధ్ర దేశములోని తక్కుంగల రాజన్యులు గూడ మన పక్షంబున వచ్చివిక్రమింతురు. నిజంబుగా నరసింగే శిరశ్ఛేదితుండైన యెడలఁ — ప్రాణంబుల కాసింపక రణసాహసంబు సూపించి దారుణంబైన పరివిదారణంబున నా గుంటను బాలచంద్రుని నని మిషాశ్చర్యపాదకంబుగా యుద్ధంబున బలి దీయక విడుతుమా! బాలచంద్రుని జూచి భయం పడుచున్నా మని మాత్రము గ్రహింపఁజనదు. "వారి రాజ్యము వారి కిచ్చివేయుట న్యాయము గాదా — అనవసరంబుగా నీ కయ్యమేల" యని విచారించుచున్నాము గాని వేఱొండుగాదు.

—§ నాయకురాలు §—

రాజ్యభాగంబు మాట యెట్లున్నను మత విషయంబున మాత్రము లొంగఁ దలంపలేము. దేశం బంతయు మాలకూటఁ జేయుచున్న బ్రహ్మనాయని నింకను గౌరవోత్కర్షముతోఁ జూడఁగలమా? ఇట్టివైష్ణవమతప్రచారము విరమించుకొనుట సంధిసూత్రములలో నొక్కటై యుండిన గాని నే నంగీకరింపఁజాలను. నలగామరాజుగారు గూడ శైవమతవ్యాప్తివిషయంబున రాజ్యప్రాణంబులఁ గూడ లెక్కగొనక పరివర్తింతురు గాని యన్యథాకరింపరు.

—§ కోటకేతుఁడు §—

సరే. వారితోఁ గూడ మాట్లాడుదము రండు.

(తెరపడును)

(తెరలోఁ జాటింపు)

ఈపూట యుద్ధం లేదు. కోటకేతువుగారు యీరులందఱితో మాట్లాడుతారు. సాయంతరము సభ కంతా రావల్సిందని మల్దేవరాజుగారి ఆజ్ఞ అయిందోహోయ్ (డప్పువాయించుట వినఁబడును)

దృశ్యము 21
కోటకేతువు ప్రవేశము

-§ కోటకేతుఁడు §-

(తనలో) మాచెర్ల రాజ్యము వారి కీయకుండుట యన్యాయమని యెఱిఁగి యన్నదమ్ముల పోరాటము సమంజసము గాదని తోఁచి మనస్సు సంధికై పీకులాడుచున్నది. పరిపాలననిర్వహణకారణముల వలన నలగామరాజుగారి యాహ్వానము నాజ్ఞఁ బురస్కరించుకొని నేను వచ్చునప్పుడు నాతోఁ గూడఁ గొందఱు వీరులఁ దీసికొనివచ్చినను నాతోఁబాటు మిగిలిన పెద్దలను గూడఁ బ్రోత్స

హించుచు బ్రహ్మనాదుల బలాతిశయంబు కనులకుం గట్టినట్లు వర్ణించుచుం దొలుత వచ్చినవే కాని మరల నే సైన్యంబులు రాకుండుటచే నేల్లో మాచెర్ల రాజ్యము యథాపూర్వము వారి కిచ్చివేయునట్లొప్పించితిని. నాగమ్మగారెంత ధీరోక్తులం బ్రసారించినను, బాలచంద్రుని గంభీర ప్రతాపాతిరేకంబుతోం బాటు ప్రతిజ్ఞా పరిపాలనదీక్ష యెల్లర మెచ్చింగి యుండుట వలన వాస్తవముగానే నరసింగు తలం దెగవేయుటకుం బ్రయత్నించునని నా కనుమానంబుండుటచేత — వారి రాజ్యము వారికిచ్చుటయే కాక మత ప్రచారవిషయంబందును గొంచెము సడలువిడువుండని నే నెంత నొక్కి చెప్పుచున్నను ముఖ్యముగా నాగమ్మగారే మాత్రము లొంగకున్నారు. మాచెర్ల రాజ్య మొసంగుట కొప్పి కొంటిమి కాని బ్రహ్మనాయని యస్పృశ్యతానివారణ ప్రచారము రూపులేకుండ నాశనముం గావింపవలెననియు నస్పృశ్యతపై నింక నెన్నండు ప్రచారము గావింపరాదనియు నది సంధినిబంధనములలో ముఖ్యమైనదిగా నుండవలెననియు నామె కోరుచున్నది. అంత మగతనమున్నచో నరసింగరాజు తల నఱికినను నిష్టమే కాని పంచమాస్పృశ్యతో పన్యాసములు మానుకొన నిచ్చగింపని యెడల సంధి యెంతమాత్రము వాంఛనీయము కాదని యుగ్గడించు నాగమ్మగారి దీక్ష యక్రమమైనను శ్లాఘాపాత్ర మగుటకు సందియము లేదు. కానిమ్ము ఈ సంధి సూత్రములనే మల్దేవ ప్రభుసమక్షంబున నివేదించెదం గాక. మతప్రచారము మాట యెట్లున్నను రాజ్య మిచ్చుచున్నారుగదా యని సంధి కిచ్చగింతురేమో చెప్పలేను. కడకుం గొంత కాలమైనను మతప్రచారము నాపి యుంచుట కొప్పి కొందురేమో చూతవలసియున్నది. ఈ యాలోచనము నాగమ్మగారికే మాత్ర మిష్టము లేకున్నను నలగామరాజుగారు సుముఖులుగాం గన్పడినారు. ప్రయత్నించెదను. పైన దైవమున్నాండు.

(నిష్క్రమి)

దృశ్యము 22

మల్లదేవుని సభ.

బాలచంద్రుండు కన్నమదాసు మల్లదేవుండు గూర్చుండి యుందురు.

—† కోటకేతుండు †—

(బ్రహ్మనాయనితోం బ్రవేశించి) మలిదేవ ప్రభువర్యులకు నమస్కారము.

—† మల్లదేవుండు †—

ధరణికోటయాన రాజ్యాభిషిక్తుల కభివాదనములు.

—◆ బ్రహ్మనాయండు ◆—

ఈ యాసనం బధిష్ఠింపుండు.

—§ కోటకేతుండు §—

చిత్తము. తమరు గూడం గూర్చుండుండు.

—† బ్రహ్మనాయండు †—

తమరు నేండు శత్రుపక్షంబున నున్నను మాతో సంప్రతించునట్టి కుతూహలము గలిగినందులకు మే మెంతయుం గృతజ్ఞులము.

—‡ కోటకేతుండు ‡—

అనుగృహీతుండను. (లేచి) ప్రభువులకును పెద్దలకును నమస్కరించి నా విజ్ఞాపనవాక్యంబులు శ్రద్ధతో నాలకింపవలెనని ప్రార్థించుచున్నాను. అనేక సంవత్సరములనుండియు నిర్భరయశస్సూర్జితంబై దక్షిణదేశస్థ నిఖిల రాజ్యతారకానివహ రాకాచంద్ర

బింబాయమానమై పరమహీపాలురపౌరుషం బెక్కి రానీక ప్రజాపరిబోధంబున ముందంజ వేయుచు సర్వజనశ్లాఘాపాత్రంబైన యీ పల్నాటిరాజ్యం బంతయుఁ గీర్తిశేషులగు నలుగురాజుగారి పాలిజా పత్యంబున నెంత తల యెత్తి తిరిగినదో కుత్తువాఁడ నగు నాకుఁ దెలియకపోయినను బెద్ద లందఱకును విశదమై యున్నది. అలుగుమహీనాథునికిఁ దోడు నీడమై కార్యంబునకును ఖడ్గమునకును దగినవాఁడై యద్వితీయప్రతిభామహోన్మేషంబుల కలిమిచే సమర్థుండైన దొడ్డనాయని మంత్రిత్వంబు పల్నాటి రాజ్యపుటుచ్చస్థితికిఁ బునాది యని యంగీకరింపక తప్పదు. పున్నమనాఁటి వెనుకఁ జందమామ గొప్పఁదనమువలెను నియమముతప్పి భుజింప నిశ్చ యించు వాని శరీరారోగ్యము తెఱంగునను నా రాజమంత్రు లిర్వురును దేహము చాలింపఁగానే క్రమక్రమముగాఁ బల్నాటి ప్రభావంబు సన్నగిల్లఁ జొచ్చినట్లు వినుచుండు నాబోంట్లకే కంటఁ దడి కాఱుచున్నప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచి బ్రహ్మ నాయఁడుగా రెట్లు పరితపించుచుందురో మనము చెప్పలేము. అలుగురాజు వెనుక ముఖ్యముగా శైవవైష్ణవమతపరస్పరనిందాపూర్వకాందోళనఫ లంబుచే నైన నేమి యితరకారణంబులచే నైన నేమి ప్రజాసంఘంబులం దశాంతి పెచ్చు పెరిగి యది యీ విశాలరాజ్యైకత్వమునకు భంగము గలిగించి "గురిజాలరాజ్యము — మాచెర్లరాజ్య ము" నను రెండు చీలికలగునట్లు చేయుటకుఁ బాల్ప డుటచే వీరియందు రాష్ట్రేతరులకును నించుక యలక్ష్యము గలిగించిన దని ప్రాజ్ఞులు గ్రహింప వలెను. పరనిందాస్తుతులకు దాసులు కాకుండ ధర్మ రూపణమే కర్తవ్యముగాఁ గలిగిన రాయబారులఁ జూచి — కఠినంబైనను సత్యంబుద్ఘాటించున ప్పుడు పెద్ద లాగ్రహింపకుందురుగాక. అన్యోన్యా నురాగలతికలచేఁ బెనచివేయం బడి యైకమత్యం బుచే జీవనంబుసేయు రాజకుటుంబములోనే మత సంఘర్షణంబులు గలిగి దేశంబున నవి ప్రతిధ్వ నించి రెండుమతంబులలోని యుద్రేకపూరితులగు యువజనులను భూమికృషి చేతిపనులు నను నున్న తోద్యోగంబులనుండి చాలవఱకు మరలించి యనా వశ్యకాందోళనంబులో మునిఁగించి దేశసంపద కన ర్థంబు గలిగించెను. దీనికిఁ గారణ మెవ్వరైన నేమి వారు భరతమాత యెడ మిగుల నకృతజ్ఞులుగాఁ బ్రవర్తించి నారని స్థిరీకరించుచున్నాను. పాలితు లకు ధర్మబోధనము గావింపవలసిన 'రాజకుటుంబ ము లోని యన్నదమ్ములే యుద్ధంబు నకుఁ గదలి వచ్చి సంకులతమంబుగాఁ బోరు సల్పునప్పుడు రాష్ట్రపరిజనలలో మాత్రము సౌభ్రాత్రాదిసద్గుణం బు లెక్కడ నుండి వచ్చును? అంతియ కాక యిట్టి యుద్ధంబులచే జననాశనము క్షామము ప్రజా నాశనకరంబు లగు నంటుజాడ్యములు మొదలగున వెన్నియో సంభవించు నని యెఱింగియుండియు గురిజాల వారును మాచెరల వారును నిట్లు నింద్యం బులగు యుద్ధసన్నాహంబులు గావించుట బుద్ధి మంతుల కసహ్యంబుగ నున్నదని నిర్విశంకంబుగా గ్రహింపుఁడు. ఈ మూఁడు పూటల నుండియు నీ విషయంబులు వారికుదుటఁ గూడ నివేదించి నా యారాటము మీ సన్నిధిఁ దెలిపికొని యెట్టు లైనను సంధి కుపక్రమించునట్లు ప్రోత్సహించుట కై యేతెంచితిని. మొగమోటము లేకుండ మాచెర్ల రాజ్యము మల్లదేవుల కిచ్చివేయుట సంభావ్య మనియు నవశ్యాచరణీయ మనియుఁ బల్కి వచ్చి

తిని. మీలో మీకుఁ బరస్పరవివాదంబులు గలిగి యే పాపపుణ్యంబు లెఱుంగక నోరు లేని మూగ పశువు లనం దగిన యీ సైనికులఁ దెచ్చి మీ ప్రయోజనంబు కొఱకు — వారిని యుద్ధంబున బలి దీయుచు నిట్లు భూతహింస గావించుట మీ వంటి వారికిఁ దగునా యని సందేహించుచున్నాను.

— కన్నమదాసు —

ఇది యనాదిగ వచ్చుచున్న యాచారమే కాని క్రొత్తది గాదు. కాని ధర్మబోధంబు గావించు రాయబారినే హత్య గావించిన వారి నిం కేమన వలెనో తెలియకున్నది!

— కోటకేతుఁడు —

మీ రలరాజు మరణంబు గూర్చి యెత్తి పొడుచుచున్నారని యెఱుంగుదును. ఈ సందర్భంబున దమ కంత చెప్పఁ గలవాఁడను గాను. మఱియు

కడవఁబడువాని ద్రవ్యటల్ కానిపనులు
ప్రస్తుతోద్బోధవిషయంబె భావవీధి
మలయుచుండుట మేలని మనవిసేతు
సర్వ మెఱిగిన శాంతభూషణులు మీరు.

— కన్నమదాసు —

శాంతభూషణులము కావున నెన్ని దుండగంబులు వా రొనరించుచున్నను నోరు మూసికొని యుండవలయుఁ గాంబోలు.

— కోటకేతుఁడు —

నే నట్లనలేదు. జరగిన దేమో జరగినది. ఇఁక నైనను సంధి మేలని నా యాశయము.

రాయబారంబు సంపు క్రొత్తమున నున్న
పడుచు పాపంపు టలరాజు పడె నటంచుఁ
గినిసి యేతెంచి కడిమితోఁ బెనఁగి నార
లరయ నిఁక నైన సంధి శ్రేయస్కరంబు.

బాహాబాహి కచాకచిం దొడరుచుం
బాణాసనన్యోత్య శా
ర్ఙ్గ్యాహంకార తరుపత్రికాండముల నూ
టాడించి యున్నారు; చా
లాహా! మీ రణసాహసంబు ప్రక
టం బయ్యెం బ్రపంచంబునన్
స్నేహం బూని సుఖింపరయ్యె స్వజన
క్షేమాభిలాషంబునన్.

పూర్వ మన్నదమ్ములయిన కౌరవపాండవులలో యుద్ధ మేమాత్రము శ్లాఘనీయంబుగా నున్నది! యుద్ధంబున సోదరుల నెల్లరను రూపుమాపి "నా" యను వా రేనైపువను లేక పాండవు లే నాటి సౌఖ్య మనుభవించిరి?

అలరాజెగ్గుఁ బురస్కరించుకొని, కా
ర్యంపూడి యందన్నద
మ్ములు పోరాడి కదా — యశస్సు గొనఁగా
బుట్టెన్ మనోవాంఛ మీ
విలసద్వంశపుఁ బాలకుండ విషమున్
వేయింతురే బ్రహ్మనా
దుల బుద్ధిప్రతిభల్ మఱుంగు వడె నే
దుష్కాలకర్మంబులన్.

కడఁగి యొకవేళఁ బోరాడఁ గలిగియున్న
క్షాత్రవుల — కాదు బంధులఁ జంపుకొంద్రు
పైన రాజ్యంబు లనుభవభాజనములె?
పాండవులపాటి సౌఖ్యముల్ పడుట కితవె?

— మల్లదేవుఁడు —

అసలు సంగతిఁ గూర్చి కొంచె మెత్తియుం

తటితో విరమించినారు. వారు రాజ్యమిత్తురో లేదో స్పష్టముగాఁ దెలియుట లేదు.

—◆ కన్నమదాసు ◆—

అది మన మనుగు లెందులకు? సంధివేళగా మెప్పుడు కలిగెనో యప్పుడే రాజ్యమిచ్చు నిర్బంధంబుండు గదా. అట్లు కానిచో రక్తమాంసాదులతో యుద్ధకాళికాపూజ నిశ్శంకంబుగా నవరింప వచ్చును. మనకా భయ మవసరము లేదు.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

రాజ్యంబు మాటయటుండ నిండు. శూరశ్రేష్ఠుం డనిపించుకొనిన యలరాజును హత్యగావించిన ఘాతుకుల నూరక విడిచి పెత్తురా! అంత ఘనత వహించి వృద్ధికాముండైన యల్లుఁడగు నలరాజు చావున కింతయు విచారము సూపని వారి నేమనవలెనో యెఱుఁగకున్నాను.

—† కోటకేతుఁడు —

పాప మట్లనవలదు. అలరాజు చావునకై రాజుగా రెంతయుఁ జింతించుచున్నారు.

చనిన యలరాజు నల్గామజనవిభునకు
"పంచప్రాణాలు" విడిచెడు బాంధవుండు
ముమ్మరంబైన చింతాబ్ధి మునిఁగె నతఁడు
కాని దుర్విధి కెదురీఁదఁ గలరె జనులు.

వీరులారా! నే నొక్కటి మనవి సేసెదను. చిత్తగింపుఁడు.

రక్తబలిప్రాప్త రాజ్యభాగము కంటె
ఘనులకుఁ దిరిపెంబె గౌరవంబు
మొదటఁ గా దనినను బోరు నిల్పిన మీకు
రాజ్యం బొసంగు భారంబు నాది
చలమూని వరపింగు తలఁ బట్టి నఱికిన
మన కింక నలరాజు మగిడి రాఁడు
కయ్యంబు పగ హెచ్చఁ గారణంబగుఁ జూండి
పగకు సంధి మనస్సు తగిన ప్రభువు
స్నేహహస్తంబు రాజకంఠీరవుండు
చాఁచగలఁడు మీ శీతలస్పర్శమునకు
వారిపైఁ బ్రేమ కాకున్న వచ్చియున్న
ప్రాణికోటికిఁ బెట్టుఁడు ప్రాణభిక్ష.

మఱియును

దుర్బలుఁడు కత్తి చేత శత్రువుల నోర్చుఁ
జెలిమి నొనరించి లోఁగొను బలయుతుండు
పోటు పోడుచుట ప్రాజ్ఞుల మాట గాదు
రణము ఫలితంబు రాజ్యసంగ్రహము కాదు.

ఎన్ని కష్టంబు లనుభవించియైనను గడకు వారెన్ని నిరోధంబు లేర్పఱచినను సహించి యహింసాసిద్ధాంతమును బైకెత్తి ప్రజామార్గదర్శకులు గావలెనని నీతికోవిదులగు బ్రహ్మనాదుల నుద్బోధించుచున్నాను.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

(లేచి) వీరులారా! గురిజాల ప్రభువులతో మా చెల్లి రాజ్యప్రదానంబుగూర్చి మాటాడి యొప్పించి మన సన్నిధికి వచ్చి యనవసరంబుగాఁ గయ్యంబు పెంచుకొనుట కూడని పని యనియు నీ రెండు పక్షంబుల వారును నైకమత్యంబున మెలంగుట శ్రేయోదాయక మనియు నింతిగాఁ జెప్పుచున్న ధరణికోటయునరాజుగా రైన కోటకేతు ప్రభువులకు వీరుల పక్షంబున హృదయపూర్వకనమస్కారంబు లొనర్చుచున్నాను. వారు గావించిన హితబోధ మవశ్యము పరిగ్రాహ్య మనుటకు సంది

యము లేదు. అశ్రుతపూర్వంబును నదృష్టపూర్వంబును నైన పతివ్రతాధురంధరత్వముగల నాగమ్మగారి చేతులలో మన మెన్ని యిబ్బందులు పడినను గడచినను వారు స్నేహహస్తంబు సాచుచున్నప్పుడు పరిగ్రహింపకుండుట సాధువర్తనుల లక్షణము కాదేమో యని శంకించుచున్నాను. కోపము తాత్కాలికమై క్షణభంగురమై యుండవలెఁ గాని దీర్ఘమై యవినశ్వరమై యుండుట ధర్మవేత్తలగు వారికిఁ దగదను విషయము పెద్దలందఱును సంగీకరించినదియే యని నేను మీకుఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. పరిస్థితులు విషమించియో పూర్వహృదయంబు పరిణామంబు నొందియో నాయకురాలు వచ్చి — మన మెందు కొఱకింత దూరము వచ్చి యుద్ధం బొనర్ప నిశ్చయించుకొంటిమో యీ రాజ్యము మఱల మన కిచ్చి సంధి సేయఁ గోరినప్పుడు మన మింకను బిగించుట తగునా? పూర్వ మన్ని దుష్కార్యములు సేసిన నాయకురాలి నూరక పోనిచ్చుట సమంజసము గాదని మీ రూహింపవలదని ప్రార్థించుచున్నాను. అలరాజు పగఁ దీర్చుటకై యుద్ధ మొనర్చినను జయమో పరాజయమో యెవ్వఁడెఱుఁగును? పరాజయ మగునో రాజ్యంబు కూడఁ బోవును గదా.

మా చెరల రాజ్య మిత్తుము మరలుఁ డనుచుఁ
ప్రార్థన మొనర్చె నాయకురాలు నేఁడు
జయపరాజయవిపులతర్జనము లేల
గతము మఱవంగ వలె సంధికార్యమునకు.

మఱియు

అయినది యేమో యైనది మ
హామతిమంతుఁడు నల్లగామ భూ
దయితుని ముద్దుతల్లుఁడు ని
తాంతయశుం డలరాజు పూవలే
వయసున త్రుంగిపోయెంట వల
వారికిఁ గూడ విచారమంట ని
శ్చయమని సమ్మికై కొనుఁడు
చాఁచిన చల్లని స్నేహహస్తముల్.

సభ్యాభిప్రాయము మెల్లుంగఁ గలవారమని విచారించి నడచుకొనుఁడని వీరులకు నేను విశేషముగాఁ జెప్ప నక్కఱలేదు.

ఏదెటులున్న లోకమున
కేనియు శంకఁగఁబోలు రాజ్య సం
పాదన మబ్బుచుండినను
బాము పగంగొని నిర్మలస్వభా
వోదిత సేనలం జముపు
చుండిన లోకము మెచ్చునే? ప్రజా
వాదభరానుసారిపరి
పాలనబుద్ధులు మీ రెఱుంగరే.

నాకుఁ దోఁచిన విషయముఁ జెప్పినాను. తరువాత వీరుల యిష్టము. అధికసంఖ్యాకులచే నిర్ణయింపఁబడు నట్టి తీర్మానమైనను నేను నంగీకరింతును గాని త్రోసివేయ నని చెప్పుచున్నాను.

— మల్లదేవుఁడు —

నాయకుఁడుగారు తమ యభిప్రాయమును వెలిబుచ్చినారు. ఇతరులు గూడ నెవరికిఁ దోఁచినట్లు వారు వ్యక్తీకరింపవచ్చును.

— బ్రహ్మనాయఁడు —

ఇట్టి మహానిర్ణయము గావించునప్పుడు ప్రత్యేకవ్యక్తుల గొప్పఁదనంబులఁ బరికింపరాదని హెచ్చరించుచున్నాను. ఎవరి యంతరాత్మ ప్రకారము వారు మాటాడవచ్చును.

— కన్నమదాసు —

(లేచి తనలో) మన వీరులలోఁ గొందఱకును సాయము వచ్చిన వారిలోఁ బెద్దలగు వారికిని దండ్రిగారాడిన పల్కులు మిక్కిలిగా రుచించి

నట్లు వారి ముఖవికాసములు శిరఃకంపములు గూడి పఱచుచున్నవి. కానిమ్ము నాకుఁ దోఁచినది నే జెప్పెదను. (ప్రకా) వీరవరులారా! వాక్చతురులైన కోటకేతుప్రభువు గారి వలెనే మా తండ్రిగా రగు బ్రహ్మనాయఁడు గారును సంధివిషయంబు పండొలిచి చేతఁ బెట్టినట్లు విశదీకరించియున్నారు. ఆ నాఁడన్యాయప్రధానంబైన కోడిపోరులో నొక కట్టుబోతు సాయంబున మమ్ముల నోడించి వనవాసంబున కంపఁగా నా బాలవృద్ధంబుగాఁ గానల పాలయిపోయి — ఒక యేడు గాదు — యేడేండ్లు భాషాతీతంబు లయిన కష్టంబులనుం దుస్సగుడుచుచున్నను దయ కొంచెమైనను లేక పాపభీతి యంతకు ముందే లేక భిల్లులం బంపి పశుహరణము మొదలగు దుష్కార్యంబు లాచరింపించి తుదకైనను మా రాజ్యము మా కీయక యేడిపించి యెత్తుళ్ళు చేసి రాయబారిగా వచ్చిన యలరాజును హత్య గావించుటకుఁ గూడఁ బాల్పడిన దుర్మార్గులింకను జీవించియుండుట యీ వీరుల మగతనంబునకుఁ గళంకముఁ దెచ్చుచున్నదని నమ్ముఁడు. మన సంగతి యెట్లున్నను లోకముకొఱకైనను నా దుస్స్వభావుల రూపుమాపుట న్యాయమని యభిప్రాయపడుచున్నాను. అది కాకపోయినను నీ సంధి వలన వారు మనకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ గావించిన మేలేమున్నది? మన మాచెర్ల రాజ్యము మన కిచ్చుచున్నారు. అంతియే కద. వీరి దుశ్చేష్టల వలననే కదా మన పశువులకు రక్షకుఁడైన లంకన్నను, రాయబారి యయిన యలరాజును జంపుకొంటిమి. ఈ దుండగముల కేమి ప్రాయశ్చిత్తము వారు విధించుకొందురు? అదిగాక, యొకవేళ నెట్టి నిరోధంబులఁ గలిగించుచున్నను సహింపసిద్ధాంతనిర్వహణము కొఱకు సంధిఁ జేసికొనవలె రాయబారి యగు కోటకేతుప్రభువు గారు బో చుచున్నారు. సంధిసూత్రములలో మతప్ర నిరోధకములగు సూత్రము లెవ్వియైనను న్న వేమో యింకను బయలుపడలేదు. ఎన్ని తీపిమా టలు పలికినను వారికిఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్త కానిదే సంధివాంఛనీయము కాదని నా నిశ్చ యాభిప్రాయము.

—* బాలచంద్రుఁడు *—

(లేచి) మహాశయులారా! పిన్నవాఁడన త్రోసిపుచ్చక నా మనవిని గొంతవడి వినవలెన సభాసదుల నందఱఁ గేల్మోడ్పులతోఁ బ్రార్థించు చున్నాను. మంచిచెడ్డల నారయునెడఁ జిన్నపె లను విషయం బవిచార్యంబు. మీలోఁ గొం దఱు మహాకేదారక్షేత్రంబు నందిలి ద్వృష్టాభిప్ర యంబు లను మొక్కలనాయీచెప్పుమాటలు తె లుగాఁ బరిణమింపవచ్చును. అక్కారణంబు నన్ను దూషింపం జనదు. ఈ సందర్భమున నా యభిప్రాయంబులు నేను విశదీకరించుట తప్పు గాదు. ధార్తరాష్ట్రసభామధ్యంబున దుర్యోధనాదులకు ధర్మోపదేశం బొనర్చు వికర్ణుని వలెను దండ్రి యెదుట హరిగుణకీర్తనంబు గావించుచు నీతి గఱపు ప్రహ్లాదుని వలెను నేను మీ యందఱ సమక్షంబున నిల్చబడి మిక్కిలి సాహసముతో మీ రీరాయబారి మధురవచనంబు లాకర్ణింప వలదని ప్రబోధించుచున్నాను. నేఁటి యుదయము నఱ జాజ్జ్వల్యమానంబై యుండిన మీ యుత్సాహాగ్నికిఁ గోటకేతుప్రభువుల రాయబారం పుంబఱుకు లార్ద్రకాష్ఠంబు లయినవి కాని నిజ మాలోచించినయెడ నాబోంట్ల కందఱకు నవి యెం

డిన చిరుగుత్రె దాని నుద్రేకింపఁ జేయుచున్నవి. వీరపుంగవులారా! నా మాటలు మీకుఁ బరిహాసాస్పదములుగా నుండునేమో కాని మిమ్ముల జూచిన నాకు యథార్థంబుగా జాలి కలుగుచున్నది. నిశ్చయముగా హృదయము మాఱియే నాయకురాలు సంధికి దిగుచున్న దనుకొనుచున్నారా?

అందిన జుట్టు లేనియెడ
సంగ్రామలు వాయకురాలి సుట్టు; నై
తిం దెగి పోరుశక్తి సమ
రీతి నెసంగిన; గాని మీరు మ
ధ్యందినచండభానునికి
తాతశతుల్యభుజాబలంబు మా
నం దెరలింప లేక కని
పట్టి విరోధుల మైత్రిఁ గోరెదిర్.

మిక్కుటమైన మార్పు గల్గఁగ న
పూర్వముగా జగజంత గౌరవం
బెక్కఁ, బరస్పరప్రియస
మాహితసంధికి లొంగునొక్కొ? యా
ఉక్కుకుతమాట చెల్లఁ గుల
టాపలిభక్తిసుభాషితంబు లే
చిక్కులఁ బెట్టఁగా మజలఁ
జెల్మికిఁ బూనినొ నమ్మవచ్చునే.

మఱియు

వేసానాకకుఁ శస్త్రధారత రణ
క్షేత్రాబ్ధిలో నుండి భా
హావిష్ణాతుని గోటకేతు నమరన్
సంధింతు రేని సంగరం
బే నింకన్ విరమింతుఁ బోరుటకు నా
కేమాత్రమున్ గాదు మీ
కాన్ జేరమి నైచి ప్రోవు మని హా
దస్యంబ్వమున్ బట్టి జు

ఛీ! నా చిత్తము గద్దిఁ దిన్నది; సమ
జ్ఞాసీవ సామంతగా
జానీకాదులు పొత్తు లౌదురు భివి
ప్యత్కాలమున్ దెంతయున్
జ్ఞానం బూని చరించుదానను గృహ
జత్వంబుతో నుండు" నం
చేవిన్ నమ్మక మిమ్ము నో విడఁగ మే
లే సంధి సూత్రంబులన్.

—కోటకేతుఁడు—

మీ రాజ్యము మీ కిచ్చుచున్నను నిట్టి విషమనియమములఁ గోరుట పాడిగాదు.

—బాలచంద్రుఁడు—

"రాజ్య మిచ్చుచున్నాము. రాజ్య మిచ్చుచున్నా" మనుచున్నారు! రాజ్య మూరక యిచ్చుచున్నారా?

రణము బాధను బడలేక రాజ్యమిత్తు
రంతియే కద — కోడెప్రాయంపుఁబిడుగు
వరిపయంకరు నలరాజు నణఁచినార
లింత కింత ప్రాయశ్చిత్త మేది చెపుడి.

—బ్రహ్మనాయఁడు—

అందుకొఱకా యుద్ధంబు సాగించి యీ సేనాసమూహంబును హతము గావించుట! ప్రాజ్ఞు లొప్పుదురా? మన వీరులలోఁ గూడఁ జాల మంది యీ మాట లొప్పుకొందు రని నే ననుకొనను.

(తెరలో నొకరు) నిశ్చయము.

—బాలచంద్రుఁడు—

అవును. పెద్ద లిట్లు ప్రోత్సహించుచుండ వా రేల యొప్పుకొందురు? మన యలరాజును

బొరిఁగొనినా రను కోపంబుచే మాత్రమే కాదు నేను వారి విధ్వంసనంబు గోరుట. ఇట్టి దుర్మార్గులు యథేచ్ఛంబుగాఁ బెచ్చుపెరుగుట లోకమునకు కనిష్టచేసి యకష్టంబులం గూర్చుటకే యని యెఱుంగుఁడు. అట్టి వారి దుండగంబులె యిట్టి మహాయుద్ధంబులు గాని యాపవు. లోకకంటకులైన దుర్మార్గుల జీవితము భూదేవికి సంతాపకరము. కంస, శిశుపాల, నరకాసురాదులను శ్రీకృష్ణభగవానుండు తెలివితక్కువ చేతనే నాశన మొనర్చెనా?

(సభలో నొకరు —) వినుండు వినుండు

(మఱికొందఱు) కుఱ్ఱవాఁడ్ర మాట విని మోసపోకుఁడు. బ్రహ్మనాయఁడు గారి మాట వినుఁడు.

(మఱికొందఱు గోలగా) చిన్నపెద్ద లను తారతమ్య మక్కఱ లేదు. పల్నాటి పౌరుషమునకు భంగముఁ గలిగింపకుఁడు.

(సభలో) వినుఁడు. వినుండు.

వలదు. వలదు.

(అని తెరలోపల గోల చేయుదురు)

—† బాలచంద్రుఁడు †—

(కోపవిచారములతో)

కదమర్త్యేశసభాసదుల్! వినతు ల
ర్పింతున్ వినుం డెల్ల రొ
ప్పదలన్ సంధి కొసంగి లోకముదుపన్
భూమండలం బెల్ల న
వ్వదె? మీ పౌరుష మేడ మంటఁ గలిసెన్
పర్వారె! కార్యంపురీ
కదన క్షోణికి వైరిభృత్యపటలీ
దర్పద్విజాలిన్ బదా
తిదళంబుం గొనివచ్చు టెందులకు? బు
ద్ధిన్ జాడ్య ముత్పన్నమై
కద యీ సంధికి లొంగుచుంటి రటు మీ
కాంతా దులన్ మీరు హా
యి దలిర్పన్ వసియింప కేఁడులకు సి
వృద్ధ్యూహనిం గొంచు న
మ్మద మొప్పం బడివచ్చినారు? వలగా
మఁ బ్రఖ్యాత వర్ణింగ దు
ర్మద రోగంబున నాఁడు దాని దగు దు
ర్మంత్రాంగముం బూని ము
న్నిదిరా! పంపిన రాయబారిని విషా
హారంబుచేఁ జంపఁగాఁ
గద మీ రందఱు వచ్చినా రిటకు;

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

ముఖ్యముగా రాజ్యము సంపాదించుకొనుటకే యుద్ధమునకు వచ్చినాము.

—§ బాలచంద్రుఁడు §—

భూఖండం బొసంగంగ మీ
హృదయాంతఃపరివర్తమానబహులో
ద్రిక్తావద్యోగ్రరా
జదమర్షాగ్నిశిఖాకలాపము లికం
జల్లాఱునే? యల్పస
న్మదులారా! మొదలింటినుండియు విజృం
భదసూయాయుంట కా
క దురన్యాయము కోడిపోరితములోఁ
గావించి ఘోరాటవీ
పదముం గూర్చిన టక్కులాఁడిఁ బగగం
పన్ బాలరండాలలా
మ దురద్యోగిని నాగమఁ గదిసి యా
స్మత్సత్స్వరం బెల్ల వా
యు దయాశూన్యత బాణతో పఁరగదా
వ్యాఘాతపాఁపరిన్
విదళింపన్ వలెఁ గాని స్త్రీ యగుట ద్రో
శీర్యంబు సూపించి చం

పుదమన్నన్ మనకేకొ అంత ; యెటులేఁ
బోరన్ సమీపించి తా
నెదురం గాయము పుండుసేసి విడుతున్
హేలన్ విషం డామెక
భ్యుదయం బూన్చుచు రాయబారికి విసం
బుం బెట్టు నా కుటిలా
స్పదమై యుంచిన నర్సరాజును — బలి
ప్రసన్మదోద్రేక శౌ
ర్యదురంతస్థిర ధైర్య బాహుబలులా
రా! దుష్ప్రలాపంబు గా
విది వల్లాముని గుండెగాలమయి నే
నెట్లే నృసింహాధిపున్
మదహాస్తిన్ హరి రీతిఁ బైఁబడి విసిశం
భద్ధస్తశాతాసిచేఁ
గదనక్షోణిజనంబు తల్లడపడన్
ఖండింతు శీర్షంబు నా
దిదియే నుండి ప్రతిజ్ఞ; చెప్పెదను నే
నీనాఁడుఁ బాలింతు న
య్యాది బ్రహ్మాదులు వచ్చి యడ్డయిన మా
ద్యత్ఖడ్గవిక్షేపమా
త్రదళచ్ఛాత్రవ ధైర్యకంధుకుఁడనై
దర్పించి పోరాడ నే
ర్చెద; పెన్కాడుటలేదు; నే నొకఁడనే
చెండాడఁగా నేర్తు నాఁ
డుది భంగిన్ శిబిరంబులం దొదిగి పో
టుం జూప కిల్లుండుటా?
మది కారాటములేదె? యిం దసువులన్
బ్రమ్గించి దోర్దర్ప సం
పదఁ జూపించి జనాళి మెప్పఁ గొనరే!
పల్నాటి వీర్యంబు చం
పుదురే? పౌరుషహీనులార! యిటు మి
మ్ముం బాసి నే నొంటినై
న దురంబందుఁ బ్రతిజ్ఞఁ దీర్చికొన ప్రా
ణం బైన నర్పించెదన్.

(కూర్చుండును)

(తెరలోఁ జాలమంది చప్పటులు సలుపుదురు.)

—* బాలచంద్రుఁడు *—

మొదటఁ దమ యుపన్యాసములో నెట్టి నిరోధముల కైనను సహించి యీ సంధి కొప్పుకొనుఁ డని రాయబారిగారు హెచ్చరించినారు. అవి మతప్రచారనిరోధము లేమో? అవిగూడ సంధిసూత్రములలోనివే?

—‡ కోటకేతుఁడు ‡—

సంధి యెంతమాత్ర మిష్టము లేని వారి కా సూత్రముల మాట యెందుకు లెండు.

—† బ్రహ్మనాయుఁడు †—

అవును. నేను గూడ మఱచినాను. మాచెర్ల రాజ్యము మా కిచ్చిన యొప్పుకొనుచు నిం కేవయిన వారు చెప్పిరేమో తెలిసికొనవలెనని యున్నది.

—♦ కోటకేతుఁడు ♦—

మీరు మాచెర్లరాజ్యము తీసికొనుట యును, నందుకు బదులుగా నాల్గు సంవత్సరములు మీరు పంచమాస్పృశ్యతానిరోధక ప్రచారమును మానుకొనున ట్లొడంబడుటయు సంధిసూత్రము లలో ముఖ్యమైనవిగా నుండవలె నని నాగమ్మ గారి యూహగా నున్నది. ఆమెను గూడఁ గొంత వఱకుఁ గ్రిందికి దింపవచ్చును. నా కా ధైర్యము గలదు. రెండు పక్షంబులవారును దమ పట్టుదలలు సడలువిడిచిన గాని సంధి పొసఁగదు గదా. అయి నను నా విషయ మేల — రాజ్య మిచ్చినను సంధి యక్కఱలే దనుచున్నారు గదా.

—♦ బ్రహ్మనాయుఁడు ♦—

ఏమీ! మాలమాదిగల యభివృద్ధికై చేయు ప్రచారమును మేము మానుకొనవలెనుగా! ఎంతమాట! ఈ మాచెర్లరాజ్యము మాకిచ్చినను

సరియే. లేకున్నను సరియే. చిరకాలము ప్రజా హితాజీవనంబునం దుండి నిమ్నజాత్యుద్ధరణప్రచారము చే లోకోద్ధరణంబును దానిచే నాత్మోద్ధరణం బును గావించుచున్న మా పవిత్రకార్యంబుల కడ్డు గలుగునట్టి సంధికి మేము బద్ధులము కామని వారు స్పష్టముగా ముందే యెఱింగియుండుట మేలు. రాజ్యానుభవముచే నైనను గొంత లోటు గల్గిన నొప్పికొందుము గాని మాలమాదిగల నుద్ధరించు ప్రయత్నంబులందు మాత్ర మెవ్వ రడ్డుపడినను నోర్వఁజాలము.

—‡ మల్లదేవుఁడు ‡—

నాయకుఁడు గారితో నేను బూర్ణముగ నేకీభవించుచున్నాను.

—* కోటకేతుఁడు *—

రాయబారంబున కేమని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెదరు?

—‡ మల్లదేవుఁడు ‡—

నిమ్నజాత్యుద్ధరణప్రచారము నొక దినమైనను నాపక యహరహము యథాపూర్వము దానియందే నిమగ్నులము కాఁదలఁచితి మని చెప్పవచ్చును. వారి కంగీకారమైన మాచెర్లరాజ్య మిచ్చినచో మిగిలిన వీరుల నొప్పించుటకుఁ బ్రయత్నముఁ జేయుదుము. లేకున్న యెడల యుద్ధమే రాజ్యవిషయంబును బరిష్కరింపఁగలదు.

—‡ కోటకేతుఁడు ‡—

(లేచి) సంధి మీ రంగీకరింపకుండుటచే నీ కారంపూడి యుద్ధ మెందఱ వీరోత్తంసుల బలి దీయునో తెలియదు. అన్నిఁటికిని భగవంతుఁ డున్నాఁడు. పోయి వచ్చెదను. నమస్కారము.

(బ్రహ్మనాయనితోఁ గోటకేతుఁడు నిష్క్రమి) తెరపడును.)

దృశ్యము. 23

రామశాస్త్రి ప్రవేశము.

—‡ రామశాస్త్రి ‡—

బ్రాహ్మణజన్మ మెత్తి పురోహితకర్మలం దుఁ గాలముఁ గడపు నేను బ్రహ్మనాయుఁడు గారి మాట నిరాకరింపలేక పంచాంగముఁ జెప్పుటకు గారంపూడి వచ్చినందులకు మనస్సు సహజబ్రాహ్మణశాంతగుణంబుల నీసడించి యుద్ధభూమిగ్నిదుముకు నంత యుద్వేగంబున నవశం బగుచున్నది. ఆహా! ఏమి యుద్ధము! ఈ కారంపూడి యుద్ధము నందుఁ బల్నాటి వీరులు ప్రదర్శించుచున్న యపారపౌరుషప్రతాపప్రదర్శన విజృంభణంబుల వృత్తాంతంబు లాకల్పాంతస్థాయులై కాలాంతరములచే మోఁదుచుండఁగల మా తెనుగుబిడ్డల మగతనంబుల నప్పటప్పటికి మఱల మఱలఁ జివురు వెట్టించుచుండును గాక. మతవిషయంబున రెండు పక్షంబుల వారును సడలువిడువకుంటచేఁ గోటకేతుని రాయబారంబు విఫలంబై యుద్ధము రెండు దినంబులు సాగి తృతీయదినంబు గడచుచున్నది. మన పక్షంబు నందలి వీరులలో నొక్కండగు గోవిందుల బాపినీఁడు ధరణికోటాధీశ్వరుండయిన భీమదేవునితోడఁ బోరి యాతని మూర్ఛాక్రాంతుం జేసి యనంతరము కోటకేతువు హస్తలాఘవంబున కాఁగలేక లోకబాంధవునితోఁ బాటు పొందుటయు, నా వైపు మాచెర్ల వీరారెడ్డి మన పినమల్లేవుని నిహతుం జేయుటయుఁ జూడఁ గొంచెము హృదయంబునకుఁ బరితాపంబు గలిగినది కాని బ్రహ్మనాయని యొక్కయు బాలచంద్రుని యొక్కయు నకుటిలవీర్యవిహారంబును నేత్రోత్సవంబుగాఁ జూడఁగనినప్పుడు తన్మయత్వంబున

మాఱిఁగిపోయితిని. బ్రహ్మనాయఁడు రథస్థుండై కోదండంబు చేత ధరించి సపత్నవాహినీకదంబంబుల దృష్టివిక్షేపమాత్రభయకంపితులం జేయుచుఁ బ్రత్యాలీఢపాదుండై వియోగుల మానసంబులఁ జక్కుపఱచు పంచబాణుని తెఱంగున బాణం బరపి సత్త్వవిభావోపభావంబులు వోలె వెలువడుచుండు భల్లంబులఁ గుప్పనఁగూరగాఁ బఱపుచు హాహాకారనాదంబులు సలుపు రిపుల మొఱ్ఱల నాలకించుచు హృదయకూలంకషంబైన కరుణారసంపు వెల్లువను దాత్కాలికముగాఁ దెచ్చిపెట్టించిన సైన్యంబున నణఁగఁజేయుచు శిరంబులఁ ద్రెవ్వనేయుచు శిరోజంబుల నుప్పరంబున కెగయఁ గొట్టుచు జిహ్వాగ్రంబుల నుండి యసృగ్ధారాసంపాతంబు లొలికించుచు హస్తపాదంబులలో నొక్కటొక్కటి ఖండించి వికృతాకారంబు సేకూర్చుచుఁ గళేబరంబుల నొక్కమ్మడిఁ గూల్చుచు నానావిధ భీషణసమరక్రీడాలోలుండై పగవారి మూకలఁ గృశీభూతంబులు గావించుచుఁ జెచ్చెరేఁగి యుండుట చూడని వాని జన్మమేల! మఱియుఁ దండ్రికి దీటగుచు విరోధిప్రతిఘటనంబు లనెడి తాళచ్ఛదకుఠారంబులఁ బరశురామప్రీతి సేసిన బాలచంద్రుని శౌర్యాగ్ని వర్ణింప నెవరు సాహసింపఁగలరు? పినమద్దేవుని జంపిన సంతసంబున బోవుచున్న నూకుల వీరారెడ్డిని బిలిచి బాలుండు తలపడి వానిని వధం బొనరించిన విధంబు జ్ఞప్తికి వచ్చినా హృదయము భయభ్రాంతం బగుచున్నది. అంతియ కాక మన వైపు వీరులగు కన్నమనాయుఁడు, ముత్తసాని పిచ్చిరెడ్డి, నర్మాల కోటిలింగము, పైడిమఱ్ఱల ముత్యాలు మున్నగు వారందఱు నాయా ప్రదేశంబులఁ గోలంకి పీరాస్వామి, పాలపర్తి రామానాయుఁడు, పొదిలెపాపన్న, కారంపూడి కనకరాజు, కలవగుంట కాశీపతి మొదలగు వీరులతోఁ బోరిన క్రమంబు గూడ నాశ్చర్యపాదకమై యున్నది. ఆహా! యుద్ధమెంత భీత్యావహము! (కొంచెముండి) సరే, నేనింక నాయుఁడుగారి యాజ్ఞ చొప్పున, నలరాజు తండ్రియును బుత్రశోకంబున గృశించి మంచ మెక్కినను యుద్ధవార్తల నెప్పటి కప్పుడు వినఁ నారాలుగుఱ వచ్చియున్న కొమ్మరాజు గారి కడకుఁ బోయి యీ యుద్ధవిషయంబులు నివేదించి పోయెదను. నేఁటితోఁ దప్పక యుద్ధము ముగియవచ్చునని పెద్ద లనుకొనుచున్నారు. ఇఁక కొంచెము సేపటికి బాలచంద్రుండు నాయకురాలిపైకిని బ్రతిజ్ఞానిర్వాహణము కొఱకు నరసింగరాజు పైకిని బోవునని యనుకొనుచున్నారు. నా పని నెఱవేర్చుకొని త్వరగా యుద్ధభూమికిం బోయెదఁగాక.

(నిష్క్రి)

దృశ్యము 24
కారంపూడి యుద్ధభూమి.
బ్రహ్మనాయఁడు ప్రవేశము.

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

గురిజాలనుండి మాచెర్ల రాజ్యమును విభజింపఁ జేసికొని వెడలుటకును దెన్నఁడో కాని యీ మధ్యకాలంబున నెన్నఁడును యుద్ధస్పర్శం బంటని కారణంబున బ్రభవించిన యీ రణకండూతి నలగామసైన్యసంఘర్షణంబున నీ నాలుగు దినంబుల నుండియుఁ గొంతవఱకుఁ దీఱినదని చెప్పవచ్చును. ద్వారసముద్రమునుండి వచ్చిన యాశ్వికుల సంఖ్య మితిమీఱియుండుటచే నది

దాదాపు నిన్నటిదినం బంతయు నుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములకును దీఱిక లేకుండఁ జేసి తమ యసాధారణంబైన బాకులపోటులచే నా మగంటిమి నెంత యుఁ బరీక్షించిన దని చెప్పవచ్చును. తొలుదొల్త వారి పోరాటపుఁదీవ్రతను మించిన సంఖ్యాబాహుళ్యమును జూచి యించుక వెఱఁగందితిని గాని మాచెర్ల చెన్నకేశవుని యనుగ్రహంబున ధైర్యం బినుమడింప సాహంకారంబుగా రేఁగి బాణకౌశలంబున వారి నెల్లరఁ గసిమసంగితిని గదా. తక్కుంగలవారి నీ నాఁడు కన్నమదాసునకును బాలచంద్రునికిని నొప్పగించివచ్చితిని గాని బాలుని దృష్టి నాయకురాలిపైకి నరసింగరాజు పైకిం బోవుచున్నది. నరసింగరాజుఁ జూచిన జాలి వోడము చున్నది.

> బాలచంద్రుండు ప్రతిన దప్పని మగండు
> పసితనంబున బెంచిన వాఁడ నగుట
> నకట! నరసింగు కర్మ మెట్లగునో యంచుఁ
> బరిపరివితంబుల మనస్సు పరితపించు.

ప్రతిజ్ఞాపరిపాలనాపేక్షతో సమరంబున దుమికిన వీరుని చర్యలఁ గూర్చి నిర్బంధించుట తగదు. యుద్ధంబున నే వీరుం డెట్లు పరాక్రమింపఁ దలఁచునో యట్లు పోసియవలసినదియే కాని యడ్డుపడుట వాడిగాదు. కానిమ్ము దైవమే కలఁడు.

(తెరలో)

> ఘనబాహూరుబలస్ఫులింగములు జా
> గ్రద్భీణవేగంబునన్
> దనుకన్ నాయకురాలు గొల్మసఁగి బా
> ధల్వెట్టుచున్నన్ భయం
> బున బల్వెత్తఁగ వచ్చునే! యబలతోఁ
> బోరాడఁగా లేరె? మా
> ర్కొని చూపింపుఁడు సేనలార! సమర
> ప్రోచ్చండధైర్యంబులన్.

(విని) ఓహో! సేనాని యెవ్వరో దళంబులకు ధైర్యంబు పురిగొల్పుచున్నాఁడు. నాయకురాలవంక నుండి వచ్చి యీ మును ముం జెండాడఁ బ్రారంభించుచున్నట్లున్నది. ఎదురు వోయెదఁ గాక.

(నిష్క్ర.)

దృశ్యము 15

నాయకురాలు ప్రవేశము.

ఒక వైపు నుండి బ్రహ్మనాయఁడు ప్రవేశించును.

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

> విష్ణుభక్తులు తిరుమంత్రవేత్త లీరు
> ధైర్యవంతులు గద మాలదాసులార!
> ఆఁడుదానికి వెఱవ సిగ్గైనలేదె
> రండు చూతము నాయకురాలి బిగువు.

—§ నాయకురాలు §—

(విని) అదుగో! మగవాఁడు బ్రహ్మనాయఁడిటే పంచముల వెనుక వేసికొని వచ్చుచున్నాఁడు. కోడిపందెము నాఁడు దప్ప నీలోపుగ నే నెన్నఁ డీతని మొగంబును దగ్గఱగాఁ జూడలేదు. నేఁడు మంచి యవకాశము దొరకినది. ఈయనను నీయన వీర వైష్ణవమును బరుగులెత్తించెదఁ గాక. (ప్రకా —— నాయునితో) రండు. నాయుఁడు గారిని సమీపించి చాలకాలమైనది.

—◆ బ్రహ్మనాయఁడు ◆—

అవును. చాలకాలమైనది. ఈపరిస్థితులతో సమీపించుటకు మీచలవయే కారణము.

—◆ నాయకురాలు ◆—

నా దేమున్నది? అంతయు స్వయంకృతాపరాధమే.

—† బ్రహ్మనాయఁడు †—

నిజమే. ఏడుసంవత్సరంబులు గడువు దాఁటఁగానే రాజ్యమాక్రమించుకొనక పోవుట స్వయంకృతాపరాధ మేమో?

—† నాయకురాలు †—

మీ రంత పోగరుబోతుదనమున రాజ్యంబున ప్రవేశించుట చూచి యూరకొనుటకు మే మేమి గాజుల్దొడిగించుకొని యుండలేదు గదా.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

నిశ్చయమే. మీకు గాజులు లేవు.

పసితనమునండె తలవ్రాఁతఁ బద్మభవుఁడు
చేతిగాజులఁ దొలగింపఁజేయ మీరు
తొడిగితిరి నలగాము చేతులకు వాని
నాతనికి వచ్చె నెత్తికిఁ జేతు లిపుడు

—§ నాయకురాలు §—

నేనందుండి సర్వాధికారంబును నంకుశంబు వహించి యుండుట చేతనే పల్నాటి రాజ్యం బను మదపుటేనుఁగు వశీకృతమై యింతటి ప్రఖ్యాతికిఁ గారణంబై పరరాజుల కాదర్శప్రాయమై యున్నదని గ్రహింపుఁడు. భగవంతుఁ డానాఁడు నా వంటి దాని నొక తెను గద్దె నెక్కించి మతప్రతిష్ఠఁ గాపాడెఁ గాని లేని యెడల మున్ను మీ పరిపాలనము క్రింద నున్న మాచెర్లరాజ్యము వలె మా గురిజాలరాజ్యము గూడ „సర్వము జగన్నాథ" మై బ్రాహ్మణు లనియు మాల లనియు భేదములు లేకచెడిపోయెడిదే.

—§ బ్రహ్మనాయఁడు §—

నా చేతులలోనే గురిజాలరాజ్య మున్న యెడల నట్టిగొలఁది గొప్పభేదముల నంతరింపఁ జేసెడి వాఁడనే.

మానవు లందఱుఁ సరిస
మానులు పుట్టుకచేతఁ; గొందఱన్
మానితరీతిఁ గొందఱను
మాలుగఁ జూచుట పాడిగాదు; లో
కానుభవంబు పంచముల
యందున దూష్యము; మాలమాదిగల్
దీనులు, వారి యుద్ధరణ
దీక్షయె కావలె రాచవారికిన్

పతితు లగు వారి నుద్ధరింపంగ వలయుఁ
గొలఁది గొప్పల భేదంబు గూడ చెపుడు
అర్థమునగాని తారతమ్యములు లేవు
వారి సేవించు సేవ యీశ్వరుని సేవ

మాలమాదిగలు గూడ మానవులని యెంచి వారి యార్థికదౌర్బల్యముఁ దొలఁగించి యింత కూడు వచ్చు నుపాయంబులు సేకూర్చి చదువు సంధ్యల కవకాశములు గల్గించిన యెడల వారు బ్రాహ్మణులకుఁ గూడఁ జోడౌమణులై ప్రకాశింతు రని నమ్ముఁడు.

—† నాయకురాలు †—

ఇట్టి యసత్కార్యములకుఁ బూనియుండుట చేతనే యనావశ్యకంబుగాఁ బాలవంటి మీ రేచర్ల వంశంబునకుఁ గళంకంబు గల్గించుకొనుటయే కాక మీ వైష్ణవమతంబులో నున్న వారికే

బ్రాహ్మణులగు వారికిఁ గొందఱకు మీరు సరిపడకున్నారు.

—♦ బ్రహ్మనాయఁడు ♦—

అవునమ్మ. లోకం బంతయు నెవ్వరు మెప్పింపఁగలరు. సత్త్వగుణసంపన్ను లయిన మహాత్ములకే విరోధు లుండుట తటస్థించుచున్నది. ఇఁక నా వంటి వారికా? అయినను వైష్ణవులలోనే కొందఱు మమ్ములను మా పరిపాలనమును నిందించు వా రుండి రంటిరి కాని పరమతసహనంబున్న మా చెన్న రాజ్యంబులోని మా శైవులే కొందఱు మీ గురిజాల పరిపాలనం బీసడించుచుఁ బంచమాస్పృశ్యతా ప్రచారవిషయంబున దప్ప మిగిలిన సర్వనియమము లందును సర్వపరిపాలన పద్ధతులందును బెదమల్ల దేవ రాజచంద్రుని వేనోళ్లఁ బొగడి యున్నారు. దాని కేమనెదరు?

-† నాయకురాలు †-

(నవ్వుచు) ఆ నియమములు నా పద్ధతు లేవియో యొక్కింత దెలుపుఁడు. నే గూడ విని యెదను.

—† బ్రహ్మనాయుఁడు †—

మీరు మా ప్రతిజ్ఞలను విని యుండరా?

కూలినాలిజనంబుఁ బోషి యుంచుమె కాని
రాజభోగంబు దూరంబు మాకుఁ
ప్రజకు వాక్స్వాతంత్ర్యవర మిచ్చితిమి కాని
వాంఛాధనంబు మా వైపు లేదు
మమ్మ విమర్శించు మనుజు మన్నింతుము
కారాగృహావాసిఁ గాఁ డెందు
మద్యపానాసక్తి మాపింతుమే కాని
కల్లు ద్రాగించి మంకంబు గొనము
దృఢశరీరుల బిచ్చ మెత్తింప నీము
యాచన యొనర్చువాఁడు శిక్షార్హుఁ డగును
బడుగుప్రవృత్తిని మొదలంటఁ గెడపినాము
నమ్మ మీకు మాకుఁ బొంతనయె లేదు.

-† నాయకురాలు †-

నాయుఁడుగారూ! వింటిమి. వింటిమి. మీ ప్రేలితో మీరే కన్ను బొడుచుకొనుచున్నారే! తిండికి లేక తపించు కుటుంబమును రక్షించుకొనుట కాడాడఁ దిరిగి బిచ్చమెత్తికొను బిచ్చగాండ్రను గూడ శిక్షించినామని చెప్పుకొనుచున్నారు. ఆహా! ఏమి మీ పరిపాలనప్రతిభావిశేషము! నాకడ్డ చెప్పితిరి చాలుఁ గాని మఱొక్క యెడ వాకొనకుఁడు. గేలి సేతురు.

—* బ్రహ్మనాయఁడు *—

పడుచుదనమున నుండి దార్ఢ్యవంతులయ్యు నది యొక వృత్తిగా నెంచుకొని బిచ్చ మెత్తువారు దండుగ్గులుగారని కించిద్జ్ఞులైన ననఁగలరా? అట్టి వారికి బిచ్చంబు వెట్టుట మహాపాతకం బని యుదారబుద్ధి గల గృహస్థులు గ్రహింపవలయును. బలశరీరులకు ముష్టి వెట్టుట వారికి సోమరితనంబు నేర్పి సంఘముపై ననవసరమైన బరువు వేయుట తప్ప వేఱు గాదు. మిక్కిలిగా బలహీనులయిన కుంటి గ్రుడ్డి మొదలగు వారికిఁ బ్రభుత్వమే యుచితముగా భోజనము వెట్టి భగవద్ధ్యానాది సద్గుణంబు లలవడఁ జేయవలెను

-♦ నాయకురాలు ♦-

మీ పద్ధతు లేవి చూచినను లోకమున కపహాస్యములుగాఁ గన్పట్టుటయే కాక నింద్యంబు లని కూడ హెచ్చరించుచున్నాను. ఇట్టి బుద్ధి నిర్వ్యాసము గల దుష్పరిపాలకులు పుట్టి ధర్మదేవతను గుమార్గంబులం ద్రిప్పి వంచించి జీవించుచుండఁగాఁ జూచుట మా వంటి ధర్మోద్ధారకుల కవమానకరంబుగా నున్నది. మీ జాతకములు మంచివి కాకపోవుట చేతనే యీ కారంపూడి యుద్ధము గలిగినది.

ఈ మహాసంగ్రామంబున మీ నాశనము మీ లోకోపద్రవకరపరిపాలననాశనము పరిసమాప్తి గావించి జయభేరి మ్రోగించెదఁ గాక. మన ప్రసంగము లింతటితోఁ జాలును. రమ్ము. యుద్ధంబు సేయుదము.

(తెరలో)

ఒక పూర్వైనను జేతిలోఁ బడక యెం
దో చేరి మా పంచమా
శ్వికులఁ వైష్ణవవీరులఁ శివమతా
వేశంబుతో నీ యజాం
డకటాహం బదరంగ ద్రెత్తు నని మా
టల్ గోట లెక్కించు నా
యకురా లెక్కడనుండెఁ జెప్పఁడు పుటం
బార్తుఁ నిమేషంబునఁ.

—§ నాయకురాలు §—

పుల్లైవిస్తరాకు వలె నా గుంటఁడు బాలచంద్రుం డెంత మిడిసిపడుచున్నాఁడు. (బాలు నుద్దేశించి) ఓరీ! బాలుఁడా! నీ పిల్లదనపు దుడుకుదనము లింకఁ జాలింపుము. ఇదిగో ముందుగా మీ యయ్యకు బుద్ధిఁ జెప్పి యనంతరము నీ పయికి నురవడించెదను. (నాయునితో) ఏమి యాలోచించుచున్నావు! కొడుకు సాయంబు గూడఁ దీసికొని కాని నాతో యుద్ధ మొనర్పలేవా యేమి?

—§ బ్రహ్మనాయఁడు §—

ప్రసంగించుట మాత్రమే కాక స్త్రీలపై గవిసి యుద్ధంబు గూడ సేయు నంతటి దౌర్భాగ్యమునకు నన్ను బాల్పడు మందురా!

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~
~~జి[illegible]~~
[redacted]
~~[illegible]~~
~~యొండేల [illegible]~~
శుద్ధపౌరుషఘోరజ్వాలలను విడిచి
ఆఁడుదానిని బోరాడు వాఁడు గాఁడు
చండశాసనబిరుదభాస్వంతుఁ డయిన
మగలకు మగండు వెలమ బ్రహ్మనతపస్వి,

(ఖడ్గ స్థి నభినయించి) ఛీ! నత్యాసుతి కొల్గితినే (ఆలోచించి) ఆ-హ్రా-నా. అపగిపూర్ణులతోఁ వలిపితివే. (ప్రకా) నాగమ్మగారూ! ఇన్ని దినంబుల నుండియు మా యెడలఁ గావింపబడిన దౌష్ట్యంబులచే మీతో నొకచేయిఁ జూడ వలె నని వచ్చియున్నను—యెంత మూర్చుకొన్నను స్పష్టంబుగ నున్న యీ యబలారూపము సూచి మజల మనస్సు వెనుకడుగువైచినవి. నే నాఁడువాండ్రతోఁ బోరఁ దలంపను. మిమ్ము యుద్ధంబున మార్కొన నా పుత్రుండు బాలుండు చాలును. అదుగో! అతఁడు గూడ నిటే వచ్చుచున్నాఁడు. మీ రిర్వురుఁ దలపడుఁడు. పోయి వచ్చెదను.

(నిష్క్ర-)

—♦ నాయకురాలు ♦—

ఆహా! పైకి 'నబల' యని దూఱాడుచున్నను నా విస్ఫుటపౌరుషవిభవంబు గ్రహించుటచేఁ దూలిపోవుచున్న నాయుఁడు గారి మగఁటిమి ప్రశంసార్హము. హామ్మ. తండ్రిగౌరవం బింత చక్కఁగా నున్నది. ఇఁకఁ గుమారుని పరితాపముఁ జూడవలెఁ గాఁబోలు.

పల్నాటిపౌరుషము.

— * బాలచంద్రుఁడు * —

(పూర్వపద్యము ... "ఒకవృత్తైన..." మఱలఁ జదువుచుఁ బ్రవేశించును) (వినుట నభినయించి) ఏమీ ~~ఇంకను ముందునకుఁ~~ బొమ్మనుచున్నారా? మఱచితి:

(సమీపించును)

— § నాయకురాలు § —

బాలుఁడేవో లేఁత సొరకాయలు దెగనఱుకు చున్నాఁడే.

— ‡ బాలచంద్రుఁడు ‡ —

నాగమ్మా!

లేఁత సొరకాయ కోఁతలో, లేకయున్న
వెలమబిడ్డని బిరుసుమొక్కలపుజగిరియె
బాలుఁడనొకొ నీ పాలిఁటి కాలుఁడనొకొ
పట్టిచూపెద రాఁకుమ్మ పుట్టకుంక.

— † నాయకురాలు —

ఓరీ! బుడుతా! చిన్న పెద్దలను తారతమ్యంబు లేక యధేచ్ఛగఁ బేలుచుంటి నీ నోటికిఁ దాళము వేయించెదను జూడుము. ఉచితజ్ఞత యెఱుంగని వాఁడవు నీవు పుట్టి యా బ్రహ్మనాయనికిఁ గూడ నపకీర్తిఁ దెచ్చుచున్నావు.

— § బాలచంద్రుఁడు § —

(నవ్వుచు)

మహిళకష్టపరంపరామగ్నుఁ జేసి
కలఁచి చీకాకుపెట్టిన నెలఁత కెపుడు
బ్రహ్మనాయనిపైఁ బ్రేమ పట్టెఁ జెపుమ
చెడి బ్రతుకుదాని కుచితానుచితము లేల.

"పుట్టుకుంక" యని నందులకా యింత నీల్గుచున్నావు!

అవిషహ్యంబులు నీవు మా కిడిన కష్టానీకముల్ మంత్రిపీ
ఠ వశం బయ్యును వీధిపోకిరుల మాడ్కిం బోవు నీ కేలగా
రవరీతిం బిలుపుల్? నుకీలురకము ర్యాదల్; భవద్వ్యాప్తి కా
చివడంబో సితిఁ — బై — న — బాలుఁడను — నౌచిత్యంబు నా కేటికిన్.

అయినను నంత మాయారచనాప్రవీణవై సాధువుల నల్లడతల్లడఁ బెట్టు కుతంత్రజ్ఞ నెంత యవమానించినను దోషంబు లేదు. ఒకవేళఁ దాము గూడ మంత్రిపీఠార్హులగుటచేత మా తండ్రిగారు నిన్ను గౌరవింపవచ్చు నేమో కాని తెగబడి రణరంగంబున నపారశౌర్యంబును బ్రదర్శించు యోధుల కీ యుచితానుచితజ్ఞత లక్కఱలేదు. అయినను — ఆ గౌరవము నీ వంటి చిలిపిగయ్యాళి యెడ్డఁ జూపుట కేవల మవివేకము.

— † నాయకురాలు † —

అవివేకమో వివేకమో చూపెదను. బీరంబులు పాలించి మగవాఁడ నైతివేని నిలువుము.

— § బాలచంద్రుఁడు § —

ఏమీ! మగవాఁడ నైన నిలువవలెనుగా! అవాచ్యంబులును దేహసంశోషణాపాదకంబులును నగు చెడురోగములచేఁ జివికిపోయినను వస్త్రధారణాద్యలంకరణంబులచేఁ బొంగిపడుచున్న వెలయాలు తీరున సైన్యంబె తఱుగ మడియుటచే లోన కృశించుచు నీ వీరుని యెదుటఁబడ నగుపడుచున్న నీ బోటి ముదిబోడితోఁ దలపడుట కేమంత మగతనము గావలెను!

—* నాయకురాలు *—

బురదలో రాయి వైచుట వలె యుక్తాయుక్తపరిజ్ఞానము లేని యల్పునితోడి ప్రసంగము ప్రాజ్ఞులకుఁ గూడనిపని.

—‡ బాలచంద్రుఁడు ‡—

నా మాట యేమి గాని యుక్తాయుక్తపరిజ్ఞానము నీకు మాత్ర మెక్కుడుగా నున్నది.

మా తాత రేచెర్ల మాన్యప్రాంతీయంబు
జవ్వాత్రన్న కీక కీడ్పుచు నాఁడు
విషమప్రయత్నమై విషభోజనము పెట్టి
మలిదేవులం జంపఁ దలఁచు నాఁడు
శాంబరీకుక్కుటసమరంబు సాగించి
యవనిఁ గైకొని కాన కనుపు నాఁడు
అడవిపాలయిన మా యాలమందల నెల్లఁ
జెంచులఁ బంపి దోపించు నాఁడు
అందఱకు బాంధవుండు ప్రాయంపుఁ గుఱ్ఱ
ధీరుఁ డలరాజు మా రాయబారి రాఁగఁ
జట్టి హింసించునాఁడు నే పట్టుఁజేరె
నీకుఁ గల్గు యుక్తాయుక్త నిర్ణయంబు

—‡ నాయకురాలు ‡—

ఓరీ! మాటిమాటికి రాయబారిగా వచ్చిన యలరాజు మృత్యువువాతం బడుటకుఁ గారణము నేనే యని మీ రందఱు నొక్కి వక్కాణించుట యెంత సిగ్గుమాలిన పనియో మీ రింకను గ్రహించుట లేదు. ప్రధానమంత్రిపీఠం బలంకరించి యీ విశాలమయిన పల్నాటిరాజ్యంబంతయు నవిచ్ఛిన్నముగాఁ బరిపాలన మొనర్చుచు రాష్ట్రంబులోని మాననీయు లగు వారి కందఱకు స్తుతిపాత్రనై యుత్కృష్టప్రజారంజక జీవితంబు నడపుచున్న నా వంటివారిపై నిట్టి నిందాపవాదంబులు మీరు వేసినను లోకము మాత్రము మీ మాటలు నమ్మునని విశ్వసింపకుము? ఎవ్వరెట్టి ప్రవర్తనము కలవారో పల్నాడీవఱకే యొక్క నిశ్చితాభిప్రాయమునకు వచ్చియున్నది. మూఢా! ఇట్టి దుష్ప్రసంగంబుల కవకాశమిచ్చు నీ యది నాల్కా! తాటిమాలమా!

—† బాలచంద్రుఁడు ‡—

ఆ నాఁ డలరాజు నీ దుండగంబులఁ గూర్చి లిఖితపూర్వక మైన సాక్ష్యములు చూపింపఁ దలఁచినపుడు గాజుగ్రాడిగికొని నీతో సమానంబుగ సింహాసనంబున సుఖోపవిష్టుండై యున్న నలగామరాజు సభ నాపివైచెను గాని లేకున్న యా నాఁడే కొలువులోని వారి కందఱకు సర్వముఁ దెలిసి యుండెడిది. రాయబారిం జంపించి సాక్ష్యపుఁగాగితములు మీరు కాజేసినను ... ...

—† నాయకురాలు ‡—

అదిగో! మఱల నసత్యము. ఇసుకలో నుండి వచ్చు తేగల వలె నీ నోటి నుండి వచ్చు నసత్యములకు మేర లేకున్నది.

—† బాలచంద్రుఁడు ‡—

కుడిచి కూర్చుండి యూరక యిట్టి దురపవాదంబులు నీపై మోపుటకు మా కేమి పట్టినది?

ముఱికి లేకుండఁ జెడుకంపు పొలయ దెపుడు
కుళ్లు లేకయె రోగంబు కూడఁబడదు
మాటినను నిప్పు లేక ధూమంబు రాదు
నిజముగాఁ దప్పు లేకున్న నింద గలదె.

ఇంతటితో నిన్ను వదలిపెట్టుదు మని యూహింపకుము.

నీ కుటిలప్రవర్తనము
నీతికి బాహ్యముగాఁ జరించి మ
మ్మే కరణిన్ నసాధువుల
హింస యొనర్చెనో యుద్ధమైనచో
లోక మెఱుంగఁ జేయుదుము
లోపములన్ గురిజాలరాజ్యలో
భాకరకీర్తికాంత గళ
దశ్రువుగాఁ దలవంచి యేడ్వఁగన్.

నీవు మా యెడఁ గావించిన దుశ్చేష్టితంబులు — సత్యము లైనవి — నేను బల్కిన మాత్రంబున “నాల్కా — తాటిదూలమా” యని నన్నాక్షేపించు చుంటివి. తొలుత మతభిన్నులయ్యుఁ గలిసియున్న నల్గామమల్లదేవుల సాహచర్యంబున్నదొకటి లేని దొకటిఁ జెప్పి విధ్వంసంబొనర్చుటయే కాక యనంతర మిన్ని పాతకంబులు గావించియు వట్టి బూకరింపులతో నేమియు నెఱుఁగనని యసత్యము లాడు నిన్ను నే నేమన వలెనో తెలియకున్నది. అయినను నీతో నాకీ సోది యెందులకు?

ఒండే నాల్క యశస్సుగంధయుత లీ
లోద్యానసంచారిణిన్
గండామొండిశిఖండిబండలకు నా
ల్కల్ శేన వేలంద్రు; నీ
గండాగొండితనంబు నా యెదుట సా
గన్నేర్చునే చండదో
ర్దండోద్దండ బలోద్ధకాండ మిదిగో!
రండా! విఖండింపుమా.

ఓరీ! నేనును యుద్ధసన్నద్ధుఁడనయియే యున్నాను. నీ బాణంబును ద్రుంచుచున్నాను. చూడుము

(తెరపడును)

దృశ్యము — 26.

కొమ్మరాజు కాలుపట్టుకొని కూర్చుండి యుండును. రామశాస్త్రి యుద్ధవిషయంబులు చెప్పుచుండును.

— రామశాస్త్రి —

అయ్యా! మీ బావగారును మాకందఱకు నేలికయు నైన పెదమల్లదేవుండు మాత్రమే కాక ప్రతిజ్ఞానిర్వాహకుఁడైన బాలచంద్రుండును యుద్ధంబున మడియుట మా బోంట్లకే సంతాపకరముగా నున్నది. ఇఁక రాజబంధువులగు తమ కెట్లుండ వలెను! ఊఱడిల్లుఁడు. చింతించి ప్రయోజనము లేదు.

— కొమ్మరాజు —

రామశాస్త్రిగారూ! దుఃఖ మాపినను నాఁగకున్నది. ఏమి చేయఁగలము (కొంచెముండి) అయ్యా! ఎవ రెవ్వరే యే విధంబుల విక్రమించిరో వినిపింతురా?

— రామశాస్త్రి —

చిత్తము. బాలచంద్రుఁడు నాయకురాలితోఁ గొండాట మాడి కొంత సేపటికి స్తోక క్రోధమూర్ఛితుండై ప్రసంగంబులు సాలించి “చూడుము మిదిగో మార్గణంబు కోదండంబున కనుసంధించుచున్నాను. కాచికో” మ్మని పలుకుచు ననంగుండు సాంగుండై వచ్చెనా యని దిదృక్షువుల యబ్బురంబు నాకర్షించు నట్టి పసచుందనంపు మిసిమి తోడను గసుసుమొక్కలంబు తోడను వెడదయురంబు స్రవించుచున్న సోగసుందనంబు లోని మేలివెలుంగులతోడను బరిఢవిల్లుచుఁ బుంఖానుపుంఖంబుగాఁ గలుషటంపములో నామెయు నామెతో నున్న కాల్బురువులుచి తేల్చుచుండెను. “అబల”

యని బ్రహ్మనాయఁడునన్ను దూఱాడెనే. నా చెఱుకుఁదనంబును సర్వజనశ్లాఘాపాత్రంబుగాఁ బరసేనవయింబ బఱచెదఁగాక" యని బాలుండు గూడ నిరాసంబు సూపింపం జాలక త్రాస బొందు నంతటి పరుసంబైన రోసంబు — విలాసంబు లేమిచే గాఁబోలు — నాసాపుటంబునుండి యొసరించుచు — నీకువచ్చినది మొదలుకొని పురుషవ్యాపారావలంబనయై యుండుటచే స్త్రీజాతికోమలసౌభాగ్యంబు నాసిపోయి బిరుసెక్కిన గడెనాకుల వంటి బాహుదండంబుల బలంబునను జేతినిలువు కత్తివింటికొనలు రెండును సమస్కరించుచున్నవా యనునంతదీర్ఘంబుగా నారిని గర్ణపర్యంతము సమాకర్షించి రెండ తెఱపిలేకుండ నెదుట నున్న బాలచంద్రుని యొడలిం జాఱుకుచుఱక్కున నాటఁ జేయుచుఁ బ్రతిపక్షశిక్షాదక్షంబై హార్యక్షకాంతాపౌరుషసదృక్షంబైన ధాటి నావిష్కరింపఁజేయుచు నాయకురాలు పరాక్రమించుచుండెను. ఇరుదెగల యోధులగు పురుషపుంగవు లందఱు నాయకురాలి భీషణహస్తలాఘవంబు సూచి మనస్సున ఱిచ్చవడుచుండుటయే కాక తమ యగ్గలికకుఁ దాత్కాలికవిరామంబు గావించి నివ్వెఱపడి నోరు దెఱచుకొని చూచుచుండిరి. కొంతసేపు నాయకురాలిం జూచి "ఈ యాఁడుపుట్టువు మగవాఁడ నగు నాతో నేమి తలపడఁగలదు? మొఱకుకోడతికంబున నుంచు నత్తమామల దాడికిఁ బడలేక నూతిలో గభాలున దుముకుటకే యాఁడుదాని సాహసము పనికివచ్చునుగాని మధ్యందిన సూర్యునివలె మండిపడుచుండు యుద్ధవీరుల దోశ్చండిమ ముందఱ నెంతలె" మ్మని యాలోకగా నుండునట్లు గన్పట్టిన బాలచంద్రుండు నాయకురాలి బాణపాటనంబునకు ముత్తునియ లగుచున్న తన శరీరంబునందలి కత్తళంబు పలుమఱు నొత్తిచెప్పుచుండుటచే బిత్తరవోయి "నే నూహించిన ట్లిది యాఁడుపుట్టువు గాదు. మగవానిం జంపి పుట్టిన శక్తిస్వరూపిణి సుమా", యని యాశ్చర్యంబును మించిన దోశ్శాతుర్య మను మహాగ్నికిఁ గ్రోధచోదనశుష్కేంధనంబులఁ దగిలించి భీమంబుగాఁ బ్రజ్వలించుచుం మగవానితోఁ బోరు విధంబుననే పోరాడుచుం నామెకుఁ గడుంగడు వెట్టి పుట్టించుచుండెను.

ఇట్లు గడియసేపు దోర్బలస్ఫురణంబున నిరంతరంబుగను నితాంతంబుగను గయ్యంబు సాగించిన వెనుక నెంత యప్రతిహతమైనను జాతిసహజంబైన దౌర్బల్యంబును బాలుని పోరాటపుఁ దీవ్రత యేమాత్రము కొల్లకనీ యుండుటవలన నాయకురా లిసుమంత బడలిపోయెను. అంత బాలచంద్రుడును నించుకంతయు సడలువిడువక కౌమారంబు దాఁటు పగటివెలుఁగు మాదిరి దురంతతాపాదనసమగ్రసంరంభంబునఁ జెలరేఁగుచు మూర్తురు గుండె లవిసి ప్రాణంబు లఱచేతం బెట్టుకొనిపిక్కబల్మిఁ జూపింపం జేయుచు నిషుచయంబుల నొక్కుమ్మడిగాఁ బ్రసరింపఁ జేయుచుండ నాయకురా లింక దూర్మసఁగలేక తబ్బిబ్బై చికాకువడి శరీరంబంతయుఁ బుండువడి శోణితధారలు గాఱుచుండఁగా శీఘ్రంబున రథచోదకునికిఁ గనుసన్న నేయ నాతం డరదంబును మొగతిరిగించి శిబుల కడకుం దోలికొనిపోయెను.

—§ కొమ్మరాజు §—

సెబాస్! బాలచంద్రుని పరాక్రమప్రాగల్భ్యము ముం దెవ రాఁగఁ గలరు.

—§ రామశాస్త్రి §—

తరువాత బాలుం డింకను సైన్యదుర్గమారణ్యంబు ఛేదించుకొని ముందునకుఁ బోవుచుండెను. "ఆహా! దేశికంబున నెంత ఘోరంబుగాఁ బోరు సల్పినను బాలుండు నాయకురాలిని బట్టి పల్లార్చె గదా" యని నిరవధికంబైన చలంబు నూపి కోలంకి వీరాస్వామి బాలుఁడున్న యెడకు వచ్చుచుండ నల్పసైనికసంఖ్యాపరివృతులై యున్న మన పెదమల్లదేవప్రభువులు త్రోవలోఁ గాన్పించుటచే వారిపైఁ దలపడెఁ — బాలుండు సమీపగతుండు కాక మునుపే — బొబ్బవెట్టుచు మనరాజచంద్రుని నోట నెత్తురు గ్రక్కించి నేల కొరగించి ప్రాణంబులం బుచ్చెను.

—§ కొమ్మరాజు §—

(విచారముతో) ఎంత సహింపరాని గతి యీ పక్షంబునకుఁ బ్రాప్తించినది! చెల్లెలి నిచ్చికొన్న వాఁడ నగుటచే నితరులకంటె నా దుఃఖ మీ విషయంబున దుస్సహంబు. అకటా! ఇంక నా సోదరీమణి యెట్లు జీవింపఁగలదో కదా. విధి చెయిదంబుఁ దప్పించుకొనలేము.

—§ రామశాస్త్రి §—

అంత బాలుండు పెదమల్లదేవనృపాలుని పతనంబు విని వర్ణనదుస్సాధ్యంబైన మాత్సర్యంబున నుచ్చైరికించుచు హుటాహుటిఁ జనుచు కొంక మూలఁ జమూసమూహంబుల చేతఁ బరివేష్టితుండై యున్న నరసింగరాజుం జూచి త్రోవలోఁ గోలంకివీరాస్వామి తలపడగాఁ నతనిని క్షణంబులోఁ జిత్రవధం జేసి విడిచెను. బ్రహ్మపుత్రుని రానీక యడ్డగించు రాజయోధులపై జడివాన వడువున దీవ్రసాయకంబులు పరగించి యప్రతిహతావేశంబున నరసింగరాజరథంబుం గదిసి బాలచంద్రుఁ డిట్లనుఁ "ఓరీ! దురాచరణశీలా! నీవు బాసటగా నుండు నాగమ్మను నొడలు బిద్దెలు సేసి విడిచితిని. దాని యనుచరుఁడ వీన్న నూరక పోనిచ్చుట తగవు గాదు. అంతుది గాన దాని ననుక్రోశంబున బోనిచ్చితినిగాని నిన్ను నే నెక్కటి కయ్యంబున బొండిపిచుం జేతుఁ జూడు" మనఁగా క్షత్రియజాతిసముచితంబైన రోసంబున నరసింగు కాఱులు పలుకుచు భల్లంబు లవిరళంబుగాఁ బంపి బాలుని కొక్కింత శ్రమ గలిగించెను. ధర్మయుద్ధసూత్రంబు లడ్డువచ్చుచుండుటచేఁ గారంపూడి కనకరాజు, గామాలపాటి రామానాయుఁడు, నేలేశ్వరపు కాశీపతి మొదలగు యోధులందఱు వీరి ద్వంద్వయుద్ధంబున కాటంకము గలిగింపకుండిరి. కొంతసేపయిన వెనుక నొకరిద్దఱు పోయి నరసింగునకు సాయపడవలెనని గమకించిరి కాని యింతలో నెక్కడనుండియో కన్నమదాసు వచ్చి సేనలను యోధులను గలగుండు వడఁ జేసెను. ఆ సందడిలోఁ గొంతసేవు బాణంబులను మఱికొంతవడి కృపాణంబునను బరిభ్రమించి కడకు దళంబుల హాహాకారంబులు మిన్నుముట్ట బాలచంద్రుఁడు నరసింగు మస్తకంబు దెగనేసి దానిని కృపాణంబు కొనకు గ్రుచ్చి సేనాభయంకరంబుగా గాలిలో నాడించి విసరి పాఱవైచెను.

—* కొమ్మరాజు *—

బలే కుమారా! యుద్ధంబులలోఁ బ్రతిజ్ఞ నిర్వహించువారిలో నర్జునుని తరువాత నీవే యనుటకు సందియము లేదు.

—§ రామశాస్త్రి §—

మల్లదేవుల మరణంబుచే నసలే కలఁగిపోయిన బ్రహ్మనాయఁడు గారు నరసింగరాజు హత్యను గూ

ప్పి విని యంతింత చింత పడికొని వర్ణింపఁజాలను. శిరచ్ఛేదితంబు లయిన నరసింగరాజు శిరంబును జత చేసి చూచి చూచి కన్నీటి కాల్వలుగట్టఁ గొంతసే పేడ్చి కడకు దగ్గఱనున్న వారికి వైరాగ్యోపన్యాస మొకటి గావించిరి. అది తాత్కాలిక వైరాగ్యంబు గాఁ దోఁప లేదు.

-◆ కొమ్మరాజు ◆-

తెలుఁవాతి.

—* రామశాస్త్రి *—

అంతట నరసింగరాజు పడినప్పుడు మన పక్షంబున నున్న సంతోషకోలాహలములు వర్ణనాతీతము లు. ఉప్పొంగి కేరింతలు గొట్టుచు మన మూకలు పలుదెసలఁ దాండవించుచుండ వారి నైపున గోపంబు కుత్తుకబంటికాఁగా బాలచంద్రుని ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణంబునకుఁ బల్లు పటపటఁ గొఱుకు వారు కొందఱును ఖినస్సంబులనిక్క బొడిపించు వారు కొందఱును సాగ్రంబుగాఁ దారకావర్తనంబు గావించు వారు కొందఱును నిప్పులు పిక్కటిల్లుఁ గనులఁ దమ యుద్వేగంబునకుఁ బరిదర్శ వైచిత్ర్యంబొసంగు చుండ — నాపద్ధర్మంబు లెమ్మనుకొని — ధర్మయుద్ధసూత్రంబు లన్నియుఁ దెగదెంపి నాగులేటిలోఁ గలిపి నలగామరాజేసుంగా, శ్రమ దీర్చుకొని మఱల వచ్చిన నాయకురాలు, మఱుటి మిలో రాశికెక్కిన యుక్కుతునకలు కొందఱుఁ — గలిసి, కౌరవయుద్ధంబునందలి పద్మవ్యూహంబులో ధార్తరాష్ట్రు లభిమన్యుని వలె బాలచంద్రుని జుట్టుముట్టి నానాప్రకారంబులుగా నల్లసంబులాడుచుఁ గోపంబులు గక్కుచు నీతిబాహ్య దూషణవాగ్బాణంబుల నొప్పించుచు నాతనికి సాయంబుగా నున్న పంచమసైన్యంబును హతాశంబుగఁ జేయుచు విజృంభింప మొదలిడిరి. శిబిరంబునందు విచారంబున మునిఁగియున్న బ్రహ్మనాయనికిఁ గాని, యింకను గొఱఁతవడి తప్పించుకొని పోనీక యడ్డుపెట్టుచుండు పాపిలెనీళ్ళపై దుమికి కత్తికోక కండ చొప్పున బలిదీయుచుండు కన్నమదాసునకుఁ గాని బాలచంద్రావస్థ గోచరింపకుండెను. శత్రువులు ధర్మసూత్రప్రతికూలమార్గంబునం దలపడుట చూచి బాలచంద్రుండు కొంత వడి నివ్వెఱపోయి చూచుచున్నెడ కేశవుని దండి యగు బ్రహ్మనాయని మనమున ధ్యానించి యగ్గలిక రెట్టింప ననివార్య శరవర్షాపాతంబునఁ బరపంథిపృతనాకైరాశ్యగ్ని జ్వాలాగ్రపు నార్పుచుఁ దచ్ఛరీరంబుల రక్తధారలం గార్చుచు యుద్ధదేవతావేశంబు నొదలు పెరిగి ముందు నిల్వంబడెకీ యని ఖ్యాతవీరవజిరి బొట్టుపౌరలగున ట్లొనర్చెను. బాలుం డెప్పుడు బడలునా యని సమయము వేచియున్న నాయకురాలు మొదలగు వారు తుదవట్టున బ్రహ్మనాయని గారాబుబిడ్డపై నెడతెఱపిలేకుండ బాణప్రయోగంబు గావింపఁగా దాదాపుగా బడలిపోయిన యా సింహకిశోరము నైరాశ్యంబున జివరపోటుగా వరదంబు నుండి దుమికి ప్రచండదుండలాగ్రంబును బాహుదండంబుచేఁ ద్రిప్పుకొనుచుఁ గాశీపతిరథంబుపైఁ గవిసి యొక్క త్రుటిలో నాతని మృత్యుసాన్నిధ్యంబు సేర్చెను. ఈ సమయంబున ప్రత్యేకంబుగా నొక్క వీరునిపై దలపడఁ బోయిన బాలచంద్రుండు డొంకల నుండి విశిఖాగ్నికి గుఱియై కాశీపతి పడిన మఱుని మునంబుననే దళంబులన్నియు నంచలింప రక్తంబు నోట నురువులు గట్టుచుండ నేలం బడి శంఖచక్ర శార్ఙ్గధనురాద్యాయుధంబులచే విరాజిల్లు వైకుంఠేశ్వరుని దలంచుకొని మానసికయజ్ఞంబున బ్రాణహవిస్సుల వేల్చి పరమపదమైన వైకుంఠమందిరంబు సేరెను.

—* కొమ్మరాజు *—

దైవ మండలము దుడిచిపెట్టినాఁడు. మన నైపు మల్లదేవునే కాక బాలచంద్రుని గూడ నెత్తుకొనిపోయి బ్రహ్మనాయుఁడు గారికిఁ జెప్ప కేశవుండు మితిలేని విచారంబు గలిగించినాఁడు రామశాస్త్రి గారూ! బ్రహ్మనాయుని శిబిరఁబునకుఁ బోయి యా మహాసీయుని ననునయించెదను. పల్లకీ హాంద్రను బంపుఁడు.

—§ రామశాస్త్రి §—

మంచిది. (లేచి) కన్నమదాసు బాలచంద్రుని పాటు విని నేలంబడి యేడ్చి విచారకోపసమ్మిళితమనస్కుండై నాయకురాలిని బంధించి తెచ్చెదనని భీషణంబుగా గర్జించుచు నామెయున్నెడకుం బోయె ననుచున్నారు. ఏ మయినదో తెలియదు. మఱల దర్శన మొనర్తును.

—§ కొమ్మరాజు §—

మంచిది.

(తెరపడును)

దృశ్యము 27

నాలగామరాజు ప్రవేశము.

—‡ నలగామరాజు ‡—

అవలంబితమైన మతమునే యతిమాత్రముగ నాదరించి దానికై ప్రాణంబులు గూడఁ గోల్పడఁజేయు నట్టి మతోత్సాహము — లేక — మతిమౌఢ్యము భరతమాతకుఁ గొంత పుత్రశోక మాపాదించుచున్నది. నేటికాలంబున విరివిగా నాంధ్రదేశంబున బ్రబలి యున్న యీ శైవవైష్ణవమతములు పరస్పరసంఘర్షణమునకుఁ గారణములై తండ్రికొడుకులు, నన్నదమ్ములు నను భేదము లేక మౌఢ్యంబున నొకరి కుత్తుక లొకరు తెగనఱకికొనఁజేయుచుండుట వలన నీ మతావేశము ధర్మజ్ఞులచే నీసడింపఁబడుచున్నది. దీనికి దృష్టాంతము మేమే. మా తండ్రియగు నలుగురా జనల్పయశోవిశాలుఁడై నిర్భేద్యముగా నుంచిన పల్నాటిరాజ్యము నా చేతిలోనికి రాఁగానే యైకమత్యము చెడి రెండు చీలికలై యపకీర్తి పాలగుటచే నానాఁడు నాగమ్మగారి మాటల తీపివలనఁ దెలియక పోయినను గాలి చల్లాఱిన గృహంబువలెఁ గన్పడు నీ యుద్ధభూమిం జూచి గ్రహించుకొనుచున్నాను. రాజ్యైకత్వము నూర్చియు మతసహనముఁ గూర్చియుఁ జిన్ననాఁడు బ్రహ్మనాయుఁడుగారు నేర్పిన నీతి సూత్రము లన్నియు మంటలోఁ గలిపి యీ రాజ్యమునకే కాక మండి నలుగురాజు కీర్తికిఁ గూడ భంగము గలిగించిన దుర్మార్గుం డగు నీ నలగాముఁడు శిక్షార్హుండైనను నా తమ్ములు పెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు నరసింగరాజు మొదలగు వారితోఁ గూడ రణభూమి యందుఁ ద్రెళ్లనీక యుంకను బ్రతికించి యుంచుట కా సదాశివుని సంకల్ప మేమో తెలియకున్నది. రెండు పక్షంబుల లోను గావలసిన ప్రాణబంధువులలో ననేకులు యుద్ధాగ్నిసాహుతులై బ్రదికియుండునట్టి నాకు మాత్రము తీఱని దుఃఖము గలిగించినారు. కౌరవపాండవభంజనమునకు దుష్టచతుష్టయము వలె నీ కారంపూడి యుద్ధమునకు నాగమ్మయే పునాది యనుటకు సంశయింపం బనిలేదని తోఁచుచున్నది. బ్రతికియుండియు విషయాలోలత్వంబునం బడిపోయి చనిపోయిన వెనుకఁ బాపకర్మఫలానుభవంబున బరితపించు జీవునివలె — నేనును నాయుఁడుగారు నేర్పిన మతసహనధర్మముఁ బోఁదోలి యా నాఁడు నాగమ్మ మాటల తియ్యందనంబును వదలిపెట్ట లేక లోఁబడి యెడలు తెలియక చెట్టంత తమ్ములను బంధుగులను జంపుకొనవలసిన దురవస్థ దెచ్చి

గొని నేఁడు విలపించిన బ్రయోజన మేమున్నది? కోడిపోరు విషయంబున గాని యలరాజు హత్య విషయంబున గాని యామెయు నరసింగరాజుఁ బన్నిన రహస్యాలోచనములు మునుముందు తెలియక పోయినను గొన్నాళ్ల కయినను యథార్థములు నా చెవిం బడుచుండెడివి గాని యామె చూపించు శైవమతప్రచారసామర్థ్యమట్టిది! ఆ మాటల నైకమనుభవైకవేద్యమే కాని వాక్సాధ్యము గాదు. శైవమతోద్ధరణవిషయమై యామె యెట్టి మాఱటి పొఱ్యందనము గలిగియుండనిదే నా ప్రేమాస్పదమైన కూఁతు మెడలోని మాంగల్యంబును ద్రెంపుట కామె పాల్పడినను బెల్లము గొట్టిన ఱాయి వలె మిన్నకుందునా! అయ్యయ్యో! మతము పేరు వెట్టి యెన్ని చేయరాని దుష్కార్యములు నా పేరుతోఁ జేయించినది! ఘోరము! ఆమె యెన్ని దుండగంబు లొనరించిన దని వా రనుచున్నారో దాదాపుగా నన్నియును యథార్థములై యుండు ననియే కదా — అవి సభాసదులు వినకుండుటకై — అలరాజును సాక్ష్యంపుఁ గాగితములఁ జదువనీక సభ నాపివైచితిని. మఱియుఁ బరమతసహనమే స్వమతంబునకును నభివృద్ధికారణ మని యానాఁడు సభలో నలరాజు ఘోషించిన విధ మనుభవము మీఁద నిశ్చయ మని గ్రహించితిని. బ్రహ్మనాయుఁడు గారి పంచమాస్పృశ్యతాప్రచారము కూడఁ దొలుదొల్ల నున్నంత యేవగింపుగా నా కిప్పుడు గన్పట్టుట లేదు. ఆ మహాత్ముఁడు పరిచరించు కరపత్రింబులు చదువఁజదువ నాలనూదిగల నొక్కనాఁటిగాఁ జూసికొని తిరుగుటకు మన స్సింకను నిష్టపడకున్నది కాని వారి యువస్థ మిక్కిలి శోచనీయ మని మాత్రము గ్రహింపఁ జొచ్చినది. మొన్న సంధిసూత్రములలో మతవిషయికనిబంధనలు వెట్టి వానికి ముఖ్యవృత్తి నొసఁగింపించి యా సంధిప్రయత్నముఁ బాడుసేసినది కాని వారి పంచమాస్పృశ్యతా నివారణ ప్రచారంబున కడ్డుకోకుండ మాచెర్లరాజ్యం బొసఁగినట్లయిన నాయుఁడుగారు కుక్కలను గూడఁ ద్రోవకుఁ దీసికొని వచ్చెడి వారే. యుద్ధావశ్యకతయు లేకుండెడిది. బంధువర్గం బంతయు బ్రతికియుండెడిది. పూర్వ మపరిత్యక్తముగా నైనను ధృతరాష్ట్రునికి జీవితం బెల్ల నిందాస్పదమో నా జీవితంబు గూడఁ గళంకదాయక మని యే చెప్పఁదగును. గతించిన దాని కిప్పుడు వగచి లాభము లేదు. (కొంచెమాఁడి) ఆహవభూమియందు నాయకురాలు కన్నమదాసుచేతఁ బట్టుకొనం బడి బంధితయై బ్రహ్మనాయుని కడకుం గొనిపోఁబడినది కదా. నాకు మాత్ర మింక నెవ్వరున్నారు! చిన్ననాఁడు నన్నెంతో గారాబముగాఁ జూచిన శాంతకరుణామూర్తి యయిన బ్రహ్మనాయుఁడు గారి కడకుం బోయి పశ్చాత్తప్తహృదయుండ నయ్యెదఁ గాక.

(నిష్క్రమించును)

దృశ్యము 28

(బ్రహ్మనాయఁడు శిబిరములోఁ గూర్చుండియుండును.)

— § బ్రహ్మనాయఁడు § —

దైవమా! చెన్నకేశవా! ఎందఱ వీరవతంసులఁ గారంపూడి యుద్ధభూమిలోఁ దెగటార్చితివి!

వృద్ధికాముండు మా పినమల్లదేవుండు
జీవితకావ్యంబు చిగుఱుఁజదివె
మరలిచూడక యిల్లు మా కోఱ కీర్తికి
యుగ్రాహవోత్సుక యోధవరులు
మా చెర్లరాజ్య మా మంత్రించినను బోయె
మల్లభూపతి పెరుమాళ్ళ సేవ

లేక లేక కలుగు నేకపుత్రుఁడు గోర
బాలచంద్రుండు రంభాసుఖంబు
అయినవా గండఁడును సమరాగ్ని లోన
మ్రగ్గిపోయిరి నల్గామరాజు సేన
మాడఁగొట్టిన నాగళ్ళ మూండినాము
అకట! యుద్ధాభిలాష మహోపకారి

—† కన్నమదాసు ‡—

(బంధితయైన నాయకురాలితోఁ బ్రవేశించి) తండ్రీ! నమస్కారములు.

—‡ బ్రహ్మనాయుఁడు ‡—

(నాయకురాలిని జూచి) కన్నమా! ఇది యేమి?

—§ కన్నమదాసు §—

తండ్రీ! అందు పెత్తన మేడ్చి గురిజాలరాజ్య పరిత్యక్తను నాగులేటిలోఁ గలిపిన నంగనాచిని ద్రాటితోఁ గట్టి తెచ్చితిని.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

కుమారా! ధర్మాధర్మపరిచ్ఛిత్తి యను లతికను విషజలంబు వోసి పెంచుచున్నావే. (కోటకేతుఁడు నలగామరాజు నొక నైపు నుండి ప్రవేశించి వినుచుందురు.)

—‡ కన్నమదాసు ‡—

(జంకుతో) అదే మట్లనెదరు?

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

చెప్పెదను గాని ముందు బంధంబుల ప్పుము.

—‡ కన్నమదాసు ‡—

చిత్తమట్లే చేయుదును. (నాయకురాలి ని విడిపించును)

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

(నాగమ్మతో)

ఆ గురిజాలరాజ్య మహి
మాంచితమంత్రిపదానుభోగమం
దూఁగిన భాగ్యశాలినికి
నోటము వెట్టుట గాక త్రాళ్ళతో
బిగతిఁగట్టియుంట తగ
దీతఁ డెఱుంగక తప్పఁజేసె నో
నాగమతల్లి! దీనికి మనస్సున
జింతిలకమ్మ! మానినీ!

--‡ నాయకురాలు ‡--

(తలవంచుకొని యుండును)

--* కోటకేతుఁడు *--

రాజుగారూ! బ్రహ్మనాయఁడుగారు శత్రువుపైఁ జూపు నౌదార్యము ప్రశంసాపాత్రము గదా.

--* నలగామరాజు *--

అతఁడు సుగుణంబుల నిధి.

-§ బ్రహ్మనాయుఁడు §-

(కన్నమతో) కుమారా!

అవమానంబును గూర్చి యాన్యలకు — నా
రాత్రిఁ దలఁ వాంచి పె
ల్లు విలాపింపఁగఁ — జూచి వేడ్కపడు బు
ల్పుఁ మానుమో తండ్రీ! యీ
యవమానం బది నీకె యౌ నెడల స
హ్యం బౌనె? లోకంబు నా
త్మవలెం జూచుచు జ్ఞానిశేఖరుల స
న్మానించుఁ బేమంబునన్

యుద్ధమున శత్రురాజుల నోర్చి యున్న
వారి ఘనతను గౌరవింపంగ వలయు
మున్ను లెగ్జాండ్రు పురుషోత్తముని జయించి
ఎంతగా గౌరవించెనో యెఱుక లేదె?

శత్రువుం బోనర్చు దుశ్చేష్టితముల ఖండింపవలెఁ గాని వారికి మాత్రము మెట్టి హింసయుఁ గావింపరాదని నాకుద్బోధము గలుగుచున్నది.

సంగ్రామరంగంబున నోడింపఁబడినవా రెంత యవమానకీలలతోఁ దపింతురో విజయధ్వజ మెత్తినవా రంత మహాప్రేమంబును వర్షించి వారి మనస్సునకు శాంతిగల్పింపవలయును (ఆలోచించి) మఱియుఁ బ్రేమాయుధంబున సాధింపఁబడఁజాలని శత్రువులు దౌర్జన్యాయుధంబునఁ జక్కఁబడరని తోఁచుచున్నది.

ప్రేమము దుష్టమానసపరీతవిరోధములం
 బెకల్చి లోఁ
బ్రేమను స్నేహితంబు నిరు
 పక్షము లందున; గామధేనువై
ప్రేమము లోకసౌఖ్యశుభ
 రీతిపయస్సును జేపుచుండ నో
హో! మద మెక్కి చంపితిమి
 యుగ్రరణంబున జీవకోటులన్

అట్టి లోకక్షేమంకరం బైన ప్రేమసిద్ధాంతంబు గీటునం బుచ్చి యీకలియుగంబుననే కాక పూర్వయుగంబులందును ధర్మజ్ఞులగు వీరులు గూడ శత్రువుల భంజించు పట్ల దౌర్జన్యంబు సూపించి భీమంబుగా రణంబు గావించి పగతుర నోడించి యున్న మాట వాస్తవము. అయినను నంతకంటె నుత్కృష్టతరమై లోకకళ్యాణమునకు దారిఁజూపుచు నెట్టి కఱకుగుండెలను గూడ ద్రవింపజేయఁ గలిగిన దౌర్జన్యరాహిత్యము మన కందఱ కవలంబనీయము.

సాసూయంబుగఁ జూచుచున్ బ్రతికటదౌ
 ర్జన్యంబు గావించి యెం
తో సాధించెదు జాతిగుండె గలశ
 త్రుండైన మోమోశియ
ద్వేషే సౌహార్దము సూపి లోఁగొనుము గా
 త్విన్యంబు పోఁగా — నహిం
సాసిద్ధాంతరహస్య మిద్యే ప్రపం
 చక్షేమ మిందే సుమీ.

— కన్నమదాసు —

తండ్రీ! మఱల సెలవిండు.

— బ్రహ్మనాయఁడు —

(మఱలఁ జదివి)

తెలిసి శూరులె దీని సాధింపఁగలరు
ధర నహింసాప్రవృత్తి పిఱికిపందలకుఁ గాదు
మేటివీరులు దీన నమ్మికను గలిగి
లోకమోక్షంబు గూర్పఁ బోలును కుమార!

(కొంచెముండి) నే నింక శస్త్రసన్యాసంబే కాక మానసికసంసారసన్యాసంబు గూడ వైరాగ్యబుద్ధిచేఁ గావించి భవిష్యజ్జీవితంబంతయును బంచమాస్పృశ్యతానిరోధపరిచారంబుతోఁ బాటుగా నహింసాసిద్ధాంతప్రబోధంబు గూడఁ జేయుచు లోకోపకారమునకుఁ బూనవలెనని యున్నది. ఈ యహింసాసిద్ధాంతమును దేశమున నెల్ల ప్రచారములో నుంచవలెనో శత్రువులజయించుపట్ల మానవకోటి కెట్లుపకరించునో యీ మొదలగు సర్వవిషయంబులు విపులముగఁ దఱువాతఁ దెలిసికొనవచ్చును. అసలహింసాసిద్ధాంతము — లేక — ప్రేమసిద్ధాంతము కుమారా! నీ కెంతవఱకు నచ్చునో తెలియదు. వెలుపలనుండి శిలాశకలంబుల నానావిధశస్త్రలంబుల విసుచున్నను నిరుపమాన సహిష్ణుతతో సర్వతోముఖంబుగఁ జల్లనిచూపులఁ జల్లి దూర్తలం గూడ యొడిలోనికిం జేర్చుకొని పునీతులఁ గా

వించుగంగానదివలెనీ యహింస పగయను నంటమా వులం బోవు ఈమార్గుల కింత శాంత్యమృతం బిచ్చి సేదదేర్చి మఱలించు నని గ్రహింపుము. కాని నేను జెప్పి నట్లే యీ యుద్ధము దుర్బలుర కలవిగానిది.

—§ కన్నమదాసు §—

తండ్రీ! భగవంతుండగు శ్రీకృష్ణుం డర్జునునికి నిష్కామకర్మయోగము పదేశించిన మాదిరి నేండు దమరు నాకు దౌర్జన్యరాహిత్యసూత్రములచే నుద్బోధము గావించుట ధన్యుండ నైతిని. ఇంక మం దహింసాసూత్రలతికల నలుదిక్కులం బ్రచారామృతప్రసారంబున వృద్ధిం బొందించి వ్యాపింపం జేసెదం గాక.

(నాయకురాలిని జూచి) నాగమ్మగారూ! నేను మీ యెడలం గావించిన మహాపరాధమునకు మన్నింపవలె నని ప్రార్థించుచున్నాను.

—† నాయకురాలు †—

(తనలో) అహింసాసిద్ధాంతముల నేను గూడ వినవలెనని యే యింత సేపు కుమారునికి నాయుడు పదేశించినాడు. ఈతని యుద్యమంబులు కొన్ని నాకంగీకారార్హములు గాకున్నను మొత్తము మీద గొప్ప ధర్మజ్ఞుడని చెప్పక తప్పదు.

—§ కోటకేతుఁడు §—

ఆహా! మహాత్ముండు గదా బ్రహ్మనాయుడు! నరసింగరాజు పెదమల్లదేవుండు బాలచంద్రుండు రణంబున నిహతులైరని విని పరితపించి పరితపించి వైరాగ్యముం దెచ్చుకొని నాయుండు గారు లోకోద్ధరణమునకు నూతన సూత్రంబులను బ్రతిపాదించుచున్నారు.

—‡ నలగామరాజు ‡—

కోటకేతుండుగారూ! క్రౌంచమిధునంబును గాంచి వాల్మీకిమహర్షి రామాయణకథావిస్తృతంబు వర్ణించిన విధమున నీ కార్యంపూడి యుద్ధపర్యవసానంబును బొడగనిన బ్రహ్మనాయుడు గారు దౌర్జన్యరాహిత్యసిద్ధాంతములు సముజ్జీవింపం జేయుచున్నారు. ఇంక మనము బయలువడుదమా?

—* కోటకేతుఁడు *—

ఊం. (దగ్గఱకు వచ్చి) నాయుడు గారికి నమస్కారములు.

—♦ నలగామరాజు ♦—

(నాయుని జూచి యవమానముతో) నమస్కారములు.

—§ బ్రహ్మనాయుఁడు §—

(నలగాముని జూచి యాశ్చర్యంబును మించిన సంతోషముతో) ఓహో! నా ప్రేమాస్పదుడు వచ్చినాడే. (పోయి కౌగిలించుకొనును)

—‡ నలగామరాజు ‡—

(కన్నీరు నించుచు) అయ్యా! మీరు చిన్నతనంబున నాకుం దండ్రితఱువాతం దండ్రియంత వారయి రాజ్యపరిపాలన వివిధధర్మంబు లుపదేశించినను — మిమ్ములను ద్రోసి పుచ్చి — యీ నాగమ్మగారి మతకుతంత్రములలో మునిగి తేలలేక యామెకు లోబడి సర్వకార్యములందును నామెకుం గనుసన్న మెలంగుచుం దుదకుం గలిగిన బంధువుల నందఱను జంపుకొనిన నిర్భాగ్యుడనైతిని. పూర్వప్రేమంబును మఱచి పోరని విశ్వసించి శరణార్థినై వచ్చితిని.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

నాయనా!

చిరకాలోపగతాతిమాత్రరుచిర
స్నేహంబువుల్ గన్నపుం
బరిపాకంబున గొంతికాలము
పరామర్శించి లోగొంటి; నం

దరహా నీ ముఖచంద్రబింబమును సం
దర్శించి నా చిత్త సా
గర ముప్పొంగుచు నుంచి వేసినా వ
ల్గామత్కు మావల్లభా!

కలబాంధవ్యము మాసిపోవఁగ ఏయో
గంబుల్ — పునస్స్నేహముల్
కలయా .. నిశ్చయమా — యెఱుంగను; మహా
కష్టంబులున్ సౌఖ్యరీ
తులు రేయుం బవల్ వలెన్ దిరుగు సం
తుక్కెట్టి యీ మానవా
వళి కాలాఖ్యుని చేతిబొమ్మలు — గ్రహిం
పం జాల మీ చిత్తముల్.

తండ్రీ! కడచిన దానికిఁ జింతింపకుము. [illegible]ను భయములేదు. రోహిణి కార్తెలో వడదెబ్బ తగిలి శోషిల్లిన లతాకుసుమంగములు మృగశిరకరుణామృతవర్షంబున సేదదేఱు నట్లు దౌర్భాగ్యప్రభావమువలన విడిపోయిన మనమిర్వుర మీ [illegible]కారం ప్రాశకయ్యంబు వలన పునస్సమాగంబు చేసి [illegible] గలిగితిమి. పరమసంతోషము.

—‡ కోటకేతుఁడు ‡—

(నాయనితో) అయ్యా! తమరు మహాత్ములు. మహాత్ముల యాజ్ఞ యనుల్లంఘ్యము. పల్నాటి రాజ్యంబింక నే రీతిన సాగింపవలెనో [illegible] నని కూడఁగోరుచున్నాను.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

నేను మాత్రమేమి చెప్పఁగలను? పెద్ద[illegible]తిని. నా యీ మిగిలిన జీవితకాలమంత [illegible] కూర్చియు నస్పృశ్యతాని[illegible]ము కూర్చియు దేశంబున ద్రవప్రబోధంబు [illegible] లోకక్షేమమునకై ప్రయత్నింపవలె నని యూహించుచున్నాను.

—* కోటకేతుఁడు *—

పెద్దలకు నే జెప్పఁగలవాఁడను గాను. అయినను

అంత యశోవిశాలుఁడగు
నల్గు మహీపతి దాఁటు వెన్క ధీ
మంతులు మీర లుండినను
మచ్చపడెన్ బలనాటి నంచు లో
కెంతుర లోకు లెల్లరును
హేళనజేయుదు రేలుఁడీ మన
శ్చింత నపుష్టికైపరుల
చేతికిఁ బోవఁగ నీక రాజ్యముల్.

మాచెర్ల — గురిజాల — రెండు రాజ్యముల పరిపాలనంపు నిర్వహణము దమ మంత్రాంగ కౌశలంబున గాని సాగనేరదు. కనుక మీ రభ్యంతరము జెప్ప వలదని మనవి.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

మఱల నన్ను మంత్రిత్వమునకు రమ్మనుచున్నారే!

—* నలగామరాజు *—

సర్వజ్ఞులగు తమరు చేయి వెట్టనిది యే పని సాగించుటకును సాధ్యము గాదు.

—* బ్రహ్మనాయుఁడు *—

బాలమల్లదేవుండు పిన్నతనంబున నుండుటచేఁ బరిపాలనము వట్ల నపరిచితుండు. రెండు రాజ్యంబులు మఱల నొక్కటియై దానికి నలగామరాజే యాధిపత్యము వహించుట నాకంగీకారమే.

—‡ కన్నమదాసు ‡—

ఇఁక నాగమ్మగారి విషయము?

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

నాగమ్మగారి పరిపాలనములోని లోపంబులును, నామె మాయెడఁగావించిన దుష్కృత్యంబులును నానపూర్వగనీ వచ్చిన రాజులందఱ సమక్షమునఁ దగినంతగా విశ్వాసార్హముగా నివేదింపఁ దలఁచితిని. విషయంబు లన్నియు వెల్లడియైన గాని మంచి చెడ్డలు లోకంబునకుఁ దెలియవుగదా. నాగమ్మగారి యందు నా కెట్టి విరోధిభావమును లేదు. ఆమె గావించిన చేష్టల మాత్రము గర్హించుచున్నాను. పాపమును ద్వేషింపవలెఁ గాని పాపిని ద్వేషింపఁ దగదని మహాత్ముల యభిప్రాయము.

—‡ నలగామరాజు ‡—

నాయుడుగారూ! అయిన దేమో యయినది. మీరు చూపింపఁబోవు నేరములన్నియు యథార్థము లని నేను బూర్ణముగ గ్రహించితిని. మఱల మీరావిషయముఁ దఱచ వలదని వేఁడుచున్నాను. మీరు మాత్రము ప్రజాలలో మంత్రిత్వము వహింతురని నా విశ్వాసము.

—* బ్రహ్మనాయుడు *—

(ఆలోచించి) కుమారా! నలగామా! ప్రజలలో నహింసాది సద్గుణంబు లలవడఁజేయుటకు నధికారము గూడఁ జేత నుండుట మంచిదియే కావున మంత్రిత్వమును స్వీకరించుటకు సమ్మతించుచున్నాను. ఏవిధముగనైనను దేశసేవ చేయవలయును. ఆ విషయ మట్లుంచుము. కొంతకాలము మహోన్నతపదమునం దుండిన నాగమ్మగారిని రాజ్యంబు నుండి తఱిమివేయుట నా కిష్టము గాదు. ఆమె నింక మంత్రిపీఠంబున నుంచుట కంటె మత ప్రబోధంబునకు నియమించుట మిక్కిలి వాంఛనీయము. శైవమతానుసారిణియై తన మానసావలంబనమునకుఁ దగినట్లు శైవమతమున కామె యొనర్చిన సేవ నిరుపమాన మని చెప్పక తప్పదు. అంతవఱకోత్సాహము గల్గిన విద్యావతిని నగౌరవముగాఁ జూచుట పాడిగాదు. మఱియు

శైవము వైష్ణవం బను ప్ర
జామతముల్ సమరీతిఁ బెంచుచుం
బోవలె సాధువర్తనుల
బోధకులన్ నియమించి పోటి యే
ద్రోవను లేక — శైవమతో
ద్ధారిత్వపరతన్ మన నాగమాంబకే
యీవలె వైష్ణవోద్యమము
సిద్ధునను గన్నమదాసు పూనికన్

మతసహనం బహింసయును
మాలల యుద్ధరణంబు భోగముల్
మితముగఁ బొందుటల్, కలిమి
లేమి సమాదరణంబు, ధర్మస
మ్మతముగ మద్యపానమును
మాన్పుట, లోకహితానుమోదితో
వితమును నిర్వహించుట, వి
వేకుల -- రాజుల -- ముఖ్యధర్మముల్

—◆ కోటకేతుడు ◆—

కోవిదులగు మీరుపదేశించు ధర్మము లమూల్యములు. మఱొక్క మాట సెలవిండు.

—‡ బ్రహ్మనాయుడు †—

(మఱలఁ జదువును)

—* నలగామరాజు *—

నిరభ్యంతరంబుగా మీ యిష్టం బనుసరించి ప్రవర్తింప సంసిద్ధుఁడను.

—† కన్నమదాసు †—

మాతండ్రిగారు మఱల రామరాజ్యమును బ్రతిష్ఠించుచున్నారు.

—† బ్రహ్మనాయుఁడు †—

నాగమ్మగారూ! మీరవమానమును బొంద నరములేదు. మిమ్ములను బల్నాటిరాజ్యంబుని శైవమతప్రచారమునకు ముఖ్యాధికారిణిగా నియమించుచున్నాము. తమ రీయుద్యోగమును గాకరింప రని నమ్ముచున్నాము.

—♦ నాయకురాలు ♦—

నాయుఁడు గారూ! పశ్చాత్తాపమున బాపపరిహారము గలుగునని తము బోటి యార్యుల కడ వింటున్నాను. జరగిన దేమో జరగినది. నా లోపములకుఁ బాపములకుఁ బశ్చాత్తప్త నగుచున్నాను. నేన్ని యొనర్చినను స్వప్రయోజనార్థము గాదయు నేను నమ్మిన శైవమతము నుద్ధరించుట నిమే యనియుఁ దమరు గ్రహింపవలెనని నా ప్రార్థన.

—✱ బ్రహ్మనాయుఁడు ✱—

సత్యముఁ బలికితిరి. మీ యాదర్శము నిష్కళంకమనియే కదా — మార్గములు మాత్రము మార్చుకొనవచ్చునని శైవమతాధిపత్యంబును స్వీకరింపుఁడని బ్రతిమాలుచున్నాము! మన మతోద్ధరణదేవికి భూతదయాంగనను బానిసగా నుంచక చెలికత్తెగా నుంచుట కంగీకరించిన జాలును.

—§ నాయకురాలు §—

మంచిది. ఆజ్ఞ కావించెదను.

—† బ్రహ్మనాయుఁడు †—

(వినయముతో) అనుగృహీతుఁడను.

—† కోటకేతుఁడు †—

నా పార్థన నంగీకరించినందులకు నాయుఁడు గారి నభినందించుచున్నాను.

—♦ బ్రహ్మనాయుఁడు ♦—

సహకరమూఁదోళనపరిచారములతో శైవమతనిర్వహణముఁగావింప నంగీకరించిన నాగమ్మగారికి నా నమస్కారములు.

—† నలగామరాజు †—

నాయుఁడుగారూ! యుద్ధహతావశిష్టులయిన రాజన్యులను సేనాప్రకరంబులను దగు గౌరవంబులతో వారివారి రాష్ట్రంబుల కనుపవలయును గదా.

—§ బ్రహ్మనాయుఁడు §—

మంచిది. నాగమ్మగారూ! పోవుదమా?

—§ నాయకురాలు §—

చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

అంకితము

కైతకన్నియ యొక్కతె కలదు నాకు
నవ్వరుచు లంత యెఱుఁగని నాటు బిడ్డ
మనసు మంచిది; నీకు సమర్పిత యిది
ఏలికొనవయ్య దేవ! లోకైకనాథ.

గ్రంథకర్త.

భద్రాద్రి రామదాసు.

వెల రు. 0—12—0

ఇది 500 పద్యములు గలిగి భక్తిరసోద్బోధించునట్టి సరసమైన తెనుగు కావ్యము. ఇందులో నెక్కడఁ జూచినను బహ్వంశము లోపములేని వ్రాఁతను స్ఫురింపఁజేయునుగాని కొంటుదనము మందునకైనను గానిపింపదు. వేయేల? ఆర్థికదౌర్బల్యము నాసించియున్న ఆవిష్కారప్రచారలోపములచే మూలఁబడియున్నది గాని మఱొకటి గాదని రసజ్ఞులు గ్రహింపకపోరు. The Author invites criticism.

చిరునామా:— పంగనామముల రామచంద్రరావు,
కవితాకుటీరము, తిలకుపేట, గుంటూరు.

మచ్చు పద్యములు.

మ॥ కమలామోదమరందబిందువుల నాఘ్రాణించి
త్రావంగ రా ! జమితక్రోధమునన్ మధువ్రతము
నొయ్యం దాఁ జెఱంబట్టెనో ! కమునం గుందు
చు నుండు దానికిఁక సత్కాలంబు గల్పింపఁగాఁ
గమలాప్తోదయమయ్యెఁ బూర్వగిరిశృంగస్థిత
భాగంబునన్.

శా॥ స్వాతంత్ర్యంబు బెడఁబాసి రాక్షసవరాజ్ఞాబద్ధయై
భీతయై ! సీతాదేవి కృశింప నేపగిది నీ చిత్తంబు
సైరించెనో ! యేతాదృగ్దురవస్థ నీకయినవాఁ డే
ద్వంగ నామాదరిం ! జేతుం బేల కరంగదో యె
ఱుఁగ నిస్సీ! రామచంద్రప్రభూ!

మ॥ "శరణం బెవ్వరు లేరు నాకు శ్రితపక్షా! వచ్చి
పాలింపు" మం ! చురుభక్తిన్ భవదీయనాథు
నిటు నా మోడంగఁ బ్రార్థించితిం ! గరుణాసాం
ద్రనువృష్టిపూరకణికాఖండంబుఁ బైఁజల్లకే !
కరణిన్ మాఱుమొగంబు వెట్టి నిది నాకర్మంబు
సీతాసతీ!

శా॥ ఎందున్నాఁడవు తండ్రి! మార్వలకలేవే? యిట్టు
లెగ్గెత్తియా ! క్రందింపన్ దయవుట్టి పాపమన వో
రా! యెంతకార్కశ్యముం ! బొందేన్ నీదు కృపా
ద్రివహృదయమో శ్రీభక్తరక్షా! చిదానం
దాభోగ! భరంపు నీదు తనయుండన్ రామచం
ద్రప్రభూ!

గీ॥ అధిపు భక్తసముద్ధరణాభిలాషి
శ్రీమహావిష్ణువును వండఁజేసికొనుచుఁ
గలశవారాశిచల్లనికాన్పు లక్ష్మి
హైందవార్థికదారిద్ర్య మార్పుఁగాక.

మ॥ కవితాంకూరము మోసులెత్తి యెటో స్వర్గంభీర
నామాక్షరీ ! భవపీయూషరసాభిషేచనజలాచే నగ్గి
ల్లి యీమాతృపుం ! జవియేముందు ఫలంబులిచ్చె
నికఁ దత్సంవర్ధనాసక్తి కుం ! టువడెన్ మామక
భావిజీవితకథాందోళానుసారంబుగన్.

ఉ॥ కావున సత్కవీశ్వరుఁడనిగా గణియింపకు నన్ను
నేఁడొ త్వ ! త్పావననామసంస్మరణభవ్యసుధారస
బిందుపానలీ ! లావశమైన నెమ్మది హహా హాళిఁ
బడలేక వ్రాసితిన్ ! దైవమ! కాక, నా చదువు
తాహతు నీ కెఱుఁగంగరానిదే.

మ॥ లలితంబై తగు సాహితీగరిమ తాలం - టూట
నీరోడ్కుగాఁ ! గల సంగీతపుఁ జేవయుం గగు
బంగారువన్నె రెంటొంబులో ! జెలువం బీను వం
బులం దేఁయు వాక్సీమంతినీరత్నమి ! ట్టి
గూరిమి క్షీరముం గుడుపునిండన్ ధాత్రి
-ంచుతన్.